

Lazăr Vlăsceanu

Introducere

în

metodologia cercetării sociologice

**Universitatea din București
Facultatea de Sociologie și Asistență socială
2008**

Introducere

În cele ce urmează, vi se prezintă elementele de bază ale metodologiei cercetării sociologice. Se vor face referiri la relațiile dintre metodele de cercetare și teoriile sociologice, la modul de construcție a unui proiect de cercetare sociologică și mai ales la diferențieri și complementarități ale diverselor abordări sociologice.

Sociologia, spre deosebire de științele naturii, nu dispune de o singură teorie, care ar fi pe cât de unitară pe atât de integrativă. Există mai multe teorii sociologice, unele dintre ele concurente, altele complementare, unele centrate pe anumite aspecte ale vieții sociale dintr-o societate specifică unui stat național, cum ar fi aspectele economice, politice sau culturale sau referitoare la stratificarea și mobilitatea socială, altele orientate către fenomene sociale globale de genul terorismului sau migrației transfrontaliere. Diversitatea teoriilor sociologice nu este un indiciu al unei presupuse subdezvoltări științifice. Din contra, o astfel de diversitate teoretică împiedică cristalizarea unor tendințe dogmatice de analiză și interpretare a vieții sociale și asigură dezvoltarea unor moduri alternative și chiar concurente de cuprindere teoretică a societăților și comportamentelor umane. Mai mult, diversitatea teoretică se asociază cu moduri alternative de abordare sociologică, adică de proiectare a unor investigații și cercetări empirice și de interpretare a datelor, informațiilor și mesajelor empirice. În ultima instanță, ceea ce este important rezidă în exersarea imaginației investigative și interpretative disciplinate de rigoarea fundamentării empirice.

Obiectivele generale ale acestui curs sunt următoarele:

- *Să releve relațiile dintre teoria sociologică luată ca referință și demersul de investigare empirică, respectiv de analiză și interpretare a datelor și informațiilor empirice;*
- *Să prezinte principalele orientări ale practicilor metodologice din sociologie;*
- *Să faciliteze compararea orientărilor metodologice, concomitent cu înțelegerea specificului fiecărei orientări metodologice;*
- *Să asigure baza de distingere a unei analize sociologice din punctul de vedere al metodologiei aplicate;*
- *Să dezvolte gândirea critică și divergentă, ca temei al imaginației sociologice;*
- *Să ofere temeuri pentru cristalizarea opțiunilor teoretice și metodologice de dezvoltare a unui proiect de cercetare sociologică.*

Odată cu realizarea acestor obiective, cursanții vor ajunge în final să dispună de următoarele **competențe profesionale**:

- ✓ *Caracterizarea principalelor orientări ale practicilor metodologice din sociologie;*
- ✓ *Capacități de comparare a orientărilor teoretice și metodologice și de aplicare concretă și diferențiată a acestora în funcție de obiectivele urmărite;*
- ✓ *Analiza competentă a unei cercetări sociologice (a unui raport de cercetare, a unui studiu publicat etc.) din punctul de vedere al metodologiei aplicate;*
- ✓ *Afirmarea gândirii critice și a imaginației interpretative bazate pe principii metodologice riguroase.*

Realizarea acestor obiective si competente este direct proportionala cu angajarea in studiu individual a cursantilor. In cele ce urmeaza, se prezinta mai intai structura tematica a cursului. Apoi, dupa prezentarea unui „argument introductiv”, se succed temele cursului.

Sumar

Argument	6
Partea I: Metodologie și orientări metodologice în sociologie	9
Capitolul 1: Metodologia cercetării: Între teorie și normativitate	10
1.1 Unitatea metodologiei	10
1.2 Impactul teoriei sociologice asupra practicii de cercetare	14
1.3 Implicații normative ale metodologiei	18
Capitolul 2: Orientări ale practicii metodologice	24
2.1 Clasificarea orientărilor metodologice	25
2.2 Practici metodologice „obiective”	27
Pozitivismul sociologic	28
Operaționalismul	31
Empirismul	33
Analiza structurală	38
Analiza funcțională	43
Analiza sistemică	47
2.3 Practici metodologice interpretative	58
“Sociologia interpretativă” a lui Max Weber	59
Interacționismul simbolic	65
Etnometodologia	70
Fenomenologia sociologică	74
Partea a II-a: Geneza și structura unui proiect metodologic de cercetare socială	88
Capitolul 3: Geneza proiectului metodologic	90
3.1 Deschideri opționale	91
Sociologia ca filosofie sau știință socială	91
Individualism sau holism metodologic	95
Pozitivarea sau înțelegerea datelor empirice	99
Obiectivitate sau implicare ideologică	104
3.2 Componentele proiectului metodologic	109

Nota:

Acest curs se bazează pe conținutul volumului intitulat “Metodologia cercetării sociologice. Orientări și probleme”, publicat de autor la Editura științifică și enciclopedică în 1982.

Argument

De îndată ce sociologia a aspirat să devină o știință a început și reflecția asupra căilor pe care să le urmeze pentru a ajunge la poziția râvnită. Teoriilor sociologice li s-au asociat, în forme mai mult sau mai puțin elaborate, metodologii de cercetare. Spre deosebire însă de științele deja consacrate, sociologia a păstrat în cadrul său preocuparea de a-și clarifica în permanență presuposițiile metodologice. Să fie acesta un semn al “adolescenței sale întârziate” sau indiciul perpetuării unei reflexivități critice care ar ajuta-o să depășească eventualele ipostaze speculative pentru a ajunge la “cunoașterea reală”?

Oricum, această lucrare intenționează să fie o introducere în metodologia cercetării sociologice. În lucrare urmărim să relevăm în ce constă specificul metodologiei cercetării sociale pe baza analizei istorice și epistemologice a orientărilor consacrate în abordarea faptelor, fenomenelor, relațiilor și proceselor sociale. Numai că optând pentru o astfel de desfășurare a analizei am găsit că cei mai mulți sociologi contemporani au vocația începutului. Dacă s-ar putea, fiecare nouă lucrare de specialitate ar institui nu numai o direcție novatoare în teoria sau cercetarea sociologică, dar și începutul veritabilei și așteptatei sociologii *științifice*. Chiar atunci când se proclamă “întoarcerea la clasici” se urmărește nu atât valorificarea considerațiilor teoretice, cât invocarea lor pentru a sprijini noul “început”. Apelul la clasici se întemeiază pe acea interpretare care să justifice (istoric) autoritatea noii inițieri. De aceea, mare parte din sociologia contemporană, mai ales cea occidentală, se prezintă ca o suită de începuturi, ca un conglomerat de critici reciproce.

Ieșirile din “labirintul controverselor” statornicite în sociologia contemporană nu pot eluda conotațiile ideologice implicite sau explicite ale diferitelor orientări teoretice. Nu se mai poate imagina astăzi o sociologie a mijloacelor și nu a scopurilor, neutrală valoric sau neimplicată ideologic. Orientarea constructivă sau practică a cercetării sociale este “obiectivă” în măsura în care explicitează valorile la care aderă și oferă posibilități pentru construcții sociale alternative în funcție de valorile statuate. Pentru a se ajunge la o astfel de orientare găsim că este necesar ca sociologia să părăsească starea “începutului perpetuu” pentru a se încadra în sensul dezvoltării continue și eventual cumulative. Aceasta nu echivalează, desigur, cu excluderea reciprocă a alternativelor explicative, valorice sau practice propuse, ci cu aderarea productivă consecventă în vederea finalizării sale prin explorarea și concretizarea multiplelor implicații și dezvoltări actuale sau potențiale pe care le oferă cercetarea omului și a societății. Avem în vedere controversele bazate pe complementaritate, concentrate asupra varietății concepțiilor, dar și asupra eventualelor intercomunicări sau corespondențe. Opțiunea sociologului pentru o teorie de referință nu exclude controversa, ci o raportează la un cadru valorizator flexibil, deschis, constructiv, receptiv la nou.

Este general admisă presuposiția că, într-o fază inițială a dezvoltării unei discipline, acumularea de date, realizarea de descriții minuțioase sunt întreprinderi utile, deși prin natura lor pot fi considerate ca “preștiințifice”. În același timp, mesajul cel mai semnificativ derivat din critica empirismului sociologic constă în aderarea necesară la un protocol științific mai general și integrator, pentru a da sens teoretic datelor empirice, pentru a practica selecția, aprofundarea, critica și evaluarea problemelor sociale. Ne orientăm astfel către afirmarea funcțiilor metodologiei de cercetare și concretizarea ei în proiecte și alternative de realizare.

A finaliza un proiect metodologic de cercetare sociologică înseamnă a conduce la creșterea progresivă a construcției sau reconstrucției sistematice a factualității sociale.

Totodată, nu putem acumula la nesfârșit date empirice fără a ajunge la o “mulțime” de date care nu ne mai spun mare lucru în afara localizării lor într-un timp și spațiu social strict limitate, la imposibilitatea de a le putea integra într-o explicație mai generală. De aceea, este necesar să identificăm o arie problematică și s-o investigăm în mod sistematic și aprofundat, atât prin extindere factuală, cât și prin corelații interfactuale. Aceasta însă nu este și suficient, pentru că trebuie să ne raportăm la o teorie mai generală și să corelăm explicațiile noastre parțiale cu predicții teoretice mai cuprinzătoare. Ne aflăm astfel pe calea articulării coerente a structurii conceptuale a teoriei de referință cu rezultatele cercetării empirice, în scopul de a elimina treptat unele ambiguități, de a dezvolta noi concepte, de a aprofunda sensurile unor propoziții sau predicții. Premisele unor asemenea preocupări trebuie să fie afirmate și metodologic. Rezultă astfel necesitatea elaborării sistematice a unei metodologii a cercetării sociologice care să se concentreze asupra următoarelor domenii prioritare:

- a) extinderea și cuprinderea unui evantai larg de fapte sociale cu ajutorul unor metode specifice de investigare;
- b) identificarea corelațiilor intra sau interfactuale prin tehnici adecvate;
- c) îmbogățire și rafinare conceptuală;
- d) construcție și integrare teoretică bazate pe descriere, explicație și predicție sociologică.

Domeniile specificate nu pot fi ierarhizate într-un tip sau altul de succesiune, atâta vreme cât raporturile dintre ele sunt de corespondență și concomitență. Numai din rațiuni de prezentare sau de specializare a abordării metodologice ele pot fi sau sunt prezentate într-o anume ordine.

Lucrarea de față este așadar consacrată analizei principiilor metodologice orientative în cercetarea socială. Aceste principii își afirmă implicațiile practice în măsura în care se concretizează într-un mod de abordare sociologică și ajung să fie aplicate în *proiecte metodologice*. Intenția noastră este de a specifica componentele și activitățile din cadrul proiectului metodologic pe baza analizei unei diversități de probleme ale cercetării sociale. Proiectul metodologic poate fi considerat ca o alternativă între altele posibile, fără pretenții irevocabile de unicitate sau optimalitate absolută. Natura sa de “proiect” își are originea în caracteristica esențială a oricărei metodologii de a se realiza prin practica efectivă a cercetării. Așa cum îl vom descrie în partea a II-a a acestei lucrări, “proiectul” este o simplă intenționalitate, propune modalități sau căi de aplicare și realizare, specifică avantajele empirice și teoretice ale modului de abordare care îi este intrisec. În ultimă instanță, numai acumularea de experiență de cercetare, dezvoltarea abordării pe care o sugerează ar putea să-l valideze și să-l transforme din simplu proiect în alternativă metodologică efectivă. consacarea principiilor unui proiect metodologic într-o practică metodologică efectivă. Am considerat necesară prezentarea sa sistematică, în speranța că experiențe viitoare de cercetare îi vor releva unele neajunsuri și direcții eventuale de dezvoltare.

Argumentarea menită să fundamenteze principiile metodologice la care aderăm și proiectul de cercetare socială derivabil și asociat acestora este construită mai ales istoric și sociologic, sau, altfel spus, ținând seama de istoria dezvoltării sociologiei și a cercetării sociale. Parametri proiectului metodologic de cercetare socială nu sunt formulați în funcție de cerințe epistemologice exterioare sociologiei sau de criterii filosofice privind discursivitatea științifică comparabilă cu cea din științele naturii. În identificarea lor am pornit de la specificul metodologiei, considerată ca parte componentă a sociologiei, și de la modul de particularizare istorică în interiorul sociologiei a diferitelor practici metodologice. Ca atare, prima parte a lucrării (capitolele 1-2) este consacrată analizei dimensiunilor caracteristice metodologiei sociologice și practicilor metodologice constituite istoric până acum. Din această analiză au rezultat câteva probleme de referință privind

practicarea cercetării sociale și elaborarea premiselor unui proiect metodologic. În capitolul 3 din partea a doua a lucrării ne referim la aceste premise. În funcție de opțiunile conturate în acest capitol, considerăm că proiectul metodologic se definește prin referințele sale ontologice, modul de abordare empirică a realității sociale și implicațiile în planul construcției teoretice a discursului sociologic.

Este de înțeles că fundamentarea proiectului metodologic o desfășurăm în idealitatea demersului său. De aici derivă câteva consecințe: a) rareori o cercetare se realizează în așa fel încât să chestioneze și să aplice toate principiile metodologice referențiale, ci cel mai adesea le implică în mod tacit; b) proiectul metodologic integral dispune de proprietatea decompozabilității, astfel că într-o investigație particulară se poate realiza parțial sau fragmentar; c) investigațiile segmentate și specializate (descrieri factuale, explicații localizate, predicții extrapolate, culegeri și ordonări de date empirice, analiza secundară a unor date etc.) sunt sau pot fi corelate între ele prin comunicări între moduri de desfășurare, concluzii parțiale, elaborări teoretice sau explicative fragmentate etc., în așa fel încât, în ultimă instanță, se reconstruiește integralitatea proiectului metodologic; d) analiza acestuia permite specificarea unor probleme de ansamblu ale cercetării sociale, având implicații în planul demersului de construcție științifică a sociologiei. În principiu, nu ne-am propus să prezentăm metode și tehnici de investigare, ci cum se poate orienta analistul social în utilizarea lor, care sunt temeiurile metodologice ale desfășurării investigației empirice și construcției teoretice. Metodologia nu este numai sau în primul rând o colecție de metode și tehnici căreia să i se subordoneze ceea ce Wright Mills a numit „imaginația sociologică”. Din contră, menirea ei ar fi să se consacre ca unul din mijloacele principale de stimulare a imaginației și creativității în cercetare. Nu orice metodă (sau tehnică) de investigare asigură prin ea însăși succesul unei cercetări sau analize sociale. Apoi, metoda de cercetare conduce la acele date care sunt coerente cu principiile metodologice ce au fundamentat-o iar tehnicile de prelucrare a datelor generează informații a căror relevanță teoretică este sistematizată în concordanță cu modelul general al proiectului de analiză socială. De aceea, dimensionarea unui proiect de cercetare solicită clarificări și opțiuni metodologice prealabile. Intenția lucrării de față tocmai în aceasta constă.

Partea I Metodologie și orientări metodologice în sociologie

Într-o formă sau alta, premisele unui proiect trebuie dezvoltate, particularizate, încărcate de semnificații care se vor deschizătoare de drum pentru continuarea și nu pentru încetarea investigației. Începutul prefigurează *in nuce* propria sa devenire, dar numai printr-o desfășurare care nu poate împiedica apariția surprizelor asociative. De aceea, ne propunem ca în această secțiune a lucrării să caracterizăm metodologia cercetării sociologice. Desfășurarea premiselor va fi focalizată asupra acelor probleme care enunță diversitatea orientărilor teoretice sau a practicilor de cercetare și care solicită sinteza posibilă într-un proiect metodologic adecvat nivelului de dezvoltare teoretică a sociologiei.

Pentru detalierea și aprofundarea acestor premise ne vom referi, în capitolul întâi, la înțelesul pe care îl dăm metodologiei, la impactul teoriei sociologice asupra practicii de cercetare și la caracteristicile normative ale metodologiei.

Dacă admitem că în sociologie nu s-a dezvoltat o metodologie unitară și universală, autonomă față de universul teoretic luat ca referință, ci mai degrabă metodologii și strategii de investigare specifice diferitelor orientări teoretice și purtătoare ale ideologiei implicite sau explicite din cadrul acestora, atunci este necesar să analizăm (capitolul 2) principalele orientări teoretico-metodologice din sociologie și să sesizăm elementele de diferențiere și pe cele de convergență. Scopul analizelor din această primă parte a lucrării este de a specifica acele caracteristici pe care le considerăm fundamentale din punct de vedere teoretic pentru definirea (în a doua parte), în termeni generali și inițiali, a unui proiect metodologic unitar și sintetic.

Ca atare, în finalul citirii și învățării acestei parti, sunteți așteptați să fiți capabili:

- *Să definiți metodologia cercetării sociologice și să analizați componentele metodologiei și relațiile dintre acestea;*
- *Să cunoașteți orientările metodologice dominante din cercetarea sociologică, caracteristicile lor distincte și formele de manifestare ale fiecărei orientări;*
- *Să puteți compara între ele diverse orientări particulare;*
- *Să distingeți orientarea metodologică a unui studiu care vi se prezintă și să fiți capabili să indicați caracteristicile metodologice care îi sunt specifice;*
- *Să faceți proba capacităților critice de analiză metodologică.*

Capitolul 1 Metodologia cercetării: Între teorie și normativitate

Este un fapt aproape general admis că în sociologia contemporană diferențele sunt mai proeminente decât convergențele. Sursele de diferențiere sunt multiple și pot fi ușor explicate prin invocarea “tineretii” disciplinei. Mai important însă este să remarcăm că astfel de diferențe au condus la o veritabilă diviziune a muncii în interiorul sociologiei între cei care se ocupă cu probleme teoretice (“sociologia generală”), cu cercetarea orientată către empiria socială (“sociologia empirică”) și cu probleme metodologice (“metodologia generală”). De regulă, un stadiu al diviziunii realizate atrage după sine un alt stadiu, menit să-l aprofundeze, extindă sau detalieze pe primul. În metodologia sociologică, această situație a devenit evidentă în măsura în care identificăm metodologi specializați în măsurare socială, calcul matriceal, simulări pe calculator, statistică uni- sau multivariată, teoria jocurilor, modele stochastice sau lanțuri Markov, probabilități bayesiene etc.. Cândva, R. K. Merton considera că menirea unei metodologii este de a fi generală, întrucât sarcinile sale ar “transcende pe cele ale oricărei discipline unice, ocupându-se fie cu probleme comune unor grupuri de discipline, fie într-o formă mai generală, cu cele comune întregii cercetări științifice”¹. Astăzi însă este greu de afirmat existența unei metodologii generale, atât timp cât aceasta este suplinită de domenii metodologice specializate. Metodologia cercetării sociologice este un tip de metodologie specializată disciplinar, care se dezvoltă în strânsă legătură cu teoria sociologică de referință și cu metodele sau tehnicile de cercetare empirică. Diviziunea muncii cercetătorilor sau practicienilor sociologiei nu poate fi considerată în sensul unui fragmentarism orientat către diferențieri foarte mari. Mai degrabă, considerăm necesar să fie pusă în evidență comunicarea dintre teoretician, cercetător și metodolog, ca roluri sociale interdependente asociate unuia și aceluiași sociolog. În acest sens, vom urmări să argumentăm în acest capitol ce înțelegem prin metodologia cercetării sociologice și care sunt dimensiunile ei fundamentale.

Ca atare, citind și învățând acest capitol, este de așteptat ca în final:

- *Să fii capabil să definești metodologia cercetării;*
- *Să cunoașteri domeniile constitutive ale metodologiei și relațiile dintre acestea;*
- *Să explici modul de convertire a enunțurilor teoretice esențiale în principii metodologice de abordare;*
- *Să cunoașteri în ce constă domeniul tehnico-metodic al metodologiei de cercetare;*
- *Să înțelegi în ce constă spiritul creativ și critic în aplicarea unei metodologii.*

1.1 Unitatea metodologiei

Preocupările de elaborare a unei metodologii a cercetării sociologice sunt uneori considerate ca raportabile mai degrabă la filosofia științei decât la știința în cauză. Metodologia ar fi în fond normativă, ar indica mai ales spațiile constitutive ideale ale domeniului teoretic de referință, ar fi menită să orienteze căile (cele mai) bune de raportare

a cercetătorului la realitatea socială, pentru a ajunge la formularea de propoziții ipotetice, testabile empiric și integrabile în teorii coerente. Teoria ar fi scopul și premisa cercetării, metodologia ar fi sistemul de norme, tehnici și metode prin care o teorie este testată, controlată și dezvoltată empiric. Prima descrie, reconstruiește, explică realitatea în termenii limbajelor naturale și/sau artificiale. Cealaltă identifică procedeele de construcție teoretică prin raportare la lumea empirică.

O astfel de poziție își are rațiunile ei și n-am fi tentați să o contestăm dacă nu am considera-o într-un fel limitativă.

Metoda de cercetare nu este integral independentă de teoria în raport cu care se dezvoltă și care-i solicită ajutorul pentru raportarea cercetătorului la lumea empirică. Proiectarea unui experiment sau a unei anchete sociale, de exemplu, nu se realizează ținând seama doar de reguli metodice sau normative care se referă la controlul variabilelor, dispunerea acestora într-o serie de indicatori operaționali, ordonarea spațiului de atribute ale faptelor sociale investigate, formularea lingvistică cât mai accesibilă și exhaustivă etc. Numai empirismul a sperat într-o detașare suverană a metodei de investigare de teoria luată ca referință, eșuând până la urmă într-un conglomerat de date concrete care, chipurile, vorbeau prin ele însele, fără a fi necesară interpretarea și integrarea teoretică. Într-o formă sau alta, teoria definește referința empirică a metodei de investigare, modul de considerare a realității, tipurile de date selectate din mesajul implicit al faptelor sociale. Orice metodă "eșantionează" realitatea, o fragmentează și oarecum o "forțează" să evoce semnificațiile așteptate prin teoria care a fundamentat-o. Metoda este selectivă; această selectivitate își are germenii în teoria care a ghidat elaborarea ei ca mod de investigare și ordonare a semnificațiilor faptelor sociale. Metodele standardizate, adică elaborate în formă normativă în manualele de metode și tehnici de cercetare, numai aparent sunt independente de o teorie referențială.

Propozițiile formulate la nivel teoretic, explicativ, integrate în sisteme logico-teoretice coerente se convertesc în principii metodologice. Un exemplu ar fi edificator în acest sens. Teoria interacționist-simbolică a lui G.H. Mead, dezvoltată de H. Blumer, E. Goffman, H.S. Becker, T. Shibutani și alții, formulează câteva principii generale² menite să indice temele investigării realității sociale: a) oamenii se raportează la lumea socială pe baza semnificațiilor pe care aceasta le are pentru ei; b) semnificațiile se constituie și se dezvoltă în procesul interacțiunii sociale; c) interpretările date semnificațiilor sunt modificate în condițiile interacționale ale situațiilor concrete în care oamenii sunt implicați. Aceste principii teoretice acționează în procesul cercetării ca termeni referențiali, în sensul că sugerează tipuri și modalități distincte de investigare. Din ele sunt generate întrebări ipotetice de genul: cum se constituie interacțiunea socială, cum se elaborează noi semnificații sau cum se perpetuează cele existente prin rețeaua de interacțiuni, care sunt parametri definitorii ai unei situații sociale concrete, cum pot fi identificate interpretările semnificațiilor etc. Interacțiunea, semnificația, interpretarea, situația socială sunt concepte omniprezente în propozițiile teoretice interacționist-simbolice, iar pentru a le conferi temeiuri empirice trebuie construite metode adecvate de investigare, care să răspundă la cerințele principiilor statuate. De aceea, G.H. Mead sugerează utilizarea așa-numitelor "metode comprehensive" de investigare, adică a acelor metode care se bazează pe observația nestandardizată, participarea și implicarea cercetătorului în situațiile interacționale, reconstrucția introspectivă de către cercetător a semnificațiilor vehiculate în schimburile reciproce dintre participanți. Principiul teoretic s-a convertit în principiul metodologic care ghidează un anumit fel de raportare a cercetătorului la realitatea socială și un mod particular de construcție teoretică. Nu-ți poți imagina un adept al teoriei interacționismului simbolic care, utilizând ancheta socială sau chestionarul standardizat

pentru culegerea de date empirice, să nu se abată de la principiile acceptate inițial ca referință teoretică. El va folosi, ca metodă principală, observația, astfel încât să fie implicat în situația socială investigată pentru a reconstrui introspectiv semnificațiile sociale vehiculate.

De pe o altă poziție teoretică metoda de investigare ar fi altfel proiectată, iar aceasta ar conduce la concluzii teoretice specifice. Astfel, într-o metodologie de orientare pozitivă, observația s-ar baza mai puțin (sau în orice caz, nu prioritar) pe implicarea participativă a observatorului în situația socială observată și nu s-ar concentra numai sau mai ales pe schimburile de semnificații realizate în procesele de comunicare interumană. Tehnica observației ar fi astfel proiectată încât să opereze cu un sistem de categorii observaționale preformulate și standardizate pentru a încadra manifestările comportamentale concrete în forma unor date structurate, care pot fi prelucrate cu mijloace statistice. Situația socială observată ar fi identificată și aleasă pe cât posibil ca situație "reprezentativă", cu virtuți de generalizare statistică. Propozițiile ipotetice testate și validate pe baza datelor empirice culese prin tehnici observaționale structurate sunt considerate ca generalizabile în virtutea unei presupuse cumulativități a mesajelor implicite ale datelor empirice. Acestea sunt generalizări empirice, adică propoziții mai mult sau mai puțin izolate care, pe baza observării faptelor sociale, sintetizează uniformitățile relaționale statornicite între variabilele care le identifică.

Teoria luată ca referință sugerează, deci, ipotezele sau problemele cercetării și modul de formulare a metodei sau chiar a tehnicii de investigare. Aplicația tehnică a metodei poartă cu sine temeiurile teoretice care au generat-o.

Transferurile de metode dintr-un cadru teoretic în altul sunt de fapt transferuri metodologice, pentru că oricărei metode concrete de investigare îi sunt intrinsece anumite principii teoretice. Ignorarea acestei situații nu generează atât o presupusă permeabilitate teoretică a diferitelor structuri conceptual-explicative sau temeiul unei generalizări metodologice, cât un transfer al "ideologiei" intrinsece unei teorii sau alteia. Eclectismul teoretic în sociologie are și o sursă metodologică. Aceasta nu înseamnă că nu există o comunicare de tip metodologic între diferitele moduri de abordare sociologică. Numai că premisele unei intercomunicări metodologice trebuie să fie considerate mai întâi din punctul de vedere al regulilor comunicării între teoriile luate ca referință.

Metodologia cercetării sociologice se identifică cu o logică a analizei științifice a realității sociale. Ea nu se reduce nici la inventarierea metodelor de colectare și prelucrare a datelor empirice, nici la definirea unui procedeu universal sau a unui set de procedee particulare de investigare sau rezolvare a unei probleme teoretice și nici la descrierea normativă a regulilor de raportare a cercetătorului la realitatea empirică³. Orice încercare de reducere a domeniului de referință a metodologiei la una din preocupările menționate mai sus ar avea efecte negative asupra cercetării metodologice propriu-zise.

Metodologia cercetării sociologice se ocupă uneori cu studiul aposteriori al metodelor și tehnicilor de cercetare socială în strânsă legătură cu postulatele fundamentale ale teoriei sociologice de referință. Alteori dezvoltă sau anticipă utilizarea unor noi metode sau tehnici. Ea se finalizează într-o logică adecvată a procedeelelor de colectare, prelucrare și analiză a datelor empirice, de relevare a semnificațiilor teoretice ale datelor empirice pe baza demersurilor interpretative și de continuare a construcției teoretice în cadrul paradigmei luate ca referință.

În consecință, în structura metodologiei cercetării sociologice includem următoarele clase de elemente componente:

a) Ansamblul principiilor teoretice referențiale, reprezentând concepția teoretică (sociologică) despre faptele, fenomenele, relațiile și procesele sociale, principii convertite

într-un mod de abordare a realității sociale. Aproape orice concepție sociologică, elaborată la nivel teoretic, a urmărit să derive sau să-și formuleze din propria perspectivă și fundamentele metodologice: Durkheim⁴ a formulat *Regulile metodei sociologice*, V. Pareto⁵ a folosit tehnici logico-matematice pentru fundamentarea principiilor teoretice statuate în concepția sa sociologică. Max Weber⁶ s-a preocupat de construirea unui sistem metodologic propriu bazat pe principiile teoretice caracteristice concepției sale etc.

b) Ansamblul metodelor și tehnicilor corespunzătoare de colectare a datelor empirice, adică a operațiilor sau programelor operaționale prin care sunt captate mesajele realității, ale faptelor, fenomenelor, proceselor și relațiilor sociale în forma datelor sau informațiilor mai mult sau mai puțin structurate. Observația, de exemplu, și tehnicile de observare, experimentul și modelele experimentale, ancheta, analiza de conținut etc. se înscriu în această clasă de elemente componente ale metodologiei cercetării sociologice.

c) Ansamblul tehnicilor și procedeele de prelucrare a datelor și informațiilor empirice, adică de ordonare, sistematizare și corelare a lor, cu scopul de a fundamenta deciziile privind semnificațiile sau relevanțele teoretice ale ipotezei (sau modelului ipotetic).

d) Ansamblul procedeele logice de analiză, construcție sau reconstrucție a teoriei pe baza rezultatelor cercetării empirice sau a altor dezvoltări teoretice, în vederea elaborării de descrieri, tipologii, explicații și predicții integrabile în teoria mai cuprinzătoare.

Acestea sunt clasele de elemente componente ale metodologiei cercetării sociologice. Acum putem considera relațiile în care este implicată. Aceste relații pot fi ordonate pe trei niveluri corelate.

Primul nivel este reprezentat de *domeniul referențial al metodologiei*, în care includem teoria sociologică de referință și metodele sau/și tehnicile de cercetare constituite în istoria dezvoltării sociologiei.

La al doilea nivel, domeniul referențial este particularizat, convertit și dezvoltat în forma *domeniului constitutiv* al metodologiei cercetării sociologice. El poate fi caracterizat prin dimensiunea teoretică sau logică și prin dimensiunea tehnică, metodică sau normativă. Altfel spus, avem în vedere, pe de o parte, impactul teoriei sociologice de referință asupra logicii și tehnicii de cercetare și, pe de altă parte, implicațiile normative ale metodologiei. În ultimul timp, metodologia se dezvoltă tot mai mult ca o ramură distinctă a sociologiei, fără ca aceasta să echivaleze neapărat cu o închidere în sine sau cu transpunerea sa exclusivă într-un rețetar normativ exterior sociologiei. Metodologia se construiește în procesul însuși al cercetării, odată cu dezvoltarea teoriei sociologice, a tehnicilor de investigare, dar și în legătură cu progresele altor teorii sau cercetări specializate disciplinar.

De aceea, al treilea nivel de caracterizare a metodologiei cercetării sociologice este reprezentat de *domeniul relațional*, în care includem teoriile sau disciplinele științifice și filosofice exterioare sociologiei cu care metodologia stabilește relații strânse de comunicare și schimb informațional. La acest nivel am avea în vedere relațiile pe care le stabilește cu ontologia socială și epistemologia, teoria măsurării sociale și a procedeele de prezentare a datelor empirice, matematica și statistica socială, teoriile limbajelor etc. Analiza acestor relații poate fi făcută dintr-o perspectivă dublă: pe de o parte, prin analiza modului în care aceste domenii au contribuit sau contribuie la constituirea și dezvoltarea metodologiei cercetării sociologice datorită diferitelor interferențe problematice; pe de altă parte, prin precizarea modului de asimilare în aria problematică a metodologiei a unor construcții dezvoltate în afara sa. Edificator în acest sens este raportul metodologiei cu matematica și statistica. În prima alternativă, considerăm modul în care matematica și statistica au contribuit la formularea unor probleme metodologice particulare privind, de pildă, tehnicile de prelucrare a datelor empirice, modelarea matematică a faptelor sociale etc. În a doua alternativă, avem în vedere implicațiile metodologice ale dezvoltării matematicii sociologice

sau statisticii sociale. Cum se observă cu ușurință, cele două alternative se completează reciproc și permit aprofundarea dezvoltării lor metodologice actuale sau posibile.

Schema redată de fig. 1.1 este menită să ilustreze organizarea pe niveluri a referințelor și relațiilor în care este implicată metodologia cercetării sociologice.

Dintre cele trei domenii menționate vom avea în vedere numai pe primele două, sperând că implicațiile domeniului relațional vor rezulta sau vor fi sugerate de contextul general al acestei lucrări. Analiza contribuției domeniului referențial la constituirea metodologiei cercetării sociologice o vom desfășura în continuare prin relevarea impactului teoriei sociologice asupra practicii de cercetare și specificarea normativității tehnico-metodice a metodologiei.

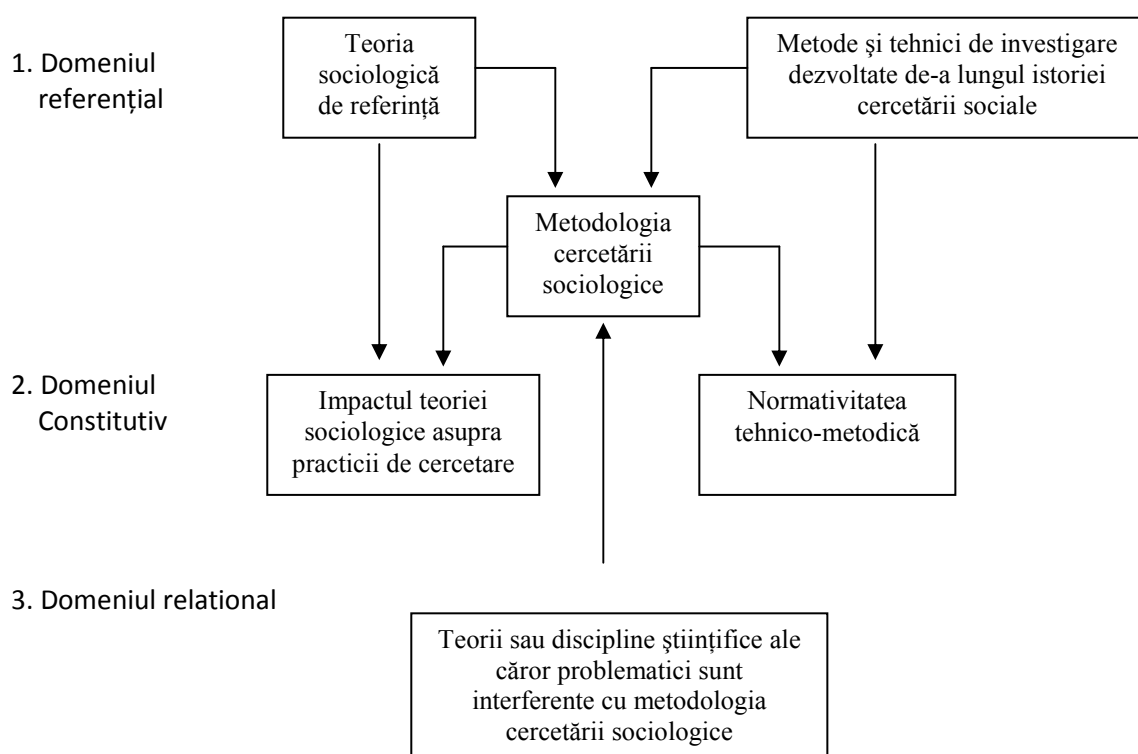

Fig. 1. 1 Schemă privind domeniile de referință și relațiile în care este implicată metodologia cercetării sociologice

1.2 Impactul teoriei sociologice asupra practicii de cercetare

Istoria recentă a sociologiei stă mărturie pentru afirmarea a două categorii de cercetători. Chiar dacă cele două categorii nu sunt opuse sau divergente, în orice caz se "întâlnesc" destul de rar și atunci mai ales pentru a se critica reciproc. Pe de o parte, este

vorba de sociologii preocupați să formuleze generalizări teoretice și să anticipeze asupra eventualelor implicații practice. Interesul lor este predominant teoretic, problematica identificată și investigată este un pre-text al desfășurărilor teoretice căutate cu insistență. Pe de altă parte, sunt sociologi cu o pregătire metodologică aprofundată, preocupați mai puțin de grandoarea teoretizării și mai mult de rigurozitatea demonstrației. Intenția acestora este de a ajunge la formularea unor generalizări empirice valide, de a pune în evidență relația dintre două sau mai multe variabile sociale cu ajutorul unui aparat metodologic complex de investigare empirică și analiză a datelor. Primii sunt interesați de teorie și nu au o pregătire tehnico-metodică aprofundată, ceilalți se plasează la polul opus, insistând asupra rigurozității metodice și tehnice, fără a căuta neapărat semnificații teoretice complexe.

O astfel de sciziune are repercusiuni negative asupra dezvoltării sociologiei și credem că își are originea în modul de înțelegere a relațiilor dintre teoria și metodologia sociologică. Primii accentuează impactul teoriei asupra metodologiei de cercetare, consideră că dezvoltarea teoriei ar conduce și la autoclarificare metodologică. Ceilalți insistă asupra metodologiei de cercetare, amânând pentru mai târziu construcția teoretică de ansamblu. Oricare ar fi argumentele pentru o opțiune sau alta, convingerea noastră este că orice metodologie se dezvoltă sub influența unei teorii de referință, astfel că se poate vorbi de o dimensiune teoretică a metodologiei. Aceasta se constituie prin specificarea structurilor conceptuale și a propozițiilor teoretice de bază, a modului de teoretizare caracteristic stadiului de dezvoltare științifică a sociologiei și care oferă temei modului de raportare a cercetătorului la realitatea socială. Structura logico-teoretică a unei discipline sociale se concretizează metodologic într-un mod particular de abordare a realității sociale. De aceea, cercetătorii sociali au ajuns să se deosebească și în privința metodologiei aplicate. Încercările de dezvoltare a metodologiei în mod independent de principiile teoretice referențiale nu pot conduce decât la propria sa transformare într-un sistem normativ, tehnic, din ce în ce mai puțin legat de necesitățile dezvoltării teoretice. Se ajunge, în acest caz, mai degrabă la un decalaj între metodologie și teorie, între problemele practice ale cercetării și cele instituite metodologic. Metodologia cercetării sociologice are o relativă independență față de sociologia teoretică prin modurile sale de construcție logică și tehnică; nu poate fi înțeleasă decât în contextul legăturilor dintre teoria de referință și metodologia pe care o generează. Relativa autonomie semnifică faptul că teoria socială nu este în nici un fel reductibilă la metodologie, iar aceasta din urmă trebuie să evite tendința de a se transforma într-o piedică a imaginației teoretice prin formularea unor numeroase restricții tehnice și normative. Practicile de investigare socială trebuie să se desfășoare în lumina unei poziții teoretice, iar teoria socială părăsește fagașul tentației speculative în măsura în care se fundamentează pe investigarea metodică și pe analiza reală a activității practice umane. Valoarea unei teorii sociologice rezidă între altele și în capacitatea sa de a conduce la dezvoltarea unei metodologii adecvate de cercetare, iar valoarea metodologiei constă și în capacitatea sa de a genera dezvoltarea teoriei de referință. În consecință, una din problemele metodologice principale constă în convertirea postulatelor fundamentale ale unei teorii sociologice luate ca referință în principii metodologice care ghidează modul de raportare a cercetătorului la realitatea socială și strategiile teoretice-normative de abordare a aspectelor empirice ale realității sociale. Uneori acest procedeu este exprimat în forma unei metode de analiză și explicație socială. De exemplu, funcționalismul antropologic sau funcționalismul structural din sociologie sunt menționate, la nivelul analizei *epistemologice*, prin ceea ce se numește “metoda” funcțională sau structural-funcțională⁷ - sinteză unitară a teoriei și a tehnicii de abordare a realității. De asemenea, se vorbește de analiza sociologică prin metoda structurală, sistemică, dialectică etc. Sensul acestei sinteze

este de natură filosofică sau epistemologică și mai puțin de natură strict metodologică. Ernest Nagel⁸ se referă, de exemplu, la metoda funcțională de analiză sociologică, considerând-o ca tip distinct de explicație științifică alături de alte tipuri (modelul deductiv, explicațiile probabiliste și cele genetice), într-o lucrare de epistemologie și nu într-una de metodologie. Din punct de vedere metodologic, o astfel de prezentare generalizată a unei „metode” este oarecum improprie, din moment ce în paradigma structuralfuncțională de analiză sociologică - de exemplu - s-au dezvoltat și utilizat mai multe metode și tehnici de colectare, prelucrare și interpretare a datelor empirice. Mai mult, metodologia specifică teoriei structural-funcționaliste s-a identificat în mare parte cu empirismul și pozitivismul, generând un veritabil decalaj între structura sa conceptuală abstractă și nevoile operaționale ale demersurilor de cercetare empirică⁹. Metodele funcțională, structurală, sistemică etc. sunt metode de abordare teoretică și explicativă, analizate ca atare într-o epistemologie a științelor sociale. Ele nu sunt metode propriu-zis de cercetare, adică de colectare, prelucrare și interpretare a datelor empirice, așa cum sunt dezvoltate în metodologia cercetării sociologice.

Faptul că în schema de la p. 13 am menționat teoria sociologică *referențială* și nu (vag) *generală* este deliberat, în sensul că, în actualul stadiu de dezvoltare a sociologiei, diferitelor curente teoretice le corespund variante distincte de metodologie tocmai datorită principiului convertibilității menționat mai înainte. Prin convertirea postulatelor fundamentale ale teoriei sociologice referențiale în principii metodologice se construiește dimensiunea teoretică a metodologiei. Această dimensiune reprezintă diferența specifică dintre curentele metodologice din cadrul sociologiei, așa cum se va demonstra într-unul din capitolele următoare ale acestei lucrări.

Valoarea euristică a unei teorii sociologice se exprimă și prin capacitatea sa de a conduce la realizarea de cercetări empirice care să-i îmbogățească fundamentul empiric, explicativ, predictiv și teoretic. Lipsa de preocupări pentru a concretiza în detaliu o astfel de valoare poate să constituie surse de critică teoretică (exemplul funcționalismului structural), de generare a eclectismului sau de ipostaziere dogmatică a unor scheme conceptuale (cum s-a întâmplat cu sociologia marxistă în unele din perioadele anterioare de dezvoltare). Desigur că în apariția unor astfel de situații au concurat și alți factori, dar nu putem, totuși, ignora influența nevalorificării implicațiilor metodologice ale teoriei.

De pe poziția sa de reinterpretare a scrierilor lui Marx, referindu-se la *Cele două sarcini strategice ale filozofiei marxiste*, L. Althusser¹⁰ menționa ca „sarcină strategică nr. 2” refacerea teoretică și metodologică a mării majorități a științelor umane sau sociale și „așezarea lor pe singurele lor baze autentice: acelea ale materialismului istoric și materialismului dialectic”¹¹. În opinia sa, „majoritatea acestor discipline s-au dezvoltat în afara marxismului și este evident că în «teoria» lor, în «metodologia» lor, în «tehnicele» lor de investigație și, în ultimă instanță, în *obiectul lor* ele poartă amprenta *ideologiei burgheze*”¹². Faptul că se poate constata o *rămânere în urmă*, de fapt o incapacitate de dezvoltare a sociologiei pe baza exclusivă a materialismului istoric din punctul de vedere al cercetărilor empirice și al interpretării teoretice a unor fenomene specifice dezvoltării societăților moderne, se explică nu doar prin inexistența unor preocupări consecutive de elaborare a unei metodologii *marxiste* a științelor sociale particulare, în speță a sociologiei, ci și prin neexplorarea temeiurilor convertirii postulatelor teoretice fundamentale în principii ale unei strategii de abordare empirică a realității sociale și de elaborare sau reelaborare a unor metode și tehnici investigatoare. Sociologia marxistă se prezintă mai mult ca „teorie”, deși nu este, în mare parte, decât o ideologie. Iar ideologiile nu au reușit nicicând să genereze teorii.

Dimensiunea teoretică a metodologiei sociologice poate fi înțeleasă ca o metateorie elaborată din punctul de vedere al modului și necesităților de abordare empirică a fenomenelor, proceselor sau faptelor sociale. În acest sens se vizează: a) fundamentele cognitive teoretice ale raportării cercetătorului la realitatea socială; b) logica formulării ipotezelor sau modelelor ipotetice cu valoare operațională testabilă ; c) logica analizei și construcției teoretice pe baza rezultatelor cercetării empirice. Dintr-o astfel de perspectivă putem distinge între:

A - mulțimea enunțurilor fundamentale care definesc structura referențială a teoriei sociologice;

I - mulțimea aplicațiilor ipotetice ale unei teorii exprimate în forma unor enunțuri factuale testabile la nivel empiric.

În structura referențială a teoriei sunt incluse: categoriile, conceptele, relațiile dintre concepte, propozițiile privind dinamica relațiilor dintre concepte sau dintre enunțuri etc. O astfel de structură referențială este definită "ideologic", de exemplu, de R.K. Merton când analizează comparativ funcționalismul structural și abordarea materialist-dialectică și istorică¹³ a realității sociale.

Enunțurile factuale pot lua forma unor ipoteze sau a unor modele ipotetice. Inițial, acestea sunt enunțuri provizorii despre modul de rezolvare a unei probleme sociale identificate. În sociologie s-au dovedit mai relevante teoretic enunțurile factuale integrate în *modele* ipotetice și nu cele *singulare*, de tipul propozițiilor izolate, care afirmă un anumit gen de relație între două sau câteva variabile. Ipotezele singulare sunt greu integrabile teoretic; rămân izolate chiar și atunci când au fost validate empiric. Dealtfel, empirismul a dovedit tocmai imposibilitatea integrării teoretice a enunțurilor singulare validate empiric, din moment ce s-a redus la o simplă colectare de date și de enunțuri izolate. Modelele ipotetice oferă o explicație coerentă provizorie și sunt asociate cu un mod particular de investigare empirică. Pe baza rezultatelor cercetării, modelele ipotetice sunt reconstruite și validate, de cele mai multe ori solicitând noi demersuri investigative pentru propria asertare teoretică. Ipotezele și modelele ipotetice reprezintă *domeniul de extindere* al structurii referențiale a teoriei, nedevelopându-se, deci, independent de aceasta structură. În cercetare nu testăm structura referențială, ci propozițiile factuale interate în modele ipotetice. În același timp, modelele ipotetice validate teoretic sau/și empiric nu rămân în afara structurii referențiale ci contribuie la dezvoltarea și extinderea sa. Acesta este dealtfel unul din demersurile empirice de lichidare a "rămânerii în urmă" a materialismului istoric de care vorbea Althusser.

Între A – structura referențială a teoriei sociologice și I – mulțimea aplicațiilor ipotetice ale teoriei se stabilesc relații strânse de tipul următor:

a) structura teoretică referențială definește domeniul "paradigmatic" al cercetărilor empirice. Altfel spus, ne ajută stabilim: în ce constă semnificația teoretică a unei propoziții ipotetice cu incidență empirică din punctul de vedere al domeniului teoretic de referință, cum se realizează integrarea propozițiilor singulare într-un model ipotetic coerent, care este câmpul valorizării ideologice a rezultatelor cercetării etc.;

b) mulțimea aplicațiilor ipotetice se desfășoară sau se extinde în condițiile acțiunii efectelor de constrângere exercitate de domeniul "paradigmatic" statuat de structura teoretică referențială. În cazul în care aplicațiile ipotetice se depărtează de domeniul luat ca referință, efectele constrângătoare devin evidente fie în forma intervenției valorizării ideologice a rezultatelor cercetării, fie prin reformularea aplicațiilor ipotetice. Un rol important în controlarea derivațiilor ipotetice din structura teoretică referențială îl are desigur, și cadrul instituționalizat în care se desfășoară cercetarea, acesta urmărind să perpetueze sau să reproducă paradigma instituită;

c) structura referențială a teoriei sociologice definește limitele de toleranță ale variabilității modelelor ipotetice posibile dezvoltate în I.

În consecință, constituirea dimensiunii teoretice a metodologiei sociologice este o condiție a dezvoltării cercetării și, în același timp, un rezultat al acesteia. Aplicațiile ipotetice ale structurii teoretice referențiale se dezvoltă pe baza logicii formulării ipotezelor sau modelelor ipotetice cu valoare operațională derivate din structura teoretică referențială; modelele ipotetice validate și evaluate se convertesc în noi principii teoretice și totodată metodologice menite să contribuie la dezvoltarea structurii teoretice referențiale.

O astfel de problemă ar fi însă specifică numai pentru *dimensiunea teoretică* a metodologiei sociologice. Dimensiunea tehnico-metodică a metodologiei nu se poate realiza printr-o poziție iconoclastă de înlăturare a unor metode și tehnici de investigație dezvoltate și utilizate în afara sociologiei, de exemplu în economie sau psihologie, pe motivul că ele au fost elaborate de pe alte poziții teoretice și în alte scopuri decât cele sociologice. Totodată nu se poate accepta nici tentația preluării lor integrale, fără o evaluare critică a postulatelor teoretice generatoare, prezente într-o formă implicită în demersurile sau strategiile lor investigative. De aceea, a doua problemă a domeniului referențial al metodologiei sociologice constă în formularea operațională a principiilor metodologice. Aceasta coincide cu elaborarea lor din punctul de vedere al aplicabilității în cercetarea efectivă, al relevanței pentru abordarea empirică a realității sociale în vederea “creșterii cunoașterii” sociologice și permanentei sale reconstrucții pe baza rezultatelor validate ale cercetării concrete. Formularea operațională a principiilor metodologice se realizează în strânsă legătură cu construcția și reconstrucția metodelor și tehnicilor de cercetare-dezvoltate în cadrul sociologiei, al altor științe sociale (econometrie, psihologie, istorie, antropologie etc.) și chiar în alte științe (cibernetică, matematică, biologie etc.), care propun moduri de abordare relevante pentru investigația sociologică.

1.3 Implicații normative ale metodologiei .

O altă ipostază a metodologiei este de tip tehnico-metodic și normativ. Demersurile tehnico-metodice se concretizează prin următoarele acțiuni:

- a) Inventarierea și definirea metodelor de colectare a datelor empirice;
- b) Specificarea tehnicilor¹⁴ aplicative ale fiecărei metode. În acest caz, este important de precizat că simpla enunțare generală a caracteristicilor unei metode de cercetare sociologică nu este suficientă pentru aplicarea sa efectivă în planul abordării empirice a realității sociale. Caracteristicile generale ale unei metode sunt specificate ținând seama de cerințele dimensiunii teoretice a metodologiei și, pornind de aici, este necesar să se propună tehnicile aplicative ale unei metode. Cunoașterea teoriei “generale” despre experiment - de exemplu - nu este suficientă pentru realizarea unui experiment social, ci trebuie să cunoaștem diferite variante de scheme experimentale, de controlare a variabilității indicatorilor sociali manipulați etc.
- c) Identificarea modalităților de operaționalizare a conceptelor, adică de specificare a incidenței lor empirice în forma indicilor, variabilelor, indicatorilor, itemilor etc.
- d) Definirea căilor sau tehnicilor de măsurare socială a variabilității datelor empirice.
- e) Specificarea tehnicilor de inventariere, ordonare și prelucrare a datelor.
- f) Caracterizarea semnificațiilor calitative și/sau cantitative ale datelor prelucrate în vederea validării ipotezelor și eventualei reconstrucții a modelelor ipotetice.

g) Indicarea modului *optim de utilizare* a tehnicilor de colectare, prelucrare și semnificare a datelor empirice, aceasta reprezentând aspectul normativ al dimensiunii tehnico-metodice.

Elaborarea în detaliu a acestor componente este condiția *tehnică* principală a desfășurării unei cercetări sociologice concrete, pentru a oferi răspunsuri fundamentate la problemele pe care le formulează sau care i se pun. Uneori însă această dimensiune a metodologiei este analizată prin autonomia sa relativă, în sensul că a elabora metodologia cercetării sociologice ar echivala cu prezentarea normativă de metode și tehnici de cercetare în care să se indice etapele investigației și modul de aplicare efectivă a unei metode sau a tehnicilor corespunzătoare. Fără a nega importanța unor astfel de demersuri, nu putem să ignorăm efectele inhibitoare ale normelor tehnice sau tentația subordonării imaginației creatoare față de cerințele metodologice. De aceea pledăm pentru caracterul indicativ sau orientativ al metodologiei, pentru experimentarea sa creatoare în rezolvarea diversității problemelor cercetării. În același timp, avem în vedere și posibilitățile realizării unor transferuri metodologice dintr-un sistem în altul sau dintr-o disciplină în alta, în măsura în care se conștientizează și se controlează efectele probabile (în plan teoretic) ale acestora. Într-adevăr, aceleași metode sociologice pot fi utilizate în sisteme teoretice diverse, uneori chiar contradictorii, în virtutea principiului transferabilității de metode și/sau tehnici de cercetare dintr-un sistem metodologic în altul. De regulă, însă, nu se operează transferul metodei propriu-zise, ci mai ales al tehnicilor sale aplicative; transferăm și aplicăm, de pildă, anumite tehnici de elaborare sau scheme experimentale particulare care ne conduc la un set de date empirice ce urmează a fi *interpretate* în lumina postulatelor specifice teoriei luate ca referință. Transferări tehnico-metodice se pot realiza nu numai în cadrul aceleiași discipline (de la un mod de abordare la altul), dar și dintr-o disciplină în alta. De exemplu, în sociologie au fost utilizate tehnici de investigare sau prelucrare a datelor dezvoltate în econometrie, psihologie, istorie, statistică sau chiar biologie, în măsura în care ele s-au dovedit adecvate pentru situații comparabile; s-a constituit, de altfel, o statistică socială aplicată în sociologie, s-au transferat din econometrie metode de analiză empirică a raporturilor cauzale etc.. Astfel, de transferuri s-au dovedit adesea utile. În științele sociale s-a ajuns chiar să se intensifice comunicarea interdisciplinară și să se încerce constituirea unei metodologii a cercetării sociale (nu numai sociologice) oarecum verificată tehnic și diferențiată mai ales în funcție de cadrele teoretice specifice și tipurile de variabile manipulate în procesul de investigare.

În principiu, vom admite că aplicațiile fiecărei metode și/sau tehnici de colectare și prelucrare a datelor trebuie considerate în legătură cu teoria de referință și elaborate sau utilizate din perspectiva acesteia. Nu se poate deocamdată considera că există o metodologie universală, unitară și generală, care să poată satisface orientări teoretice diverse și care să fie aplicabilă *tale-qual*e în orice proiect de cercetare. Există o diversitate ontologică a fenomenelor și proceselor sociale, o diversitate a problemelor și perspectivelor teoretice de abordare. Acestora însă nu li se poate opune o standardizare metodologică unică, ci mai degrabă trebuie militat pentru o metodologie flexibilă, adaptabilă, stimulativă pentru rezolvarea substanțială a diverselor probleme teoretice și abordarea unor fenomene multiple și corelate. În locul standardizării unui proiect metodologic unic, preferăm imaginația metodologică critică și creativă.

Înțelegerea raporturilor dintre dimensiunea teoretică și cea tehnico-metodică atrage atenția și asupra unor tendințe negative, de ipostaziere a metodologiei în forma unei instanțe critice menită să decidă asupra demersurilor optime și unice de cercetare. Desigur că dimensiunea tehnico-metodică are un caracter mai pronunțat normativ, dar acesta se substanțializează în cercetarea efectivă fără a se substitui sau a frâna imaginația analistului

social. Rosturile normativității tehnice constau sau ar trebui să conste în stimularea și orientarea imaginației cercetătoare, în oferirea unui instrumentar sau a unor mijloace, deja probate și validate științific pentru realizarea scopurilor proprii cercetării. Normele metodologice nu acționează sub forma unor noi “idoli”, ci de fiecare dată într-un proiect de cercetare ele sunt chestionate și aplicate imaginativ.

Implicațiile normative ale metodologiei se constituie în cercetarea sociologică efectivă, pentru ca apoi să se întoarcă asupra sa cu spirit reflexiv, sporindu-i astfel eficiența. Din această reflexivitate critică a rezultat și actualitatea a ceea ce C. Mamali consideră a fi o veritabilă “revoluție metodologică”, a cărei caracteristică principală ar consta în “construirea unei noi metodologii, imaginarea unor noi metode și tehnici capabile să studieze dimensiunile specifice ale realității umane și să stimuleze evoluția acestora”¹⁵. Producerea unei astfel de “revoluții” este așteptată de mai mult timp și a fost pregătită în diferite feluri. Una din căile de conștientizare a schimbării necesare a modului de abordare și studiere a fenomenelor sociale și psihosociale este menționată de C. Mamali atunci când insistă asupra “umanizării” cercetării sociale prin dezvoltarea unui model umanist al relației subiect-obiect, prin diminuarea distanței dintre “profesionalismul” teoretic și cotidianitatea socială sau prin accentuarea participării “subiecților” cercetării la realizarea efectivă a acesteia¹⁶.

În principiu, putem considera că mare parte din criticile formulate recent la adresa metodologiei cercetării sociologice vizează abordări “obiectiviste” orientate pozitivist și apar de pe pozițiile unor alte orientări metodologice, care în sociologie se prezintă ca “interpretative” sau fenomenologice. Fără să aprofundăm detaliile acestei critici trebuie să menționăm, deocamdată, că cele două pozitii au conturat o veritabilă “schismă” metodologică și au accentuat în mod considerabil implicațiile ideologice ale unui mod de abordare sau altul. În timp ce investigațiile orientate obiectiv sau pozitivist și-au continuat practica lor de cercetare, cele “interpretative” s-au concretizat mai degrabă în critici prelungite ale primelor, fără ca ele însele să fi condus în mod substanțial la o practică nouă de cercetare validată de rezultate teoretice comparabile cu pretențiile statuate. De aceea considerăm că tendințele actuale de dezvoltare a metodologiei cercetării sociologice se orientează către dezvoltarea reflexivității critice interioare și legătură cu problematica teoretică formulată. Un exemplu poate fi edificator în acest sens. Metodele și tehnicile de cercetare sociologică aplicate cu asiduitate în perioada de “glorie” a empirismului (anii cincizeci și șaizeci) au fost formulate mai ales cu referință la practica metodologică a științelor “exacte” sau “pozitive”. Așa s-a întâmplat ca în cea mai mare parte a investigațiilor sociale să se ajungă:

a) la o “obiectualizare” a persoanelor umane sau a fenomenelor sociale în măsura în care “subiectul” cercetării este privit ca un “obiect” pe care trebuie “să-i reconstruim” și explicăm în termeni științifici”

b) la utilizarea unor tehnici distorsionante și “reactive”, în sensul că “subiecții” sunt puși în situația de a reacționa la probe standardizate sau la stimuli generative pentru a le măsura comportamentele și a le integra variabilitatea în modele explicative sau în sensul că cercetătorul pornește în investigație de la o “grilă” conceptuală sau de la un model ipotetic depărtat de semnificațiile cotidiene vehiculate de oameni în interacțiunile sau relațiile lor zilnice, obișnuite, și deci distorsionant în raport cu realitatea socială cotidiană;

c) la o așa-zisă “falsitate a obiectivismului” bazată pe credința că din moment ce formulările preliminare ale cercetătorului sunt valide teoretic și metodologic, adică probate tehnic în investigațiile anterioare, ele trebuie să fie relevante pentru lumea empirică.

În opoziție cu această orientare a cercetării sociale, la mijlocul deceniului al șaptelea se propune o metodologie care se vrea nonreactivă și nedistorsionantă¹⁷, sperând să producă așteptata “revoluție metodologică”. Logica normativă a acestei metodologii este

relativ simplă: din moment ce prezența observatorului social generează efecte reactive, care distorsionează natura comportamentelor “subiecților”, este de dorit să recurgem la alte căi de observare: prin implicare sau participare efectivă, fără a conștientiza la cei observați poziția de observator; prin utilizarea unor mijloace electronice ascunse pentru înregistrarea manifestărilor reale; sau chiar prin implicarea “subiecților” în cercetare, făcându-i “coautori”. Cercetătorul trebuie să nu mai inițieze investigația pornind de la un set de concepte sau de propoziții teoretice sau să nu mai utilizeze metode și tehnici structurate pentru culegerea datelor, ci mai întâi să se familiarizeze cu evenimentele supuse studiului, să formuleze probleme și întrebări despre acestea, să culeagă date privind situațiile concrete în care oamenii sînt implicați, schimbă semnificații sau interacționează, să considere teoria ca rezultând din chiar această analiză a cotidianului relațiilor umane, astfel ca noțiunile cu care va opera să reflecte în final viața cotidiană, fără a se depărta de ea. Cunoașterea sociologică rezultată ar fi o reconstrucție a cunoașterii comune a “actorilor” sociali.

Dacă vom rămâne la o astfel de desfășurare a investigațiilor sociale, în cel mai bun caz vom ajunge la descriere sau “literaturizare” sociologică, fără a putea spera că vom construi o știință socială menită să ofere explicații teoretice și mijloace sau instrumente de influențare a construcției sau dezvoltării sociale. Criticile antipozitivistice ale tehnicilor de cercetare socială au condus totuși la o revizuire a acestora și la reelaborări metodologice care vor genera fără îndoială proiecte de cercetare mai adecvate studiului aprofundat al realității sociale, considerată prin specificitatea sa ireductibilă la fenomenele sau obiectele fizice.

În locul orientărilor divergente, vom pleda pentru o construcție a dimensiunii tehnico-metodice a metodologiei cercetării sociologice în care accentul să fie pus pe:

a) diversificarea ipotezelor sau modelelor ipotetice cu valoare explicativă aplicabile unuia și aceluiași domeniu al realității sociale;

b) corelarea și integrarea modelelor ipotetice validate empiric în construcții teoretice mai cuprinzătoare, în așa fel încât să se stabilească circuite informaționale intense între teoria generală, teoriile cu “rang mediu de generalitate”¹⁸ sau teoriile parțiale aplicabile la o problemă particulară sau la un segment al realității sociale;

c) existența unor multiple posibilități de operaționalizare a conceptelor teoretice, adică încurajarea definirii incidențelor empirice ale noțiunilor și diversificarea modalităților de captare a mesajelor empirice ale realității sociale;

d) desfășurarea unor observații variate: participante sau/și neparticipante, transversale sau longitudinale, cu participarea sau fără implicarea actorilor sociali investigați etc., în așa fel încât să se ajungă la ceea ce Marx numea cândva un “Mont Blanc de fapte”, adică la o diversitate și aprofundare a datelor empirice în așa fel încât să fie reciproc confruntate și să se releve aspectele realității sociale din diferite unghiuri de abordare;

e) extinderea posibilităților ca un număr mai mare de observatori, din diferite perspective, să analizeze una și aceeași problemă socială sau unul și același segment al realității, ca o condiție a creșterii veridicității (reliability) și validității observațiilor sau instrumentelor de observare și implicit a valorii teoretice a propozițiilor formulate;

f) considerarea complementarității diferitelor metode de investigare, în așa fel încât una și aceeași problemă să fie analizate prin mai multe metode sau printr-o varietate de tehnici ale aceleiași metode¹⁹.

Dimensiunea tehnico-metodică a metodologiei sociologice nu se poate dezvolta nici prin transferări implicite, nici prin excluderi bazate pe principii *apriori* formulate. Experimentarea efectivă și mai ales explicitarea presupunțiilor metodologice implicite vor

oferii temeiuri pentru o aprofundare metodologică a normativității investigațiilor empirice și pentru evitarea transformării acesteia într-o instanță critică exterioară cercetărilor efective.

Ca atare: a) am distins două surse referențiale ale constituirii metodologiei sociologice: teoria sociologică și metodele și tehnicile de cercetare consacrate în istoria dezvoltării sociologiei, în alte științe sociale sau chiar în științele naturii (dacă acestea propun tehnici de investigare relevante pentru abordarea acelor probleme sociologice care sînt comparabile - prin raționamente analogice - cu problemele științelor naturii); b) cele două surse sunt raportabile la dimensiunile corelate și integrate ale metodologiei sociologice: dimensiunea teoretică și dimensiunea tehnico-metodică și normativă. Specificând importanța teoriei referențiale a metodologiei, am remarcat totodată necesitatea dezvoltării tehnicilor și practicilor de cercetare empirică pentru producerea cunoașterii sociologice și permanenta sa construcție în funcție de noile rezultate ale cercetării. Ne vom referi, în continuare, la diversitatea orientărilor practicii metodologice dezvoltate în cadrul sociologiei.

Note

¹R. K. Merton, *Social theory and social structure*, Glencoe, Free Press, 1968, p. 140.

²T. R. Vaughan, L.T. Reynolds, *The sociology of symbol in interactionism*, în L.T. Reynolds, J. M. Reynolds (eds.), *The sociology of sociology*, New York, McKay, 1970.

³Termenul de metodologie este utilizat astăzi într-un mod extensiv, producându-se o inflaționare a semnificațiilor ce îi sunt atașate. Alături de metodologia cercetării, se vorbește despre metodologia elaborării unui referat sau a unui tabel de înregistrare a datelor, despre metodologia redactării și completării unui chestionar sau a construirii unui instrument de rezolvare a unei probleme. În aceste cazuri, este vorba mai degrabă de ceea ce F. Machlup numește, cu un termen preluat dintr-o comedie a sec. al XVIII-lea, "malapropism" (de la expresia franceză mal á propos), care rezidă în substituirea unor semnificații tehnice, specifice unor concepte precise, cu semnificații derivate din limbajul cotidian, ajungându-se la asociații lingvistice hazardate și adeseori ridicole. Apud: F. Machlup, *Methodology of economics and other social sciences*, New York, Academic Press Inc., 1978. Criticând înclinația și practica unora de a identifica metodologia cu descrierea unei metode sau de a considera sinonimi termenii de metodă și metodologie, F. Machlup consideră că "adoptarea termenului de *metodologie* de către persoana care ignoră sensul său original și specific este un caz de poluare lingvistică, probabil de un tip ireparabil, din moment ce astăzi acest cuvânt îl găsim utilizat mai adesea în mod denaturat decât în mod corect" (p. 6). Termenul de metodologie are o lungă istorie în filosofie. F. Bacon și R. Descartes o consacră ca domeniu distinct al reflexiei filosofice, iar Im. Kant îi acordă o importanță deosebită în filosofia sa critică a cunoașterii. Astăzi însă s-a ajuns ca el să fie utilizat în majoritatea domeniilor de cercetare științifică, vorbindu-se de metodologii specializate pe discipline sau interdisciplinar, ca și de metodologii "generale".

⁴Emile Durkheim, *Regulile metodei sociologice*, București, Editura Științifică, 1974.

⁵Vilfredo Pareto, *Traité de sociologie générale*, Genève, Droz, 1968 (prima ediție 1917).

⁶Max Weber, *On the methodology of the social sciences*, Glencoe, Free Press, 1949.

⁷Bronislaw Malinowski, *A scientific theory of culture*, Chapel Hill N. C.; 1944; T. Parsons, *The social system*, Glencoe, Free Press, 1951; R. K. Merton, op. cit.

⁸Ernest Nagel, *The structure of science. Problems in the logic of scientific explanation*, New York, Harcourt, Brace & World, Inc., 1961, pp. 20-26.

⁹H. M. Blalock, *The measurement problem: a gap between the languages of theory and research*, în H. M. Blalock, A. B. Blalock, *Methodology in social research*, New York, McGraw-Hill, 1968, pp. 5-27.

¹⁰L. Althusser, Citindu-l pe Marx, București, Editura Politică, 1970, pp. 295-320.

¹¹Ibidem, p. 296.

¹²Ibidem, p. 315.

¹³Cf R. K. Merton, op. cit., pp. 93-95.

¹⁴Metoda de cercetare reprezintă modul sistematic, controlat, empiric și critic de raportare a cercetătorului la realitatea socială investigată, conducând la obținerea unor tipuri distincte de date empirice (structurate sau nestructurate, individuale sau globale etc.). Metoda se concretizează în *tehnici* specifice, adică în operații integrate de identificare, colectare și prelucrare a datelor empirice. Tehnica este modalitatea particulară de

aplicare a unei metode. De exemplu, experimentul este metoda cea mai eficientă de cercetare științifică, constând în definirea precisă a variabilelor de identificare a obiectului investigat și de controlare a variabilității acestora în condiții statuate cu claritate. Diferitele modele sau scheme experimentale reprezintă tot atâtea tehnici de proiectare și realizare a experimentelor, rezultând din combinarea variabilelor dependente și independente, din modul de manipulare a acestora, din distribuția grupurilor supuse experimentării etc. Cf. W. G. Cochran, G. M. Cox, *Experimental designs*, New York, John Wiley and Sons, Inc., 1957.

¹⁵ C. Mamali, *Balanța motivațională și coevoluție*, București, Editura Științifică și enciclopedică, 1981, p. 31.

¹⁶ Ibidem, pp. 18-35.

¹⁷ E. J. Webb, D. T. Campbell, R. D. Schwartz, L. Sechrest, *Unobtrusive measures: nonreactive research in the social sciences*, Chicago, Rand, McNally, 1966.

¹⁸ Cf. R. K. Merton, op. cit., pp. 39- 72.

¹⁹ Sunt cunoscute deja preocupări în acest sens. Să menționăm numai partea a XII-a (Triangulation: a case for methodological evaluation and combination) din culegerea de studii editată de Norman K. Denzin, *Sociological methods*, Chicago, Aldine, 1970.

Intrebari recapitulative:

- *Ce se intelege prin metodologia cercetarii sociologice?*
- *Care sunt domeniile constitutive ale metodologiei cercetarii sociologice? Ce componente sunt incluse in fiecare domeniu? Ce relatii se pot stabili intre acestea?*
- *Cum se converteste un enunt teoretic intr-un principiu metodologic? Va puteti imagina un exemplu pe care sa-l analizati? Caracterizati raportul dintre structura referentiala a unei teorii si aplicatiile ipotetice ale acesteia.*
- *In ce consta structura tehnico-metodica a metodologiei?*
- *In ce sens spunem ca metodologia cercetarii este normativa? Ce implicatii are normativitatea metodologica?*
- *De ce si mai ales cum putem fi creativi metodologic?*

Capitolul 2 Orientări ale practicii metodologice

Mai întâi am consideraț că practica teoretică și cea metodologică sunt sau ar trebui sa fie corelate într-o construcție unitară. O teorie socială manifestă totuși tendința de a perpetua propriile principii, ipostaziindu-le ca forme reprezentative și mai ales unice de descriere, înțelegere sau explicare a orizonturilor lumii sociale. Apoi, în general, aderarea la o practică metodologică și reflecția asupra ei se referă în aceeași măsură și la condițiile de conservare a practicii teoretice cu care sunt *corelate*¹. În sociologia contemporană este greu însă de admis existența unei teorii unice și universale detașată de comunicarea cu alte teorii alternative, competitive sau complementare; același lucru se poate spune și despre metodologie. Ieșirea din situația, oarecum paradoxală, în care reflecția asupra condițiilor metodologice de generare a noi descrieri sau explicații în cadrul teoriei luate ca referință este totodată și o reflecție asupra condițiilor de conservare și perpetuare ale acestei teorii se poate face prin analiza critică a propriilor demersuri metodologice și a celor alternative constituite în istoria dezvoltării sociologiei. Analiza critică a teoriilor și metodologiilor din perspectivă istorică și comparativă este una din condițiile principale ale eliminării dependenței noastre, mai mult sau mai puțin pronunțate, de problemele asupra cărora ele s-au concentrat în trecut și relevă una din premisele dezvoltării continue și creatoare a teoriei și metodologiei sociologice. Analiza critică a teoriilor și metodologiilor din perspectivă istorică și comparativă este una din condițiile principale ale eliminării dependenței noastre, mai mult sau mai puțin pronunțate, de problemele asupra cărora ele s-au concentrat în trecut și relevă una din premisele dezvoltării continue și creatoare a teoriei și metodologiei sociologice.

Ed. Husserl remarcă de pe o poziție fenomenologică că științelor sociale le este intrinsecă reflecția metodologică și epistemologică asupra cadrelor lor constitutive în măsura în care au ca obiect de studiu tocmai condițiile care fac posibilă existența și manifestarea “științifică” a acelui obiect și a lor ca științe. Științele sociale dispun astfel în mod necesar de o “tematică ale cărei consecințe sunt dublu orientate, o tematică prin care se leagă într-o manieră consecventă teoria domeniului științific cu teoria cunoașterii acestei teorii”². Cunoașterea științifică și cunoașterea condițiilor și practicilor de producere a ei sunt aspecte ale unui și aceluiași proiect metodologic. Înainte de a ne referi la componentele unui proiect metodologic este deci necesar să analizăm particularitățile metodologiilor alternative dezvoltate în sociologie.

Învatând acest capitol, trebuie ca în final să probați că sunteți capabili:

- *Să înțelegeți rațiunile de clasificare a orientărilor metodologice;*
- *Să menționați care sunt formele de manifestare ale orientării metodologice obiective și ale celei interpretative;*
- *Să caracterizați fiecare formă de manifestare corespunzătoare orientărilor metodologice menționate;*
- *Să puteți oferi exemple de cercetări care corespund unei orientări sau alteia;*
- *Să comparați între ele formele de manifestare ale practicilor metodologice.*

2.1 Clasificarea orientărilor metodologice

Exercițiul de analiză critică a orientărilor metodologice implică și considerarea practicilor teoretice la care acestea s-au raportat și cu care de fapt au fost corelate. Aceasta, nu înseamnă că vom urmări să epuizăm analiza orientărilor teoretice din sociologie, ci ne vom referi numai la acelea care au generat o metodologie distinctă, în conformitate cu principiul convertibilității tezelor teoretice în postulate ale practicii metodologice. Dealtfel, este relevant faptul că în sociologie teorii diferite (sau teorii care s-au prezentat ca diferite) au aderat uneori la aceleași practici metodologice. De aceea putem identifica un spațiu unificator mai coerent la nivelul metodologiei decât la cel al teoriei sociologice propriu-zise, în funcție de metodologia utilizată și finalitatea practic-politică a discursului teoretic, Brian Fay³ restrânge câmpul orientărilor teoretice în sociologie, reducându-le la trei: pozitivistă, interpretativă și critică. Sociologia pozitivistă ar avansa modele statistico-matematice ale fenomenelor sau proceselor sociale considerate ca obiecte manipulabile, cea interpretativă ar implica o metodologie a înțelegerii și interpretării semnificațiilor sociale vehiculate în intercomunicarea situațională sau grupală, iar cea critică s-ar concentra cu precădere asupra sesizării și conștientizării aspectelor disfuncționale sau contradictorii din viața socială. Distincția făcută de B. Fay este evident inconsistentă din moment ce o autentică “sociologie critică” nu se poate dezvolta decât pe baza analizei și “interpretării” diferitelor aspecte ale vieții sociale iar o “sociologie interpretativă” tinde să evadeze din cadrele explicative situaționale pentru a ajunge la inferențe privind funcționarea de ansamblu a vieții sociale. Am putea spune că aspectele critice, modelatoare și interpretative sunt dimensiuni inerente oricărei metodologii, calitatea strategiei critice depinzând de înțelegerea, interpretarea și asamblarea euristică a componentelor inițial disparate iar modelarea matematică (de tip pozitivist) asimilând principiile interpretării, comprehensiunii și validării critice.

De pe cu totul altă poziție, Mircea Flonta⁴ distinge două orientări metodologice dominante în științele sociale. “Poziția celor ce afirmă unitatea metodei științei și necesitatea de a orienta cercetarea în științele omului după criterii de raționalitate și științificitate degajate prin analiza metodei științelor teoretice ale naturii poate fi numită «monism metodologic», iar poziția celor ce susțin autonomia metodologică a disciplinelor sociale și istorice sau a unora dintre aceste discipline - «dualism metodologic»”. O astfel de distincție este realizată pe baza unui criteriu epistemologic, ținând seama de căile de producere a cunoașterii în științele sociale comparativ cu cele din științele naturii. Punctul nostru de vedere, așa cum vom vedea, este consonant cu cel propus de M. Flonta.

În funcție de modul teoretic general aplicat în vederea explicării vieții sociale, Cătălin Zamfir distinge între “strategia idealistă” și “strategia materialistă” de analiză a societății⁵. Teza fundamentală a “strategiei idealiste” este următoarea: “fenomenele sociale sunt determinate de ideile, reprezentările, proiectele subiective ale membrilor respectivei colectivități”⁶. Faptele sociale sunt explicate prin fapte mentale, prin analiza conținuturilor conștiinței membrilor colectivității cercetate. Realitatea socială este o simplă obiectivare a idealurilor, scopurilor sau intențiilor subiective ale oamenilor. “Strategia materialistă”. de explicare a societății dezvoltată mai ales de materialismul istoric, explică faptele sociale prin alte fapte sociale, fără a recurge la fenomene exterioare sau supraordonate de tip mentalist. Faptelor sociale le este specifică o determinare imanentă.” în termeni concreți, o asemenea explicație a faptelor sociale prin ele însele s-ar putea formula astfel: date fiind organizarea economică, politică, juridică, concepțiile morale, religioase, artistice caracteristice unei anumite colectivități, putem să găsim o explicație a acestora prin raportare reciprocă?

Putem explica tipul de religie prin tipul de organizare politică sau morală sau economică?”⁷. Strategia materialistă de analiză răspunde afirmativ la astfel de întrebări și se orientează spre explicarea faptelor sociale unele prin celelalte.

Cele două tipuri de “strategii explicative” au implicații metodologice distincte, generând moduri de abordare diferențiate. Cel mai adesea, “strategia materialistă” se asociază cu ceea ce am putea numi, în lipsa unui termen mai adecvat, practică metodologică obiectivă, iar “strategia idealistă” cu practica metodologică interpretativă. Spunem “cel mai adesea” întrucât, uneori, abordările metodologice “obiective” au fost practicate, cu unele amendamente, în sisteme teoretice orientate idealist (de exemplu, așa cum vom vedea, în cazul interacționalismului simbolic sau al funcționalismului structural), iar altele abordările interpretative au fost practicate în teorii orientate materialist (chiar în cadrul materialismului istoric reelaborat din perspectivă fenomenologică)⁸.

Restrângerea câmpului orientărilor metodologice aparent diversificate la cele dominante în sociologia contemporană nu se poate face prin multiplicarea și amestecarea criteriilor ce derivă când din domeniul strict al metodologiei, când din cel al aplicării cunoașterii teoretice în viața socială sau din cel al modului propriu-zis de construcție și prezentare a cunoașterii teoretice. Indiscutabil că orice clasificare este și o simplificare, dar unele clasificări pot atinge o valoare euristică mai mare atunci când conduc la o analiză mai detaliată. Intenția noastră este de a propune o clasificare a orientărilor metodologice din sociologie în așa fel încât să ajungem să relevăm convergențele sau tendințele unificatoare mai pronunțate. De aici va rezulta și că diversitatea orientărilor teoretice în sociologie se bazează pe un principiu de diferențiere conform căruia unele teorii sunt prezentate adesea ca diferite, deși ar putea fi raportate la aceleași demersuri de construcție metodologică.

Criteriul principal în funcție de care clasificăm orientările metodologice dominante în sociologia contemporană este reprezentat de principiile teoretice care au generat un anumit mod de abordare a realității sociale. Acestea au acționat ca principii metodologice. Criteriul nostru este deci unul cu relevanță metodologică. În concordanță relativă cu aceleași principii au proliferat mai multe orientări metodologice, pentru ca tot în raport cu ele, dar în raport de opoziție, să se dezvolte altele. De exemplu, pozitivismul a statuat încă de la începuturile sale anumite principii de abordare sociologică. În concordanță relativă cu aceste principii s-au dezvoltat operaționalismul și empirismul, structuralismul și analiza sistemică, iar în opoziție cu ele așa-numita orientare “comprehensivă” (sau interpretativă), reprezentată de interacționalismul simbolic, de fenomenologia socială sau de etno-metodologie.

Principiile pozitivistice ale cercetării sociale se perpetuează în forma a ceea ce numim practică metodologică “obiectivă”. În cadrul acesteia se urmărește dezvoltarea sociologiei după modelul științelor naturii; faptele sau fenomenele sociale sunt considerate ca “obiecte” al căror specific nu împiedică o abordare similară (nu neapărat identică) cu analiza fenomenelor naturii; analiza se concentrează cu predilecție asupra elementelor componente ale realității sociale, asupra relațiilor dintre acestea și asupra cauzelor care determină constituirea și evoluția lor; cunoașterea socială trebuie să ia forma elaborată a explicațiilor și predicțiilor, a legilor și generalizărilor empirice detașate de eventualele implicații valorice, pentru a asigura “obiectivitatea” discursului social. Practica metodologică “obiectivă”, devenită uneori obiectivistă, a cunoscut o evoluție permanentă, prezentându-se ca operaționalism (după deceniul al patrulea al secolului nostru) sau ca empirism (în a doua jumătate a acestui secol). De asemenea, tot în cadrul său s-au dezvoltat structuralismul, analiza funcțională și analiza sistemică a socialului, care s-au concentrat cu precădere asupra aplicării aceluiași principii obiective de abordare a componentelor vieții sociale și mai ales asupra relațiilor dintre acestea. În opoziție și oarecum paralel cu practica metodologică

„obiectivă” s-au dezvoltat orientările metodologice interpretative, începând cu interacționismul simbolic al lui G. H. Mead (ale cărui lucrări au fost publicate în anii 1930) și continuând cu fenomenologia socială a lui A. Schutz (din anii 1950) sau etnometodologia lui H. Garfinkel (din anii 1960). Deși au apărut în perioadele amintite, aceste orientări continuă să se manifeste și astăzi uneori în forma polemică a afirmării ideologiei și metodologiei pe care se fundamentează și pe care o reprezintă, altele aplicate la rezolvarea unor probleme teoretice substanțiale.

Orientările metodologice interpretative pun accentul pe specificul subiectiv ireductibil al fenomenelor sociale sau al comportamentului uman și de aceea sunt uneori considerate ca orientări subiectiviste. Poziția epistemologică a acestora rezidă după P. Diesing, în a considera că „trăsătura esențială unică a comportamentului uman este semnificația sa subiectivă. Orice știință care ignoră semnificația și intenționalitatea nu este o știință socială. Acțiunea umană este guvernată de factori subiectivi - de imagini, nu de stimuli, de motive, nu de cauze - și, în consecință, o știință adecvată a omului să înțeleagă acțiunea din punctul de vedere al actorului, ca un proces de definire a situației, de evaluare a alternativelor în termenii scopurilor, standardelor și predicțiilor de alegere a acțiunii”⁹. A analiza fenomenele sociale înseamnă a le detecta semnificațiile, a le înțelege din punctul de vedere al actorului social, prin strategii empatiche sau intuitive, și a le interpreta. Dacă conceptele epistemologice principale ale poziției metodologice „obiective” sunt explicația și predicția bazate pe analiza factorilor determinativi sau a cauzelor, în practica metodologică interpretativă ele sunt diferite în măsura în care se tinde să se ajungă la înțelegerea și interpretarea semnificațiilor subiective ale comportamentelor situaționale prin considerarea scopurilor și motivelor acțiunii. În consecință, având în vedere criteriul menționat anterior, putem diferenția, pe de o parte, practica metodologică „obiectivă”, preconizată mai ales de filosofia pozitivă a lui A. Comte și continuată prin operaționalism, empirism, structuralism, analiză funcțională și analiză sistemică. Pe de altă parte, distingem practica metodologică interpretativă, inițiată de Max Weber, care a luat ulterior forma preconizată de interacționismul simbolic, fenomenologia socială sau de etnometodologie.

În formularea caracteristicilor metodologice ale fiecărei orientări vom considera mai întâi principiile sau tezele metodologice preliminare, care au luat forma unor postulate analitice menite să genereze demersul corespunzător de cercetare. Statuând principiile unui mod de cercetare socială, ne vom referi și la opoziția relativă dintre diferitele orientări rezultate, considerând: a) instrumentele metodologice utilizate cu precădere pentru a genera o anumită practică de cercetare științifică; b) formele de organizare și prezentare a cunoașterii sociologice; c) practica de utilizare socială a cunoașterii teoretice produse. Opoziția explicit declarată dintre diversele orientări metodologice (de regulă, sociologii sunt tentați să sublinieze ceea ce îi diferențiază de alții) va fi diminuată de încercarea noastră de a evidenția posibilitățile de comunicare implicită dintre ele. Încercarea urmează o astfel de desfășurare nu din dorința de a escamota contradicțiile dintre metodologiile alternative, ci din speranța de a releva unele complementarități inerente oricăror dezvoltări care sunt prin natura lor alternative. Aceasta înseamnă că avem în vedere și ceea ce J. Galtung a numit „baza ideologică a unei metodologii”¹⁰, adică specificarea condițiilor sociale de aplicabilitate a unei metodologii sau clase de metodologii.

2.2 Practici metodologice „obiective”

Orientarea metodologică „obiectivă” a fost preconizată mai ales de filosofia pozitivă a lui A. Comte. Ulterior însă nu s-a identificat în mod integral cu pozitivismul. Noțiunea de

pozitivism, așa cum vom vedea, nu are astăzi un sens univoc și unitar, iar elemente ale practicii metodologice „obiective” au apărut și înainte de A. Comte (de exemplu, în „fizica socială” a lui Condorcet sau în tradiția filosofică clasică a empirismului). Odată cu sistemul filosofic al lui A. Comte începe să se contureze ceea ce am putea numi „conștiința epistemologică” implicită a practicii metodologice „obiective” de analiză a fenomenelor sociale. Ulterior aceasta s-a concretizat în perpetuarea, dezvoltarea (nuanțarea) și uneori chiar în schimbarea principiilor și strategiilor de abordare care-i sunt caracteristice.

Pozitivismul sociologic

A. Comte a introdus termenul de sociologie (un „neologism barbar”, l-a numit Durkheim mai târziu) odată cu cel de „filosofie pozitivă” și a considerat că sociologia va ajunge să reprezinte nivelul cel mai înalt de dezvoltare al cunoașterii umane, care, în evoluția ei, trece prin fazele succesive ale gândirii teologice, metafizice și pozitive. Numai că dezvoltările teoretice ulterioare au făcut ca termenul de „pozitivist” să fie folosit în sociologie mai degrabă ca un epitet saturat cu multiple sensuri, unele din ele chiar ușor peiorative, în așa fel încât și-a pierdut valoarea descriptivă cât de cât univocă. De aceea probabil că astăzi nici un sociolog nu se va considera în mod explicit pozitivist sau susținător al unui punct de vedere pozitivist.

Termenul a dobândit accepții diferite în filosofie și în sociologie. În filosofie cel mai adesea se are în vedere „pozitivismul logic” al Cercului de la Viena din jurul lui Moritz Schlick, apărut în deceniul al patrulea sub influența empiriocriticismului lui Mach, lucrărilor lui B. Russell asupra fundamentelor logice ale matematicii sau a operei de tinerețe a lui Ludwig Wittgenstein *Tractatus logico-Philosophicus* și dezvoltat ulterior prin analizele logico-filosofice ale lui R. Carnap, O. Neurath, Ph. Frank, H. Reichenbach etc. Neopozitivismul, cum mai este numit pozitivismul logic, se concentrează cu precădere asupra analizei logice a limbajului științei, urmând astfel o nouă apropiere a filosofiei de știință. Regula filosofică principală a analizei desfășurate de neopozitivism este așa-numita „regula a fenomenalismului”, care accentuează fundamentul experiențial al oricărei cunoașteri viabile sau valide. În felul acesta, prin asertarea unicității experienței ca bază a oricărei cunoașteri, neopozitivismul se opune filosofiei clasice realiste (realismului: universaliala sunt realia) și tuturor „concepțiilor metafizice”, idealiste sau materialiste, care, în viziunea sa, ar formula speculații „arbitrare”, adică necontrolabile direct prin confruntarea cu experiența nemijlocită a subiectului. De asemenea, neopozitivismul elimină judecățile de valoare sau normative, pornind de la presupunerea că datorită lipsei lor de conținut sau de consistență empirică nu pot deveni propoziții validate, adică supuse testării experiențiale. Date fiind aceste caracteristici, fie ele și generale, așa cum spune A. Giddens, „unele din problemele ridicate de diferitele direcții concurente sau convergente ale gândirii pozitivistice din filosofie nu sunt, totuși, relevante ca atare pentru problemele puse în analiza sociologică. Dacă «pozitivismul», a însemnat ceva oarecum diferit pentru filosofi și sociologi, acestea se datorează în parte faptului că introducerea presupunțiilor pozitivistice în sociologie creează o serie de dificultăți specifice, care nu pot fi rezolvate la nivelul cercetării filosofice generalizate”¹¹. Aceasta nu înseamnă neapărat că orientările pozitivistice în filosofie și sociologie nu au unele elemente comune, ci mai degrabă că specificul pozitivismului sociologic nu este reductibil la cel filosofic.

Pozitivismul sociologic a condus la instituirea unei practici metodologice „obiective” în măsura în care s-a concentrat asupra dezvoltării sociologiei ca „știință socială” asemănătoare prin strategiile de cercetare și de prezentare a cunoașterii cu științele naturii.

Specificul practicii metodologice “obiective” rezultă din opțiunea pentru o anumită variantă din sensurile polare următoare: prezența filosofiei sau “desfilosofarea” discursului sociologic; propoziții teoretice cât mai generale sau generalizări empirice ce au sau pot avea valoare legică; formulări verbale mai mult sau mai puțin speculative, produse ale “imaginației sociologice”, sau formulări precise, integrate eventual în modele logico-matematice ale fenomenelor sociale; emiterea de judecăți normative și de valoare sau asertarea caracterului neutral al cunoașterii sociologice; științificizarea discursului sociologic în funcție de specificitatea “obiectului” studiat, a cărui natură este eminamente socioumană, sau urmînd modelul științelor naturii. Opțiunile pozitivismului sociologic s-au orientat către a doua variantă a acestor formulări polarizate, ajungând să inițieze și să stimuleze dezvoltarea metodologiei “obiective” și să susțină principii metodologice generale de genul la care ne vom referi în continuare.

1. Metodele, tehnicile, procedeele și chiar unele din conceptele dezvoltate și aplicate în științele naturii pot fi direct adaptate și utilizate în sociologie. Dacă sociologia intenționează să devină o știință, atunci trebuie să urmeze modelele de cercetare specifice științelor naturii, care s-au dovedit în practica științifică valide și au condus la constituirea unui corpus de propoziții teoretice în continuă dezvoltare. Aceasta implică, între altele: considerarea fenomenelor sociale sau umane, a proceselor caracteristice subiectivității umane, voinței, dorințelor, aspirațiilor sau fanteziilor individuale și sociale ca “obiecte” ce pot fi analizate în mod similar cu investigarea obiectelor naturale, neînzestrate cu conștiință sau cu orice alte trăiri subiective conștiente; viața socială se constituie ca o “realitate” specifică, deosebită de alte realități “naturale”, dar care poate fi studiată ca atare, respectiv ca realitate, prin “punerea între paranteze” a conștiinței sociale sau individuale despre această realitate.

2. Faptele, fenomenele sau procesele sociale sunt, din punct de vedere epistemologic, independente de teoria care-și propune să le descrie, adică între experiența socială existentă și reconstrucția teoretică a acestei experiențe nu există o relație de derivare sau de comunicare directă, ci fiecare își are propria existență independentă. O astfel de poziție poate fi realizată cel mai bine prin eliminarea considerațiilor filosofice generale din discursul sociologic și elaborarea de generalizări empirice sau de enunțuri similare legilor din științele naturii. Rezultatele cercetărilor sociologice pot fi formulate în termenii “legilor” sau ai “raporturilor legice” în măsura în care cercetătorul social se consideră analist obiectiv, detașat, neimplicat în realitatea socială, el trebuie să utilizeze mijloace sau tehnici metodologice de controlare și eliminare a eventualei sale implicări în realitatea investigată. Independența dintre “fapte” și “teorii” odată realizată, pasul următor constă în identificarea metodei de verificare a teoriei prin apel la faptele despre care ea asertează ceva. Aceasta înseamnă că se testează ipoteza în raport cu faptele independente pentru a-i stabili validitatea și obiectivitatea, pentru a formula generalizări empirice sau legi menite apoi să raționalizeze experiența socială. O astfel de tendință s-a dezvoltat mai ales în cadrul empirismului și al metodologiei empiriste.

3. Cunoașterea sociologică are un caracter tehnic, instrumental, în sensul că tinde să conducă la o “inginerie socială” asemănătoare celei de tip tehnic. Sociologia se preocupă în special de domeniul mijloacelor și nu de cel al scopurilor, ea oferă mai degrabă instrumente de rezolvare a problemelor decât puncte de vedere normative sau valorice pentru orientarea și evaluarea practicilor în care agentul social este implicat. Raționalizarea practicii sociale este înțeleasă numai prin aspectul său tehnic, nu și prin cel normativ-valoric. Aceasta înseamnă că, prin natura sa, cunoașterea sociologică este instrumentală și neutrală valoric. Dacă reluăm distincția kantiană dintre „este” și “trebuie”, atunci cunoașterea socială se construiește despre și în forma lui “este”. Max Weber a pornit tocmai de la o astfel de

distincție (sub influența filosofiei neokantiene reprezentată de Rickert sau Windelband), pledând pentru “neutralitatea etică” sau ideologică a discursului sociologic¹². Numai că orientarea pozitivistă a preluat de la Weber doar postulatul “neutralității etice” corelat cu cerința asigurării obiectivității cunoașterii, ignorând, așa cum vom vedea, poziția mult mai nuanțată a acestuia.

4. Metoda istorică, atât de importantă pentru oricare cercetare sociologică, este înlocuită cu istoricitatea metodei de investigare într-un dublu sens: a) metoda este fundamentală pentru producerea de cunoaștere și se verifică pe sine în însuși procesul cercetării; b) cunoașterea generată în mod fragmentar - prin testarea ipotezelor parțiale care asociază două sau mai multe variabile - ajunge să fie cumulată în elaborări din ce în ce mai complete și mai complexe. Cum evenimentele petrecute în istoria trecută nu pot fi cercetate cu ajutorul metodelor empirice disponibile, sociologul trebuie să se preocupe de consolidarea metodei sau metodelor de investigare deoarece prin aceasta ajunge să producă știința sau cunoașterea științifică. Metoda își constituie astfel propria istoricitate reflectată metodologic în modul de producere a cunoașterii și în cunoașterea produsă. Metoda poate servi la clarificarea și rezolvarea tuturor problemelor cercetate, pe care le prezintă însă într-o formă statică; e suficient să se identifice problema, pentru ca printr-o metodă disponibilă să fie abordată, analizată și rezolvată, prezentându-se, de fapt, o imagine statică și abstractă a acesteia. Metodele devin metodologie, iar metodologia se substituie cunoașterii sociale efective atâta vreme cât se preocupă mai mult de validitatea sa decât de analiza substanțială a câmpului social investigat. De cele mai multe ori, eforturile de analiză obiectivă a faptelor sociale s-au concentrat asupra condițiilor de asigurare a obiectivității metodologice, ajungând să producă propoziții teoretice simple, chiar triviale, dacă le comparăm cu aparatura metodologică pusă în mișcare.

Raportarea la/și urmarea acestor principii, fie în totalitatea lor, fie în mod individual, caracterizează atitudinea pozitivistă în cercetare. Desigur că acceptarea unuia dintre principii nu presupune acceptarea necesară a celorlalte. De fapt, tocmai de aici rezultă ambiguitatea aplicării termenului de pozitivism sociologic și aria largă de referință care i se subordonează. Această remarcă este fundamentală pentru înțelegerea sensurilor termenului de “pozitivism” aplicate cu scopul de a caracteriza metodologic un demers de cercetare. Pe de o parte, am constatat existența unui set de principii metodologice care sunt caracteristice abordării pozitiviste. Pe de altă parte însă aceste principii sînt aplicate rareori într-un proiect de cercetare în integralitatea lor. De exemplu, un sociolog poate să susțină caracterul instrumental al cunoașterii sociale convertită într-o veritabilă “inginerie socială”, fără ca aceasta să implice în mod necesar aderarea la alte principii metodologice cum ar fi cel al neutralității valorice. De aceea, aplicarea atributului de “pozitivist” este oarecum eluzivă și se consideră că atitudinile metodologice pozitiviste sunt mai generalizate decât practicile integral pozitiviste de cercetare. Astfel, Durkheim aderă la principiile metodologice pozitiviste în *Regulile metodei sociologice* sau în analiza sociologică a factorilor (cauzelor) care determină rata sinuciderilor într-o comunitate socială (*Sinuciderea, un studiu de sociologie*), dar analiza din *Diviziunea muncii sociale* sau din *Formele elementare ale vieții religioase* se depărtează mult de preceptele obiectiviste sau pozitiviste. Acesta-i un caz tipic de depășire a metodei prin “imaginația sociologică”. Max Weber, pe de altă parte, a inițiat o așa-numită “metodologie interpretativă” de studiere a socialului, care s-a vrut de la început diferită de practicile pozitiviste, pentru ca în același timp să formuleze principiul pozitivist al “neutralității axiologice” a cunoașterii și a demersului de cunoaștere sociologică. În consecință, practici metodologice care se prezintă ca diferite dintr-un anume punct de vedere ajung să fie identice dintr-o altă perspectivă; mal mult, în același discurs teoretic sau metodologic, pot fi prezente principii care aparțin unor școli diferite de gândire, ceea ce

înseamnă că relaționarea și comunicarea metodologică sunt procese destul de active, ce trebuie considerate ca atare.

În general, afirmarea și practicarea oricăruia dintre principiile metodologice pozitivistă au avut o evoluție teoretică și istorică sinuoasă, chiar contradictorie. Pozitivismul a urmărit tocmai să se adapteze la specificul epocii și al noilor probleme ale dezvoltării științei, conservându-și caracteristicile de practică metodologică obiectivă în forme noi.

Operaționalismul

Forma de prezentare a pozitivismului sociologic de după deceniul al patrulea al acestui secol își găsește expresia în operaționalism, care, de fapt, continuă, amplifică și concretizează practica metodologică “obiectivă”, formulată înainte mai degrabă la nivelul dezirabilității. Poziția lui George A. Lundberg, inițiator al operaționalismului sociologic, este interesantă pentru înțelegerea trecerii de la pozitivismul “clasic” la “noua” formă a practicii metodologice “obiective”: “... datorită curioaselor asociații care se fac în legătură cu termenul de «pozitivism», am preferat întotdeauna să caracterizez punctul meu de vedere ca fiind cel al științelor naturii, în loc să risc o identificare a acestuia cu vreuna din școlile filosofice tradiționale printre care se situează și pozitivismul, cel puțin de la Comte încolo”¹³. Lundberg se consideră nu numai sau nu în primul rând reprezentant al cercetării sociologice, ci pur și simplu cercetător științific asemănător celor din științele naturii, fără ca aceasta să-l împiedice să nege subordonarea față de poziția “pozitivistă”.

Punctul de vedere operaționalist a fost preconizat în cercetarea din științele naturii de către fizicianul Percy W. Bridgman. După el, “esența unei explicații constă în reducerea unei situații la elemente cu care suntem atât de familiarizați că le acceptăm ca atare, iar curiozitatea odată cu aceasta ni se odihnește”¹⁴. Conceptele nu trebuie definite în termenii proprietăților care le aparțin, pentru că atunci nu mai pot fi testate empiric, ci prin operațiile pe care le folosim pentru concretizarea lor. Schimbarea operațiilor atrage după sine schimbarea conceptului, astfel că ideal ar fi să utilizăm pentru fiecare operație un nou concept. Poate că în practică acest lucru este dificil, dar importanța principiului operaționalizării nu trebuie nici un moment uitată. Un exemplu din fizică este edificator în acest sens: “conceptul de lungime este determinat de îndată ce operațiile prin care este măsurată lungimea sunt determinate”¹⁵. Știința nu ne răspunde la întrebări de tipul “ce este realmente lungimea (sau inteligența, sau grupul social)”, pentru că propozițiile sale se referă la natura proceselor noastre descriptive și nu la fenomenele naturale ca atare. A înțelege și caracteriza semnificațiile conceptelor înseamnă, deci, a identifica operațiile de măsurare a entităților definite de aceste concepte.

G. A. Lundberg a pornit de la operaționalismul fizicist al lui Bridgman, considerând că măsurarea socială este calea principală de definire a conceptelor sociologice. Nu ar trebui să existe concepte sociale care să nu caracterizeze entități măsurabile. Sociologul nu ar trebui să aibă în vedere “esențe comune” sau “entități ipotetice”. La întrebarea “ce este inteligența?” răspunsul este clar: “inteligența este ceea ce măsoară testul de inteligență”. Cercetarea începe nu o dată cu definirea “lucrului” ce trebuie măsurat, pentru că procedeul de măsurare este definiția însăși a “lucrului”¹⁶. Numai că în felul acesta operaționalismul ajunge la un relativism extrem (schimbarea operațiilor de măsurare atrage după sine schimbarea conceptelor) sau la o rigidizare a procedeelelor de măsurare pentru păstrarea unei stabilități a coerenței conceptuale. Totuși, operaționalismul lui Lundberg pornește de la o problemă fundamentală pentru sociologie: formularea de propoziții teoretice testabile prin raportare la realitatea socială empirică. Trecerea de la teoria generală la teoria cu

referințe empirice a actualizat problema măsurării sociale, a modului de raportare a cercetătorului la realitatea investigată, iar operaționaliștii au găsit și aplicat formula epistemologiei pozitivistice propusă de Bridgman. Punctul de vedere operaționalist s-a dezvoltat independent de teoria sociologică referențială, considerând că prin însuși demersul său de cercetare va conduce la genul de teorii existente în științele naturii. În evaluarea operaționalismului trebuie să considerăm câteva premise semnificative: în orice teorie există concepte nemăsurabile; măsurarea se diferențiază în funcție de contextul social în care se desfășoară și, în acest caz, conform punctului de vedere operaționalist, ar trebui schimbate nu numai procedeele de măsurare, ci și conceptele care le corespund, ceea ce conduce la relativism exagerat; apoi rămâne deschisă problema modului în care ajungem la constituirea operațiilor înseși; în sfârșit, procedeele de măsurare socială sînt prea puțin dezvoltate în stadiul actual ca să ne putem aștepta că pe baza lor va progresa teoria sociologică. În consecință, operaționalismul vizează problema reală a măsurării și operaționalizării conceptelor în cercetarea sociologică, însă nu o dezvoltă în sensul identificării consecințelor sale practice, oferă soluții insuficiente și o consideră ca independentă de teoria sociologică.

Problema formulată de operaționalism a fost, ulterior, continuată în forma analizei operaționale a conceptelor. Dar această continuitate implică statuarea clară a unei distincții între cele două direcții. O. Hoffman consideră, pe bună dreptate, că “uneori se confundă operaționalismul cu analiza operațională (la fel cum se confundă structuralismul cu analiza structurală). Cercetarea operațională este mult anterioară lui Bridgman și nu este legată de operaționalism. Este adevărat, unii dintre operaționaliști au merite reale în dezvoltarea teoriei și metodelor operaționale, dar aceasta nu stabilește o legătură «cons substanțială» între operaționalism (ca sistem și metodologie neopozitivistă) și analiza operațională ca atare”¹⁷. Dezvoltarea analizei operaționale se realizează în strînsă legătură cu problematica măsurării sociale, a desfășurării cercetărilor empirice și a construcției teoretice pe baza și în legătură cu rezultatele acestora. Ea pornește de la premisa necesității stabilirii referințelor operaționale pentru desfășurarea cercetărilor empirice ca premise ale fundamentării construcțiilor teoretice mai elaborate, în timp ce operaționalismul se oprește la nivelul operațiilor concrete de măsurare, identificându-le cu însăși “metoda științifică” de cercetare sociologică.

Operaționalismul a condus oricum, între altele, la amplificarea și, într-o măsură, la substanțializarea cercetărilor empirice în sociologie, asociindu-se însă mai ales cu orientarea pozitivist-empiristă decât cu intensificarea comunicării dintre nivelul teoretic și cel concret-social. Operaționalismul a formulat în mod explicit problema măsurării fenomenelor sau faptelor sociale, dar prin strategia metodologică pe care a practicat-o s-a închis în propriile premise. Empirismul va prelua și dezvolta aceste premise, continuând într-o nouă formă practica metodologică obiectivă.

Empirismul

De fapt, empirismul este nu atât o orientare în metodologia sociologică, cât un gen de practică metodologică deosebit de influentă mai ales în sociologia anglo-saxonă (cea americană în special). Mai precis, empirismul este practica metodologică aplicată în conformitate cu principiile orientării obiective de natură pozitivistă din sociologie. Empirismul a dezvoltat analiza operațională a conceptelor teoretice deși rareori empiristul consecvent s-a reîntors la conceptul pe care-l considera punct de plecare, a aplicat o epistemologie inductivistă în așteptarea acelei acumulări masive de date și propoziții verificate și validate care vor sprijini o construcție teoretică integrală, s-a preocupat intens de măsurarea fenomenelor sociale și de elaborarea instrumentelor de măsurare sau a metodelor de colectare a datelor, ajungându-se ca metoda să se substituie problemelor sau problematicii cercetate. Empirismul s-a interesat mai mult de fundamentarea empirică a unei probleme decât de implicațiile ei teoretice (de aceea empirismul poate fi considerat ca o practică metodologică fără o teorie referențială explicită). Prin empirism s-a dat o largă aplicabilitate cercetărilor sociale, mai ales pentru sectoare interesate de eficiența publicității, de orientările opiniei publice sau ale comportamentului electoral, de receptivitatea publicului față de mesajele transmise de mijloacele de comunicare de masă etc.

Empiriștii nu propun noi teorii sau dezvoltări teoretice, ci instituie o nouă practică ideologică a filosofiei științelor naturii în domeniul științei sociale. De aceea s-a ajuns ca uneori nu realitatea socială să fie sursa unor noi probleme teoretice, ci metodologia să fie aceea care dictează problemele. Stilul empirist de cercetare socială nu aderă la o “filosofie socială”, ci, ca și pozitiviștii, empiriștii își fixează etaloanele cercetării pe baza “filosofiei științelor naturii”, sperând ca prin colectarea de date și informații empirice să construiască eșafodajul descriptiv al științei sociale. Pentru aceasta a urmărit să se detașeze de orice metafizică socială, a eliminat cunoașterea de natură istorică și reflecțiile psihologice mai profunde, tinzând să fragmenteze realitatea socială prin tehnici de eșantionare pentru a reda prezentul social. Când spunem că empirismul este practica metodologică concordantă cu principiile pozitivistice avem în vedere nu numai orientarea sa în funcție de realizările teoretice și metodice ale științelor naturii, considerate cadru de referință, ci și accentul pe care-l pune pe caracterul “instrumental” al cunoașterii sociale, aderarea la principiul “neutralității valorice” a demersului de investigare socială, tentația eliminării propozițiilor generale, teoretice, în favoarea formulării de generalizări empirice sau de “legi” fundamentate, prin inducție, de informațiile empirice cumulate.

Empirismul se dezvoltă ca practică metodologică mai ales începând cu deceniul al cincilea, perioadă în care încep să capete consacrare lucrările lui P. Lazarsfeld, ca unul din cei mai influenți cercetători din domeniul metodologiei cercetării sociologice. Pornind de la premisa că este necesar ca sociologia să se dezvolte ca știință socială, Lazarsfeld consideră că “din punct de vedere istoric trebuie să distingem trei forme majore de examinare a obiectului social: analiza socială, așa cum este practică de observatorul individual; științele empirice organizate, mature, și o fază de tranziție pe care o vom numi sociologia oricărei zone speciale a comportamentului social..”¹⁸. Consacrarea naturii științifice a sociologiei rezidă în realizarea tranziției de la filosofia socială și analiza practică de observatorul individual la știința empirică organizată și matură prin: a) “deplasarea accentului de la istoria instituțiilor și a ideilor la comportamentul concret al oamenilor”; b) “tendința de a nu studia un sector uman izolat, ci de a încerca în permanență să-l raportezi la alte sectoare”; c) “preferința pentru studiul situațiilor și problemelor sociale care se repetă față de cele care nu survin decât o singură dată”; d) analiza preferențială a evenimentelor sociale

contemporane și nu a celor istorice¹⁹. Totuși tocmai această preocupare a consacării sociologiei ca știință empirică a condus la pierderea dimensiunii istorice a cercetării sociale, la cufundarea ei în culegerea unor serii nesfârșite și fragmentate de date empirice neintegrate în viziuni mai cuprinzătoare, la decalajul dintre formulările teoretice generale și datele empirice disponibile.

Practicat cu fervoare după 1940 pentru a atinge apogeul în anii '60, empirismul are trei surse de origine. Prima și de fapt cea mai directă sau apropiată sursă este reprezentată, așa cum am văzut, de metodologia pozitivistă, care proclamă imperativul științificizării sociologiei după modelul științelor naturii. Acest model de "știință" rezidă în formularea de explicații teoretice și predicții ale evenimentelor empirice observabile, în stabilirea de raporturi izomorfe între teorie și observație (experimentare) sau de similarități structurale între nivelurile teoretice și cele observaționale ale cunoașterii. Un astfel de model al: "științei" a condus la elaborarea unor considerații critice de către empiriștii sociali cu privire la ceea ce se considera înaintea lor teorie socială și la modul de raportare a teoreticienilor clasici la realitatea socială observabilă. Ceea ce trecea drept "teorie socială clasică" nu se fundamenta pe observarea sistematică a realității sociale concrete, ci avea un caracter speculativ și deci neștiințific. În consecință, susțin empiriștii, trebuie construită o nouă teorie, care să fie în primul rând științifică, iar pentru aceasta este nevoie de analiza concretă a evenimentelor și comportamentelor sociale. Totodată, analiza concretă trebuie să dispună de metode și tehnici adecvate, care să ghideze cercetătorul în raportarea la universurile observabile. Din moment ce nu există o teorie de referință ci ea trebuie construită, menirea cercetătorului social constă în formularea de ipoteze care, prin verificare, pot deveni generalizări empirice. Acumularea progresivă de generalizări empirice va conduce treptat la elaborarea teoriei științifice. Practica metodologică empiristă pornește de la un model al științei, elimină considerațiile generale de tipul propozițiilor specifice filosofiei sociale clasice, se ancorează în prezentul social, pe care-l consideră dintr-o perspectivă anistorică, fragmentează realitatea până acolo încât segmentul investigat să încapă în referința unei ipoteze singulare și fabrică date și informații empirice cât mai detaliate. Numai că empirismul a pornit de la o premisă a angajării pe un nou drum al cercetării sociale, abandonându-se însă în impasul propriei premise. Dacă vom considera două niveluri ale cunoașterii, cel teoretic și cel observațional, empirismul și știința vor apărea ca radical diferite în demersurile lor de cunoaștere (fig. 2.1).

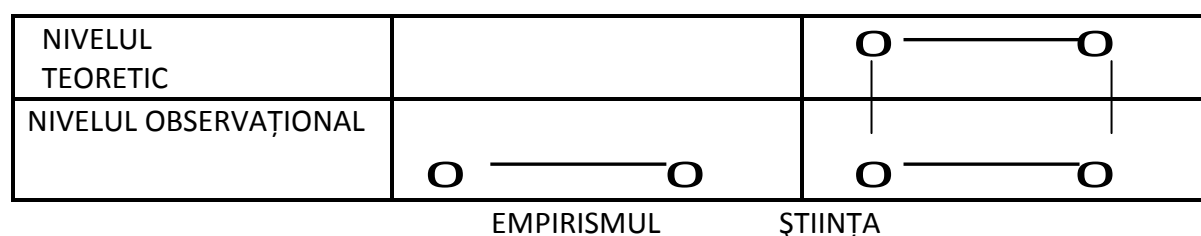

Fig. 2.1 Diferența între forma logică a cunoașterii în empirism și știință

Empirismul se limitează la stabilirea de conexiuni între entități observabile. Știința include relațiile dintre entitățile observabile într-un circuit informațional mult mai complex, în care relațiile dintre entitățile teoretice și dintre acestea și observabilele empirice care le corespund au o importanță fundamentală. Pentru empirism este caracteristică confuzia dintre obiectul real și obiectul cunoașterii. În

știință, cercetătorul se raportează la obiectul real din perspectiva teoriei sale de referință, considerându-l astfel ca obiect al cunoașterii. Neavând sau refuzând o teorie de referință, empiristul se raportează direct la obiectul real, pe care nu ajunge nici măcar să-l aproximeze empiric. El speră să "citească" nemijlocit în "vizibilul" social fenomenele, relațiile sau faptele sociale ca "date" concrete, existente prin ele însele. Neavând o concepție despre obiect, identifică obiectul cunoașterii sale cu obiectul real existent și, în consecință, niciodată nu ajunge la cunoașterea propriu-zisă a obiectului, ci la perpetuarea propriilor premise empiriste. Cunoașterii obiectului i se substituie metoda (empiristă) de cunoaștere, iar în cercetare se testează nu cunoașterea, ci metoda de cunoaștere. În acest sens se poate vorbi de veritabila "inhibiție metodologică" generată de *ideologia epistemologică* a empirismului. În știință metoda este o cale de apropiere cognitivă a obiectului cunoașterii, pe când în empirism obiectul cercetării se confundă cu metoda sa de cercetare în măsura în care empiristul se interesează în primul rând de calea de investigare și nu de obiectul problematizat teoretic. Deși a pornit de la un model al "științei", empirismul sociologic a eșuat astfel într-o pseudoștiință²⁰.

Prin considerațiile de mai sus am anticipat o altă sursă, mai îndepărtată, a empirismului sociologic, reprezentată de școala filosofică britanică a empirismului clasic (J. Locke, G. Berkeley, D. Hume) sau de cea inițiată mai recent de B. Russell în forma empirismului (sau pozitivismului) logic. Filozoful empirist care a exercitat însă o influență mai directă asupra cercetării sociologice a fost J.S. Mill, prin sistemul său de logică inductivistă²¹. Urmând distincția operată de Kant între propozițiile sintetice și cele analitice, Mill acceptă numai enunțurile sintetice ca "propoziții reale", întrucât se bazează pe fapte. În consecință, preocupările sale se concentrează asupra modalităților de construire a raționamentului inductiv înțeles ca "generalizare pe baza experienței", adică inducția "este acea operație a minții prin care inferăm că ceea ce știm a fi adevărat despre un caz sau cazuri particulare va fi adevărat despre toate cazurile care se aseamănă cu primele în anumite privințe detectabile"²². Mill a elaborat astfel o metodă empirică sistematică pentru detectarea și formularea generalizărilor empirice de tip logic. Acestea pot fi de două tipuri: cele caracterizate prin relația de simultaneitate și cele caracterizate prin relația de succesiune. De exemplu, cauzalitatea se manifestă prin relații de succesiune în care cauza rezultă din suma condițiilor în funcție de care se produce un eveniment-efect. Ele pot fi cercetate prin metoda experimentală. Aceasta se supune față de ceea ce Mill numit *canons of proof* sau metodele inducției: metoda acordului, metoda diferenței, metoda reziduurilor, metoda variației concomitente etc. Metodele lui Mill ar fi fost totuși insuficiente prin ele însele pentru un empirism sistematic elaborat. Ulterior s-a dezvoltat statistica, prin cercetările lui Fr. Galton, K. Pearson și R.A. Fisher, aceasta constituind o altă sursă de fundamentare a empirismului sociologic. Pentru Pearson legile științifice sunt generalizări, "expresii concentrate ale relațiilor și succesiunilor"²³, astfel că progresul științei este identificat cu descoperirea generalizărilor înlănțuite. În concepția sa, dominarea clasică a experienței *de către* concepte trebuie înlocuită cu dominația experienței *asupra* conceptelor, astfel ca orice relație stabilită științific să fie cea dintre lucruri nu dintre concepte. În consecință, generalizările științifice sunt considerate a fi de tip probabilist, iar relațiile dintre lucruri ca reprezentate prin numere, în forma coeficienților de corelații sau contingentă. "Problema fundamentală a științei este de a descoperi cum este corelată sau contingentă variația dintr-o clasă cu variația dintr-o altă clasă"²⁴. Coeficientul de corelație se referă la: probabilitatea statistică (cu un anumit grad de semnificație) a relației dintre două clase de lucruri sau evenimente.

Cunoscând corelația statistică, ajungem să inferăm asupra relațiilor dintre evenimente, iar pe baza experienței trecute putem elabora predicții asupra evoluției viitoare a acestora și asupra conduitei noastre în raport cu ele. Ulterior, Fisher a dezvoltat metode de asociere statistică bazate pe practicile de măsurare și experimentare, considerând că tehnicile statistice și proiectul de experimentare sunt părți componente ale aceluiași sistem de investigare²⁵. Metoda sa de asociere empirică rezidă într-un proces de inferență asupra valorilor de adevăr sau semnificație ale ipotezelor pe baza observațiilor atent planificate în forma experimentelor. Prin "planificarea atentă a experienței" se poate ajunge la elaborarea de inferențe generale pe baza cunoașterii evenimentelor particulare. Rigoarea științifică implicată în astfel de inferențe este rezultatul unei calculări riguroase a gradului de incertitudine specific fiecărui coeficient de asociere statistică.

K. Pearson a dezvoltat, între altele, tehnica statistică a calculării coeficientului de corelație, R.A. Fisher a propus asocierea tehnicilor statistice cu proiectarea modelelor experimentale, iar ulterior s-a ajuns la proliferarea statisticilor sociale și a aplicabilității lor sociologice. Desigur că, prin ele însele, tehnicile statistice corelaționale sau de altă natură pot fi utilizate instrumental în cercetarea socială, psihologică, economică etc., fără ca prin aceasta să se considere că se realizează presuposițiile practicii metodologice empiriste. Numai că, dacă avem în vedere modul în care Pearson sau Fisher le-a considerat din punctul de vedere al contribuției lor la dezvoltarea științei, putem înțelege cu ușurință multiplele posibilități pe care le-au oferit extensiunii empirismului. Pearson însuși pretinde că, prin concepția sa privind înlocuirea în știință a cauzalității cu contingentă și corelația, generează o nouă epocă a cercetării²⁶. De aceea îndemna fizicienii să părăsească lumea conceptelor și să se întoarcă la cea a realității, urmând procedeele sale tehnico-statistice. Analistii sociali le-au preluat rapid, considerând că prin ele într-adevăr vor ajunge să producă autentică știință socială.

Empirismul s-a dezvoltat pe baza surselor menționate având drept model științele naturii, considerate ca științe empirice mature, dar mai ales prin aplicarea tehnicilor statistice. Ideologia filosofică empiristă (de genul celei propuse de Mill) putea duce la un mod de abordare sociologică, dar avea prea puține șanse de a genera o practică empiristă de cercetare așa de extinsă, dacă nu s-ar fi sprijinit pe tehnicile statistice puse la dispoziție de Pearson sau Fisher. Dealtfel, numai efectele cumulate ale celor trei surse pot explica afirmarea practicii metodologice empiriste, în timp ce extinderea sa în spațiu și timp trebuie pusă în legătură cu aparenta și poate uneori reala utilitate socială a rezultatelor proiectelor empiriste de cercetare. Dintre cele trei surse acordăm un credit mai mare dezvoltării și aplicării tehnicilor statistice, întrucât acestea au condus la o standardizare și o extremă uniformizare în elaborarea cercetărilor sociologice, facilitând astfel recunoașterea unui proiect empirist de cercetare. Orice nou proiect consta în alcătuirea instrumentului de colectare a datelor (de regulă, chestionar), definirea eșantionului (nu prea mare: datorită limitelor materiale și de timp), culegerea datelor și prelucrarea lor statistică. Rezultatele statistice erau confruntate cu câteva enunțuri ipotetice care, de regulă, trebuiau să fie confirmate. Un studiu făcut după procedeele empiriste avea aceeași structură standard: analiza rezultatelor celorlalte cercetări (de același tip), formularea ipotezelor și a procedeele de cercetare, raportarea datelor (accentuându-se semnificațiile testărilor empirice) și eventuala prezentare a unor implicații practice. În unele lucrări metodologice chiar se prezintă, etapizat, componentele unui proiect de cercetare. Îndemnul la folosirea imaginației cercetătoare i se substituie astfel cerința de a urma aceste etape, deoarece vor

conduce la studii “publicabile”. Metodologia devine normativă prin excelență, oferind cheia succesului profesional (empirims).

Limitele practicii metodologice empiriste rezultă astfel cu claritate: a) tipizarea proiectelor de cercetare și inhibare a imaginației creatoare; b) subordonarea problematicii investigate față de tehnicile statistice de prelucrare a datelor, care în realitate nu au decât un rol strict instrumental, de auxiliar al cercetării; c) fragmentarea ipotetică exagerată, care a condus nu numai la segmentarea realității investigate, dar și la greutatea în cumulara rezultatelor teoretice disparate; d) ignorarea perspectivelor teoretice mai cuprinzătoare. Desigur că limita cea mai importantă a empirismului rezidă în caracterul său ateoretic, care se manifestă într-un dublu sens: pe de o parte, prin ignorarea deliberată a oricărei perspective teoretice, ceea ce a condus la întreruperea tradiției sociologice, la ruperea cu teoriile clasice sau chiar la criticarea acestora pentru că nu ar fi surse de formulare a unor ipoteze cu relevanță empirică; pe de altă parte, considerarea experienței ca singura sursă de construire a conceptelor teoretice. Empirismul a sperat în elaborarea nivelului descriptiv al științei sociale prin desfășurarea extensivă a cercetărilor concrete, considerând că pe această bază va fi posibilă trecerea la construcții teoretice autentice. Prin cercetările empiriste s-au acumulat într-adevăr date descriptive și s-au dezvoltat metode și tehnici de investigare socială. Modelul de știință empirică matură nu a fost însă știința reală a naturii, ci una pe care empirismul și-a construit-o ad-hoc. În această construcție, probabil că ar fi fost posibilă elaborarea teoretică mai cuprinzătoare și autentic științifică dacă “obiectele” cercetării sociale ar fi fost analoage cu obiectele cercetării din științele naturii. Între cele două tipuri de “obiecte” există însă deosebiri fundamentale. “Obiectul” sociologic cercetat este identic (din punct de vedere generic) cu cel care întreprinde cercetarea; în însuși procesul cercetării cei doi interacționează într-o asemenea măsură încât tocmai aceasta influențează rezultatele cercetării; activitățile de cercetare empirică implică aceleași procese sociale care sunt prezente în situațiile sociale investigate; metodele de cunoaștere socială sunt dependente de cunoașterea socială preexistentă, la fel de adevărată fiind și reciprocă. Empirismul nu numai că a identificat obiectul *cunoașterii* cu obiectul *real*, dar l-a considerat pe acesta ca fiind similar cu obiectele investigate de științele naturii în numele asigurării obiectivității. Ca practică metodologică obiectivă, empirismul a sperat în efectuarea de cercetări care să conducă la explicații și predicții prin controlul sistematic al variabilelor considerate ca relevante; a urmărit să identifice factori și cauze, nu motive și interpretări umane *supuse varietății individuale*; pe baza cunoașterii factorilor invariante a căutat să stabilească generalizări empirice. Pretențiile empirist- pozitiviste n-au fost însă urmate de realizări teoretice remarcabile. Așa cum se exprimă D.L. Phillips într-o fulminantă critică a acestui gen de investigații, “cercetătorii sociologi trebuie să înceapă să ia în considerare ceea ce aduc cu ei în proiectarea, executarea și analiza investigațiilor lor. Pur și simplu nu mai putem continua să ne angajăm în aceleași tipuri de investigații sterile, neproductive, lipsite de imaginație care au caracterizat mult timp cercetarea sociologică. O « știință » (chiar dacă este o știință *socială*) care conține puține generalizări valide sprijinite de date empirice despre comportamentul și interacțiunea umană și care nu reușește să ajungă la înțelegere pentru că evită cu insistență observarea directă a comportamentului însuși își onorează prea puțin pretenția la statut științific” ²⁷. Noua abordare pentru care pledează Phillips este evident opusă pozitivismului sau practicii empiriste de cercetare, încadrându-se în practica metodologică interpretativă. Formele practicii metodologice obiective la care ne-am referit până în prezent au impulsionat prea puțin dezvoltarea teoretică a sociologiei. Ele au propus un model teoretic care le este exterior, cel al științelor naturii, și au urmărit adesea să-l practice, ignorând istoria teoretică pe care se bazează. De aceea empirismul

a ajuns să fie practică metodologică fără istorie sau cu o istorie care nu-i a sa, întrucât își reproduce propriile premise, este fragmentat, iar rezultatele cercetărilor pe care le generează sunt necumulative. Mare parte din progresele recente ale științelor sociale se explică printr-o schimbare metodologică de paradigmă, respectiv prin aplicarea unor metode care permit analizele globale și relaționale, sistemice și structurale. Avem în vedere structuralismul, analiza sistemică și analiza funcțională. Deși practica metodologică specifică acestora păstrează caracteristicile analizei obiective, modul de aplicare este diferit în măsura în care urmărește să se asocieze cu o perspectivă teoretică inedită și cu o tehnică de cercetare corespunzătoare. Acesta nu înseamnă că în teoriile sociologice considerate clasice (Marx, Durkheim, Weber, Pareto etc.) nu ar fi fost avută în vedere perspectiva global-integratoare de explicare a fenomenelor sociale. Am spune că, din contră, una din caracteristicile acestor teorii tocmai în aceasta a constat. Numai că, dacă avem în vedere dimensiunea tehnico-metodică a metodologiei, orientările din planul practicii efective de cercetare socială au fost mai degrabă atomiste, fragmentate și diversificate într-o asemenea măsură încât ipotezele formulate și verificate eludau consecințele sistemice și structurale ale socialului. Practicile metodologice structuraliste și sistemice propun tehnici adecvate de analiză a unor astfel de consecințe, și în aceasta rezidă noutatea lor.

Analiza structurală

O primă formă, mai nuanțată, a practicii metodologice “obiective”, care a urmărit să conducă la analize sociologice bine întemeiate, substanțiale și, indiscutabil, uneori a reușit, este reprezentată de *analiza structurală*. Intenția analitică a structuralismului în domeniul sociologiei este de a depăși atât teoretizarea nefundată pe date concrete a filosofilor sociale de tip speculativ, cât și diversitatea de date și ipoteze necorelate, specifică demersurilor empiriste mai recente. Structuralismul vrea să ofere posibilități de construcție teoretică și, în același timp, de analiză empirică, după modelul științelor exacte, pentru ca într-adevăr sociologia să ajungă la statutul științific râvnit. Structuralismul demonstrează virtuțile teoretice ale unui concept fundamental al sociologiei moderne - cel de structură - și folosește un mod de abordare care, chiar dacă nu-i deosebit de original²⁸, se dovedește productiv din punct de vedere teoretic și metodologic.

Analiza structurală n-a fost preconizată în sociologie, ci în lingvistică prin F. de Saussure și continuată, între alții, de Trubetzkoy și Harris în fonologie sau de Hjelmslev și Chomsky în gramatică²⁹. Ulterior a fost preluată în antropologie, mai ales prin C. Levi-Strauss, care a aplicat în analizele etnologice sau antropologice, ca și în cele sociologice (de sociologie a comunităților primitive) aceeași metodă sau același mod de abordare prin care s-a asigurat progresul științific al lingvisticii. Întrebarea pe care și-o pune Levi-Strauss este următoarea; “poate oare sociologul, folosind o metodă analoagă *în ceea ce privește forma* (dacă nu și conținutul) aceleia introdusă în fonologie, să determine ca știința sa să realizeze un progres analog aceluia care a avut loc în științele lingvistice?”³⁰. Iar răspunsul său se orientează către acceptarea unor analogii ale analizelor specializate disciplinar și axate pe aplicarea aceleiași “metode structurale”, întrucât, în felul acesta, “la nivel «microsociologic» va exista speranța de a discerne legile de structură cele mai generale, așa cum lingvistul le descoperă pe ale sale la nivelul infrafonemic sau fizicianul la nivelul inframolecular, adică la nivelul atomului”³¹.

Pentru a înțelege specificul structuralismului ca practică metodologică “obiectivă” trebuie, mai întâi, să precizăm sensul noțiunii de structură și pe cel al metodei structurale³². Un astfel de demers pare, la prima vedere, foarte simplu. Termenul de structură se referă la modul de stabilire a relațiilor dintre elementele integrate într-o “totalitate ireductibilă la suma părților”. O definiție de acest tip este oferită de Jean Piaget: “există structură (sub aspectul său cel mai general) când elementele sunt reunite într-o totalitate care prezintă anumite proprietăți în calitatea sa de totalitate și când proprietățile elementelor depind, în întregime sau parțial, de aceste caracteristici ale totalității”³³. În altă parte, același autor consideră că “la o primă aproximare o structură este un sistem de transformări care, în calitatea sa de sistem, comportă existența unor legi (în opoziție cu proprietățile elementelor acestui sistem) și care se conservă sau se dezvoltă prin chiar jocul transformărilor sale, fără ca acestea să ducă la depășirea granițelor sistemului respectiv sau să apeleze la elemente exterioare. Într-un cuvânt, o structură cuprinde trei însușiri: de totalitate, de transformări și de autoreglaj”³⁴. Astfel de definiții surprind, desigur, câteva din caracteristicile de bază ale noțiunii de structură. Numai că ele sunt departe de a acoperi diversitatea modurilor de folosire practică a aceleiași noțiuni în contexte analitice diferite. În această privință, Levi-Strauss are o poziție deosebită, considerând că “din punct de vedere structuralist “noțiunea de structură nu ține de o definiție inductivă, bazată pe compararea și pe abstragerea elementelor comune tuturor accepțiilor termenului, așa cum este el întrebuintat în mod obișnuit”³⁵. Neputându-se oferi o definiție inductivă a noțiunii de structură, de tipul gen proxim-diferență specifică, calea cea mai adecvată de înțelegere a structuralismului rezidă în concentrarea atenției asupra demersului propriu-zis de analiză structurală, urmărind să detectăm câteva particularități distincte, care-i conferă specificitate în comparație cu alte moduri de abordare. Specificul structuralismului nu rezultă atât din modul de înțelegere a noțiunii de structură și din aplicarea acesteia în diferite contexte empirice, cât din însăși analiza structurală aplicată; mai ales că structura nu se referă la o realitate concretă dată, vizibilă, direct accesibilă, ci la un model (eventual formalizat) al acelei realități care-i supusă investigații.

Structura este coextensivă analizei structurale. Sensul său derivă din context, nu îl precede, și poate de aceea s-a ajuns la o diversificare a sensurilor aceleiași noțiuni.

Să urmărim acum caracteristicile metodologice ale analizei structurale.

1) Prin analiza structurală se marchează trecerea de la studiile comparative și istorice la studiile analitice. Studiile comparative se concentrează asupra detectării condițiilor comune de apariție a unor fenomene similare, asupra descrierii similarităților și diferențelor dintre ele, apelând adesea la factori explicativi exteriori fenomenelor investigate. Studiile istorice sunt individualizate și seriate în funcție de timpul devenirii sau de evoluția presupusă sau constatată a evenimentelor. Adeseori evenimentele prezente sunt invocate pentru selectarea și justificarea evoluției evenimentelor trecute. Atât unele, cât și celelalte oferă serii individualizate de date mai mult sau mai puțin integrate, fără să identifice *constituția internă* a evenimentelor sau a nivelurilor generative profunde. Analiza structurală se concentrează asupra fenomenelor considerate globale, adică prin natura lor *esențială* de totalități ireductibile la elementele componente. Totalitățile sau sistemele sunt analizate din interior, adică structural, pentru a pune în evidență constituția lor internă relevantă prin relațiile dintre elemente. Analiza structurală este o analiză *sistematică* tocmai pentru că se referă la structura internă a sistemului, la caracteristicile constitutive și permanente. Variațiile observate sau observabile sunt interpretate în termenii transformărilor din structură sau, altfel spus, ai autoreglajului intern al structurii. Obiectivul analizei constă în construcția *unității* integrale a *variațiilor diferențiale* specifice elementelor corelate.

2) Analiza structurală introduce ordine explicativă într-un univers caracterizat la nivelul său de suprafață prin diversitate și incoerență *fenomenală*. Dacă avem în vedere nivelul de suprafață al fenomenelor sociale, atunci suntem confrunțați cu o mare diversitate de manifestări, cu un evantai de proprietăți mai mult sau mai puțin coerent. În analiza structurală nu aplicăm termenul de structură nivelului constitutiv al realității empirice, ci modelelor teoretice construite despre sau după această realitate. Ca atare, ea se concentrează asupra modelului despre realitate și nu asupra realității însăși, astfel că descrierea structurală a unui obiect supus, analizei constă în “ansamblul *teoremelor* care rezultă din aplicarea unei axiomatice privind acest obiect, axiomatice și teoremele constituind o teorie a obiectului considerat ca sistem”³⁶. Analiza structurală debutează cu propunerea unei teorii explicative care este menită să introducă ordine în manifestările aparent inexplicabile și prin care faptele disparate să devină coerente datorită integrării lor structurale sau datorită demonstrării implicațiilor reciproce dintre elementele obiectului cercetării. Principiul demonstrației rezidă în deducerea interdependenței dintre elementele totalității pe baza unei teorii sau a unui set de propoziții *apriori*, presupuse sau considerate ca acceptabile. Experimentarea cu modelul propus, de exemplu, prin modificarea unuia sau unora din elementele sale, permite atât identificarea faptelor generative sau transformatoare, care iau forma “teoremelor”, cât și previzionarea modificărilor posibile din structură. În consecință, analiza structurală presupune elaborarea prealabilă a unei construcții logice adecvate, de tipul modelului formalizat.

3) Analiza structurală este formalistă în sensul că separă forma de conținut și conferă prioritate formei. Chiar atunci când nu face abstracție de conținut, ea se preocupă mai mult de formele conținutului, decât de conținutul propriu-zis independent de formă. Astfel, în analiza relațiilor, structuralismul se referă la *relațiile* interumane sau interinstituționale și face abstracție de elementele care intră în relație. Intenția este aceea de a detecta caracterul constitutiv și permanent al sistemului de relații, adică al *structurii sale relaționale*, considerând că structura determină viața umană sau socială individuală. Persoanele care intră în relație ne apar ca trăind în și prin structuri, în aceeași măsură în care structurile apar ca 'trăind în și prin interacțiunile umane individuale. A înțelege viața socială înseamnă a detecta mecanismele și codurile de funcționare a structurilor și caracterul lor determinant în raport cu elementele componente. A înțelege viața individuală înseamnă a o integra în universul de relații care îi este specific și a o explica prin structura generativă. Acestea sunt sensurile diferenței dintre analiza de suprafață, fenomenală, dispersată și analiza de profunzime, esențială, generativă, structurală. Modelul teoretic este o reprezentare a structurii, iar cercetătorul social un observator “obiectiv” al faptelor explicate prin model. Demersul de cercetare structurală devine astfel clar: a) formularea teoriei de referință în forma modelului ipotetico-deductiv ; b) observarea obiectivă a faptelor subsumate, explicate și prezise prin model sau experimentarea cu modelul prin modificarea unora din elementele sale; c) verificarea modelului, adică a modului său de reacție la modificările introduse sau a felului de explicare-prezicere a faptelor constatate în mod obiectiv. Observarea obiectivă este eliberată de orice preliminarie teoretică. Prin ea faptele sunt integrate în relația cu ansamblul circumstanțelor globale ale apariției lor. În felul acesta apare corelația dintre fapte și modelul propus, modelul tinzând să fie atotcuprinzător (introduce ordine în diversitatea faptică), iar observația procurând materialul factual al integrării fenomenale în structură.

4) Analiza structurală se concentrează mai ales asupra statornicității decât asupra devenirii. Evoluția sau procesul sunt privite ele însele ca având o structură cu o dinamică distinctă relevantă de autoreglajul structural. A analiza procesualitatea socială

din punct de vedere structuralist înseamnă a studia modul în care se structurează structurile, adică efectele structurante ale structurilor. Prin aceasta însă am distins o variantă de structuralism pe care Piaget o numește structuralism genetic pentru că accentuează dinamica diacronică a structurilor. F. de Saussure considera, în cursul său de lingvistică generală, că orice știință urmărește să plaseze evenimentele pe care le studiază de-a lungul a două axe (vezi fig. 2.2): a) axa simultaneității (A-B), privind raporturile dintre evenimentele care coexistă în timp; b) axa succesiunii (C-D) pe care sunt plasate evenimentele de pe prima axă, unul câte unul, din perspectiva schimbării lor.

Fig. 2.2 Axa simultaneității (sincroniei) și axa succesiunii (diacroniei), după F. de Saussure

Prima este axa sincroniei, unde timpul este exclus, evenimentele sunt coexistențiale, iar analiza construiește structura statică. A doua este axa diacroniei, unde timpul este cel al structurării, evenimentele sunt privite prin dimensiunile lor evolutive în contextul structurării, destructurării, restructurării etc. Analiza proceselor sau evoluției nu constă atât în sesizarea succesiunilor, cât a modului în care structurile se articulează și ierarhizează într-o serie a permanentelor care uneori apar sau altelei dispar. Istoria nu mai rezidă în prezentarea evenimentelor în succesiunea lor, ci în determinarea modurilor de structurare, în derivarea modalităților de realizare a totalității structurale, adică permanentizate. Odată ce permanenta s-a constituit istoria a dispărut, adică se oprește. Structuralismul înlocuiește subiectul istoric, creator al istoriei, cu propriul său obiect, care-i structura statornicită în permanența integrativă a relațiilor sale. Și din această perspectivă M. Foucault putea spune că “omul e mort”³⁷ în științele sociale.

Marea controversă a structuralismului este aceea a relației dintre structură și proces. Evitând istoricitatea sau istorismul, analiza structurală este anistorică și neprocesuală. Omul individual participă la viața structurilor și le dă sens prin intenționalitatea acțiunilor sale, le face să funcționeze. Structuralismul nu se preocupă de funcție³⁸ sau de individul singular în măsura în care consideră că structura își are propriul mod constitutiv și generativ. În felul acesta, din practică metodologică “obiectivă” devine practică obiectivistă, împărțând același punct de vedere ca și perspectiva tehnologică sau managerială asupra societății.

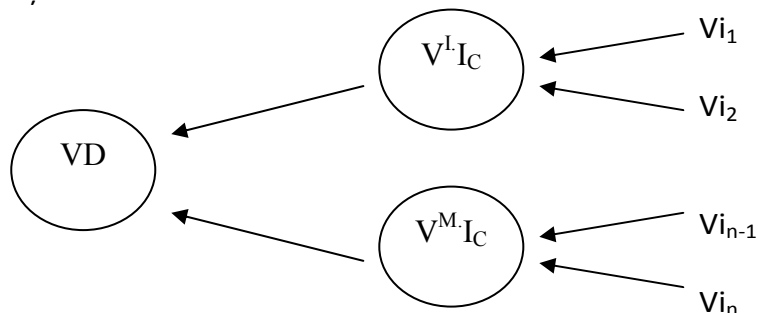
La nivelul practicii efective de cercetare analiza structurală în sociologie s-a prezentat în mai multe forme. Una dintre acestea a constatat în studiul rețelelor sociale din cadrul grupurilor 39 sau al comunităților urbane⁴⁰, utilizând tehnici matematice (teoria grafurilor sau a jocurilor) și așa-numita teorie a echilibrului social. Tot în această categorie pot fi incluse și cercetările privind mobilitatea ocupațională din punctul de vedere al relațiilor dintre persoanele implicate⁴¹. Interesul nu se concentrează asupra factorilor care determină mobilitatea (în general, relația cauză-efect este eliminată din analiza structurală), ci asupra modului în care se stabilesc modele sau structuri de relații între persoanele antrenate în mobilitate în așa fel încât să explice o largă varietate de raporturi sociale. În astfel de cercetări au fost utilizate ca metode de cercetare observația (precategorizată) și ancheta sub formă de chestionar

adresată indivizilor integrați într-o anumite rețea de relații, iar ca tehnici de prelucrare și prezentare a datelor diferite instrumente matematice (matrice, grafuri, jocuri). Direcția de cercetare este strâns corelată cu *teoria* psihosocială a grupurilor mici.

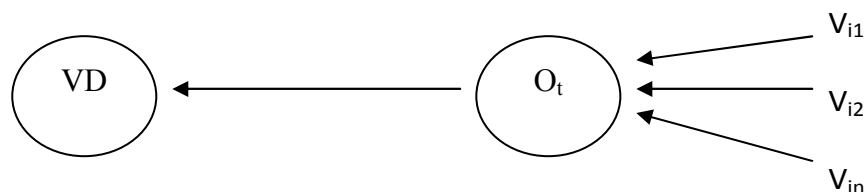
O altă formă de analiză structurală, cu un caracter operațional mai evident, este desprinsă din practica metodologică empirică. De regulă, variabilele implicate în cercetare sunt fie dependente (a căror variație ne propunem să o explicăm), fie independente (pe care le invocăm pentru a explica variația specifică primelor). De exemplu, dacă ne propunem să explicăm absenteismul (variabila dependentă), ca fenomen caracteristic unei organizații industriale, atunci presupunem că acesta este influențat în variabilitatea sa de factori cum ar fi: vechimea în întreprindere a muncitorilor, nivelul de calificare, ruta profesională precedentă etc. (variabile independente). O cercetare orientată *atomist* va înregistra caracteristicile fiecărei persoane investigate și va asocia variabilele independente una câte una cu variabila dependentă. Se poate însă întâmpla, și adeseori aceasta-i realitatea, ca absenteismul să nu fie influențat de fiecare variabilă independentă luată în parte, ci de un anumit mod de corelare a tuturor acestor variabile într-o rezultantă specifică. Sau se poate întâmpla ca tocmai variațiile caracteristice factorilor luați ca independenți să confere o anumită *individualitate socială* întreprinderii prin modul lor de combinare la nivel instituțional și aceasta să influențeze proporțiile absenteismului. De aici rezultă câteva combinații între variabila dependentă (*VD*) și variabilele independente (*Vi*);

a) corelații de tipul unul-câte-unul între prima și celelalte. În acest caz avem de-a face cu o perspectivă atomistă asupra cercetării:

b) corelații între variabila dependentă și interacțiunea (adică efectele cumulate ale acțiunilor individuale) rezultată din un anumit mod de combinare a efectelor cumulate specifice variabilelor independente. În acest caz se are în vedere nu numai efectul individual al fiecărei variabile independente, ci și interacțiunea dintre influențele cumulate ale unora sau altora:

c) variabilele independente individualizează o organizație în care sunt integrați indivizii (de exemplu, în forma climatului organizațional), iar organizația ca întreg (O_T) generează nivelurile și formele de manifestare ale absenteismului :

În prima alternativă demersul de cercetare este nu numai atomist dar și abstract, în măsura în care ignoră efectele cumulate, combinate sau integrate ale unui ansamblu de caracteristici specifice mediului social de referință. De aceea, în a doua și a treia variantă sunt avute în vedere efectele contextuale: compoziționale,

interacționale sau structurale⁴². Aceste efecte sunt generate de mediul social considerat în totalitatea sa și interferează cu caracteristicile individuale pentru a forma: un sistem de determinanți ai comportamentului individual. Studiul se concentrează nu numai asupra efectelor individualizate ale variabilelor independente, ci și asupra ansamblului social de referință, considerat ca o totalitate de elemente interdependente, care în această calitate influențează comportamentele individuale, performanțele așteptate sau manifestările mediului social. Prin astfel de demersuri analiza structurală este particularizată și practică în mod efectiv, adică se oferă instrumentele tehnice adecvate pentru studierea implicațiilor reciproce (logice și empirice) dintre diferitele variabile care caracterizează domeniul social privit în integralitatea sa.

Structuralismul s-a impus ca practică metodologică în sociologie abia recent, mai precis în deceniul al șaptelea, deși contribuțiile structuraliste sunt mai vechi. Influența sa a fost mai puternică în Franța și mult mai redusă în alte țări⁴³. Marxismul însuși a fost considerat ca o variantă de analiză structuralistă sau ca o direcție de “actualizare” a conceptelor și implicit a teoriei integrale⁴⁴. Contribuția principală adusă de perspectiva structuralistă rezidă în accentul pe care-l pune pe analiza detaliată a relațiilor sociale, considerate ca relații interacționale sau de interdependență, și pe caracterul integrator (de totalități) al structurilor. Neajunsul fundamental al oricărei analize structurale rezidă în transformarea (metodologică) a structurii într-o entelehie care se dezvoltă prin ea însăși în forma unui proces de autorealizare, reducând agenții istorici creatori la rolul de simpli produși ai structurii, iar acțiunile lor sociale la manifestări epifenomenale ale legilor structurale. Viața socială obiectivată apare astfel ca un proces fără subiect. În numele unei analize obiective a fost eliminată participarea subiectivă a actorului sau agentului social, structuralismul urmărind, cum ar spune Bourdieu, să opună “antropologiei imagine a subiectivismului” tentația de “a obiectiva obiectivarea”⁴⁵.

Analiza funcțională

Analize structurale specifice întâlnim și în cadrul teoriei sociologice formulată de T. Parsons sub forma funcționalismului structural. Spre deosebire de celelalte moduri de analiză structurală, în cazul funcționalismului structural trebuie să menționăm câteva probleme particulare. Mai întâi, analiza structurală este subsumată considerațiilor sistemice generale. T. Parsons însuși consideră că a formulat o “teorie a sistemului social” încadrată într-o schemă conceptuală mai cuprinzătoare numită teoria acțiunii⁴⁶. Analiza structurală se referă, deci, într-o primă accepțiune, la independența și interdependența sistemică dintre trei subsisteme referențiale, supraordonate și corelate ale acțiunii sociale: personalitatea, subsistemul social și cultura. Într-o altă accepțiune, ea vizează relațiile dintre componentele fiecărui subsistem. Astfel, se menționează analiza structurală subordonată analizei integrale a sistemului social, care are în vedere “categorisirea structurii sistemelor sociale, modurile de diferențiere structurală din cadrul unor astfel de sisteme și limitele de variabilitate dintre sisteme cu referință la fiecare categorie structurală”⁴⁷. Din punctul de vedere al acestor două accepțiuni, în funcționalismul structural se pot distinge diferite niveluri ale analizei structurale, după cum se au în vedere relațiile de interdependență dintre subsistemele sistemului global sau relațiile dintre componentele categoriale ale aceluiași subsistem. Diferențierea pe niveluri a analizei structurale conduce la formularea unor teorii

parțiale, fiecare din ele explicând un aspect particular al sistemului sau un număr restrâns de evenimente sociale. Aceasta însă împieteză asupra speranțelor de generalitate și generalizare specifice oricărei analize structurale. De aceea funcționalismul structural a putut să se asocieze mai degrabă cu practicile empiriste de cercetare, decât cu cele structuraliste, care își propun să introducă ordine în diversitatea manifestărilor fenomenale prin considerarea structurilor și a relațiilor interstructurale mai cuprinzătoare. În al doilea rând, funcționalismul structural se concentrează și asupra analizei funcțiilor sociale, urmărind să răspundă la întrebarea: "Care ar fi consecințele diferențiale pentru sistem, consecințe specifice uneia sau mai multor rezultate alternative ale unui proces dinamic?"⁴⁸. Dinamica sistemului ar rezulta din analiza consecințelor funcționale ale structurilor considerate, iar consecințele sunt particularizate în termenii menținerii stabilității sau producerii schimbării, integrării sau dezintegrării sistemului. Prin introducerea noțiunii de funcție, T. Parsons intenționează să realizeze trecerea de la analiza statică (structurală) la cea dinamică (funcțională). Numai că dinamica analizată este cea a ordinii sau stabilității, adică a acelor funcții care concură la conservarea sistemului, Schimbarea apare ca "deviantă", ca o tulburare a integralității sistemului social, sensul său nu-i de transformare, ci de integrare în funcționarea optimă și stabilă a aceleiași ordini conservate.

În principiu, T. Parsons consideră că termenul de *funcție* "nu este corelativ cu cel de *structură*, ci este conceptul de referință pentru cadrul de analiză al relațiilor dintre oricare sistem viu și mediul său. Funcțiile sunt realizate sau cerințele funcționale sunt întâmpinate de către o combinație de structuri și procese"⁴⁹. Pentru Parsons structura nu este o entitate ontologică, ci pur și simplu este postulată cu scopul de a prospecta sau investiga ordinea funcțională din realitatea socială. Structura este definită cu scopul de a preciza rosturile funcționale constituite social. Termenul de structură este corelat cu cel de *proces*, care se referă la "schimbarea stărilor" într-o perioadă de timp semnificativă din punctul de vedere al cercetării. Procesul poate fi analizat prin referire la relațiile dintre intrările și ieșirile unui sistem, ca un tip de comunicare între unități, sau prin mecanismele care se desfășoară la nivelul relației însăși dintre instanțele care interacționează. Atât structura, cât și procesul sunt analizate funcțional. Analiza structurală este integral subordonată scopurilor analizei funcționale. De aceea putem spune că funcționalismul structural a instituit o direcție metodologică nouă în forma analizei funcționale.

Analiza funcțională a fost practică inițial în biologie, apoi în antropologie și de aici a fost transferată în sociologie, unde a suscitat și cele mai multe controverse⁵⁰. În cadrul sociologiei s-a dezvoltat în legătură cu analiza structurală și cu cea sistemică, fără să fi ajuns la identificare metodologică cu ele sau la realizări *metodice* comparabile în privința gradului de elaborare. Așa cum spune R.K. Merton, analiza funcțională s-a dezvoltat ca o "schemă interpretativă" a cărei coerență interioară depinde de "alianța triplă dintre teorie, metodă și date"⁵¹. În opinia sa, metoda este cel mai puțin elaborată. Din moment ce mulți dintre practicienii analizei funcționale și-au consacrat eforturile clarificărilor conceptuale și formulărilor teoretice. Ca practică metodologică, analiza funcțională se distinge de orientările structurale și sistemice printr-o caracteristică oarecum unică: este relativ elaborată la nivel teoretic (în calitatea sa de "schemă interpretativă" indică un mod specific de abordare și teoretizare sociologică⁵²), dar în plan tehnico-metodic s-a asociat mai degrabă cu practici empiriste de cercetare. Aici se găsește originea unui decalaj considerabil între nivelul teoretic al interpretării pe care o oferă și datele empirice culese în practica de cercetare funcționalistă modelată de o strategie empiristă. Această situație a condus la numeroase dezbateri metodologice

despre sociologie, în general, și despre analiza funcțională, în special, cu scopul de a clarifica raportul dintre teorie, metode și date într-un proiect metodologie de cercetare socială.

Schema metodologică funcționalistă a fost precedată de funcționalismul sociologic de tip matematic al lui V. Pareto și de funcționalismul organicist al lui H. Spencer. Influența cea mai directă a exercitat-o însă analiza funcționalistă din antropologia socială engleză (Radcliffe Brown, Bronislaw Malinowski) și din antropologia culturală americană (R. Benedict, C. Kluckhohn, R. Linton), care se baza pe analogia dintre viața socială și viața organică și pe considerarea culturii ca un tot organic în care fiecare cutumă, normă, idee etc. îndeplinește o funcție bine stabilită. Analiza funcțională din cadrul funcționalismului structural a fost treptat elaborată pentru a se ajunge la ceea ce Merton și apoi Parsons au numit “paradigma analizei funcționale”, menită să fie reprezentată printr-o “codificare a acelor concepte și probleme care au fost impuse atenției noastre de analiza critică a cercetării curente și a teoriei din analiza funcțională”⁵³

Analiza funcțională este teleologică. Ea începe prin a postula o stare de fapt, pentru ca apoi să o reconsidere, având în vedere condițiile antecedente de bază. Este, deci, o *teleologie* condițională, în sensul că dacă se pune problema menținerii unor structuri sau realizării unor scopuri, atunci trebuie îndeplinite anumite condiții preliminare. Sistemul social dispune de capacitatea de a se construi pe sine în conformitate cu o logică specifică. El este format din entități sau elemente sociale care îndeplinesc anumite roluri sau funcții sociale, adică se manifestă prin anumite consecințe obiective pentru sistemul total.

După Merton, prima cerință metodologică a analizei funcționale este aceea de a stabili elementele investite cu funcții determinate în sistemul social considerat, adică a acelor care au consecințe pentru menținerea sau schimbarea sistemului. Aceste elemente nu trebuie considerate în mod singular, ci într-o formă standardizată sau, cum spune Parsons, ca structuri: roluri sociale corelate, scheme (*patterns*) instituționale, procese sociale, modele culturale etc. A doua cerință metodologică se referă la considerarea structurilor de elemente standardizate prin consecințele lor obiective pentru sistem și prin dispozițiile subiective (motive scopuri, atitudini etc.) ale actorilor sociali implicați în sistem. Dispozițiile subiective sunt individualizate, se referă la semnificațiile investite de actorii sociali în acțiunile, interacțiunile sau comportamentele lor. Analiza funcțională nu se limitează la investigarea dispozițiilor subiective, întrucât finalitatea constituirii faptelor sociale nu este căutată în subiectivitatea actorilor, ci în consecințele obiective ale elementelor sau fenomenelor sociale. Prin aceasta, analiza funcțională se afirmă ca o orientare metodologică obiectivă, care însă nu ignoră manifestările subiective ale actorilor sociali. Acestea din urmă pot fi considerate prin ele însele sau ca derivate, respectiv, asociate consecințelor obiective. Pentru Merton, mai ales, o problemă metodologică importantă a analizei funcționale este operarea “distincției conceptuale dintre cazurile în care perspectiva subiectivă avută în vedere coincide cu consecință obiectivă și cazurile în care cele două sunt divergente”⁵⁴.

Consecințele obiective observate se pot manifesta: ca *funcții* sociale, având rostul de a asigura adaptarea unui sistem dat; ca *disfuncții*, menite să împiedice sau să diminueze adaptarea sistemului; sau pur și simplu ca *nonfuncționale*, în măsura în care sunt irelevante pentru sistem. Funcțiile sau disfuncțiile pot fi manifeste sau latente după cum consecințele obiective sunt sau nu intenționat vizate sau recunoscute ca atare de actorii sistemului social. Prin aceasta, analiza funcțională conferă un rol activ agenților sociali, considerându-i ca implicați în funcționarea sistemului considerat.

Cercetarea sociologică nu se limitează doar la inventarierea elementelor standardizate și la definirea structurilor unui sistem, ci urmărește să deceleze mecanismele prin care se realizează funcțiile sau disfuncțiile, procesualitatea relațiilor sau interacțiunilor, demersul construcției sociale. În timp ce structura este postulată, funcția este demonstrată, explicată, desfășurată prin mecanisme sociale procesuale adecvate. Structura este privită ca un ansamblu de elemente interdependente în cadrul căruia se manifestă variația elementelor care pot îndeplini funcția scontată. Interdependența elementelor limitează posibilitățile alternativelor, substituirilor sau echivalențelor funcționale. Analizele empirice sunt menite să stabilească atât domeniul de variație al elementelor echivalente funcțional, cât și constrângerile structurale exercitate de contextul sistemului asupra substituirilor funcționale. Metoda de cercetare cea mai propice pentru realizarea unor asemenea analize este experimentul sau cvasiexperimentarea socială. Mecanismele explicate funcțional nu sînt psihologice, ci sociale, în măsura în care se au în vedere fenomene sociale de tipul diviziunii muncii, ordonării ierarhice a valorilor, ritualurilor și ceremoniilor, cerințelor instituționale etc. În desfășurarea sa metodologică, analiza funcțională începe cu *descrierea în termeni structurali* a entităților sau elementelor care se anticipează că îndeplinesc anumite cerințe funcționale ale sistemului. Aceasta înseamnă că se au în vedere raporturile sau relațiile reciproce dintre rolurile și statusurile sociale interconectate, întrucât, după Merton, “descrierea structurală a participanților la activitatea analizată procură ipoteze pentru interpretările funcționale care urmează”⁵⁵. Interpretarea funcțională se realizează teoretic de către analistul social pe baza descrierilor structurale inițiale în care se au în vedere relațiile dintre rolurile sociale, raporturile dintre elementele sistemului, semnificațiile (afective și cognitive) investite de actorii sociali în activitatea lor alternative sau echivalentele modelelor de activitate practice. Descrierea este fundamentală pentru interpretarea funcțională, întrucât ea oferă indicații despre constituirea structurii și despre semnificațiile sociale ale activității dintr-un grup social. Interpretarea funcțională este teoretică și explicativă. Datele ordonate descriptiv sunt considerate din perspectiva consecințelor obiective pentru sistem ca funcții, disfuncții sau irelevante funcțional, ca manifeste sau latente, generatoare de echilibru sau de schimbare a ordinii stabilite. De aici rezultă că între descrierea și explicația funcțională se stabilesc raporturi de condiționare reciprocă. Cercetătorul social propune inițial un cadru ipotetic de analiză teoretică a unui segment al realității sociale. Apoi trece la descrierea amănunțită a structurii elementelor observate, având în vedere elementele și grupul de elemente (actori) relaționate, comportamentele obiectivate și semnificațiile investite subiectiv în modelele comportamentale structurale, normele, valorile și regularitățile comportamentale recunoscute sau nu de participanții la sistem. Ulterior, datele procurate prin descriere sunt reconsiderate și interpretate în termenii analizei funcționale cu scopul de a specifica funcționalitatea socială a sistemului, consecințele obiective ale faptelor cercetate pentru ordinea, echilibrul sau cerințele de schimbare ale sistemului analizat.

T. Parsons a elaborat concepția sa sociologică urmând tradiția teoriilor sociale integrale, globale. Dezvoltarea cercetărilor empirice, mai ales începând cu deceniul al cincilea, au relevat existența unor dificultăți considerabile, aproape insurmontabile, în corelarea concepției teoretice parsonsienne cu necesitățile concrete și imediate ale interpretărilor funcționale din cadrul cercetării empirice. În această situație, R. K. Merton a propus dezvoltarea sociologiei prin „teorii cu nivel mediu de generalitate”, care ulterior să fie integrate cu scopul de a elabora teorii mai generale. Scopul propunerii lui Merton era acela de a lichida decalajul dintre teorie și cercetarea empirică sau dintre metoda de cercetare și interpretarea teoretică sau conceptuală a datelor empirice. Totuși, analiza funcțională nu a

urmat decât ocazional o astfel de cale a dezvoltării. Din punct de vedere metodologic, îi este caracteristică o contradicție fundamentală între paradigma teoretică interpretativă pe care o propune și orientarea predominant empiristă a cercetărilor asociate. Multe critici au fost formulate și în privința perspectivei teoretice a analizei funcționale. Cercetătorul funcționalist tinde să se concentreze cu prioritate asupra staticii sociale, asupra condițiilor de generare și construire a echilibrului social. Chiar și atunci când se au în vedere disfuncțiile sociale, intenția cercetării nu constă în analiza dinamicii și schimbării eventuale a sistemului, ci în specificarea surselor de generare a tensiunii în sistem cu scopul de a elimina și reconstitui echilibrul tulburat. De aceea ideologia asociată analizei funcționale este una de tip conservator.

În planul interpretării teoretice analiza funcțională se orientează mai ales către valorile, normele, modelele culturale (în sens antropologic). Chiar dacă faptele sociale nu sunt explicate predominant psihologic, ele sunt considerate ca fapte culturale antropologice. De aici derivă și un relativism funcțional marcant, avându-se în vedere varietatea antropologică a culturilor constituite grupal sau societal. Unele structuri pot fi funcționale într-un subgrup, grup sau societate și disfuncționale în altele; manifeste în unele și latente în altele. Stările sistemelor analizate se asociază cu o varietate aproape nelimitată a cerințelor funcționale de conservare a echilibrului social, ceea ce face ca analiza funcțională să ajungă să fie relativizată în privința generalității concluziilor sale. În evaluarea contribuțiilor metodologice ale analizei funcționale trebuie să evidențiem exagerările sale funcționaliste sau ceea ce Bourricaud numea hiperfuncționalismul sociologic⁵⁶. În ipostaza sa extremistă, funcționalismul consideră orice comportament ca integrabil în practica de executare a rolurilor și de realizare a funcțiilor. În felul acesta este elaborat un model ultrasocializat de individ uman⁵⁷, iar societatea este redusă la o schemă simplificată de totalitate nu numai organizată, ci și organică. În realitate omul dispune permanent de o autonomie socială, oricât de relativă ar fi aceasta; nu doar se conformează la normativitatea socială existentă, ci se află adeseori în situații de alegere, decizie, manifestare a independenței individuale. La rândul său, societatea nu este în mod integral o totalitate organică, superorganizată funcțional și omogen, atâta vreme cât în cadrul sau apar tensiuni, contradicții, stări incerte sau situații care își așteaptă instituționalizarea.

În ipostaza sa de “schemă de interpretare” teoretică, analiza funcțională, când nu este exagerată funcționalist, oferă posibilitatea unei analize metodologice pertinente. Chiar dacă există dificultăți în operaționalizarea enunțurilor funcționale, calea de analiza pe care o fundamentează a condus la cercetări interesante privind statica echilibrului social. Analiza funcțională s-a asociat într-un fel cu analiza sistemică a socialului. Așa cum vom vedea, cele două tipuri de analiză nu numai că nu se identifică, dar dispun și de demersuri destul de diferite, analiza funcțională fiind mai degrabă un caz particular al analizei sistemice formalizate. Accentul în analiza sistemică este pus pe practica metodologică de cercetare, în timp ce în analiza funcțională demersul este mai ales de tip teoretic, explorându-și doar implicațiile metodologice.

Analiza sistemică

O altă variantă de practică metodologică “obiectivă”, care s-a dezvoltat uneori independent de structuralism, iar alteori împreună, sau odată cu acesta, este *analiza sistemică*. Ca atare, putem menționa, pe de o parte, analiza structurală independentă, sau

analiza sistemică independentă, iar pe de altă parte, analiza structurală a unor relații intrasistemice. În a doua variantă, structura ar reprezenta aspectul invariant al sistemului; analiza structurală ar consta în determinarea analitică a relațiilor dintre subsistemele considerate prin calitatea lor de elemente componente invariante ale structurii sistemului integral sau total. În felul acesta analiza structurală și analiza sistemică sunt complementare. Complementaritatea poate fi pusă în evidență prin modul similar în care este înțeles sistemul comparativ cu sensurile structurii. Sistemul constă în mulțimea de elemente componente, în ansamblul relațiilor dintre aceste elemente structurate multinivelar și ierarhic și în constituirea unei integralități specifice, ireductibile la componentele sau chiar la relațiile individuale dintre ele. Sistemul, ca și structura, este ireductibil la componentele sale în măsura în care se constituie ca o totalitate de elemente interdependente. Totuși, dacă ne vom limita numai la aceste sensuri “verbale” (să le zicem) ale sistemului și structurii cele două noțiuni ne apar mai degrabă identice prin conotațiile lor și nu doar complementare. Altfel, neclaritatea este detaliată prin faptul că o noțiune este definită prin cealaltă, așa cum procedează Piaget când spune că “structura este un sistem de transformări”⁵⁸, iar Parsons că sistemul social rezidă în organizarea structurală și funcțională. Intenția noastră este de a remarca atât complementaritatea analizei structurale și sistemice, cât și independența lor, acolo unde există.

Elementele sistemului se află în diferite relații unele cu altele, dispun de o topologie distinctă. Unele elemente ale sistemului se manifestă ele însele ca structuri distincte (de exemplu, structura socială ca element component subsistem al sistemului social global); sau elementele intră în relații unele cu altele în cadrul sistemului în așa fel încât constituie alte structuri ale sistemului, solicitând decompozabilitatea acestuia în vederea facilitării analizei (de exemplu, structura unui grup social sau a unei organizații integrate în sistemul social). În cadrul sistemului apar relații între *structuri* (relații interstructurale sistemice) sau între *elementele* structurilor (relații intrastructurale). Intrările sistemului pot consta în structuri sau în elemente cu o topologie specifică. Același lucru se poate spune și despre ieșirile sistemului. Schema redată în fig. 2.3 este menită să ilustreze aceste considerații.

Structură(i) și relații intrastructurale, elemente sistemice și relații sistemice precise

Fig. 2.3 Organizarea intrărilor, componentelor și ieșirilor sistemului

În consecință, analiza structurală se poate desfășura odată cu analiza sistemică, prima subordonându-se celei de-a doua; sistemul dispune de o structură, include diferite structuri sau intrările-iesirile sale constau atât din structuri, cât și din elemente cu o organizare topologică distinctă. Analiza sistemică este globală, în timp ce analiza structurală vizează componente ale sistemelor complexe. De aici nu rezultă în nici un fel că practica metodologică structuralistă și cea sistemică sunt identice. Interferența

sau convergenta unora din demersurile lor nu anulează specificul tehnicilor care s-au dezvoltat în mod separat. Tehnicile analizei sistemice au o extindere mult mai mare atâta vreme cât se aplică nu numai în domeniul social, lingvistic sau cultural, ci și (sau mai ales) în cel tehnic sau economic. S-au afirmat astfel atât o “inginerie a sistemelor”⁵⁹, cât și o “teorie a sistemelor generale”⁶⁰. Prima a dezvoltat aplicații în domeniul proiectării, organizării, conducerii, planificării, dezvoltării și evaluării sistemelor tehnice complexe. În acest context s-a urmărit uneori să se afirme necesitatea unei “inginerii sociale” care să constea în utilizarea metodologiei sistemice de analiză pentru dirijarea, conducerea, planificarea sau dezvoltarea sistemelor sociale. Deocamdată însă avem de-a face cu o propunere de proiect a cărui realizare ar fi indiscutabil conexă cu o metodologie obiectivă de cercetare socială.

Teoria sistemelor generale s-a dezvoltat în mod rapid în legătură cu cibernetica, teoria informației și a comunicației, progresele recente ale matematicii (teoria grafurilor, a matricelor, a jocurilor, rețelelor etc.), teoria deciziei, cercetarea operațională și utilizarea pe scară largă a calculatoarelor.

Premisele unei astfel de teorii au fost formulate mai întâi de L. von Bertalanffy, care a demonstrat, între altele, că “există modele, principii și legi care se aplică sistemelor generalizate sau subclaselor acestora indiferent de tipul lor particular, de natura elementelor componente și de « forțele » sau relațiile dintre ele. Noi postulăm o nouă disciplină, numită *teoria sistemului general*. Teoria sistemului general este un domeniu logico-matematic a cărui sarcină constă în formularea și derivarea acelor principii generale care sunt aplicabile « sistemelor » în general”⁶¹. O astfel de teorie a fost dezvoltată din diferite perspective⁶², neexistând încă o teorie generală *unitară* a sistemelor, ci mai degrabă abordări diferențiate ale sistemelor generale care pornesc de la aceleași premise. S-au formulat idei, s-au elaborat modele formalizate, dar încă nu s-a conturat o metodologie integrală și unitară a abordării sistemice. Pledoaria pentru matematizarea teoriei sistemice s-a asociat uneori cu ideea dezvoltării unei matematici specifice, care să nu se reducă la simpla aplicare a unei ramuri a teoriei matematice, oricare ar fi aceasta. Detalierea metodologiei de analiză sistemică nu ar duce doar la specificarea intrărilor și ieșirilor sau la stabilirea cuplurilor de corespondențe dintre acestea, ci și la dezvoltarea unor tehnici din interiorul teoriei sistemelor generale - care să conducă la elaborări teoretice originale și la aplicații practice sau la implementări sistemice adecvate, adică optime și eficiente⁶³.

Prin afirmația că nu s-a ajuns la o metodologie sistemică unitară și elaborată în detaliu nu vrem însă să diminuăm originalitatea noii perspective. Aceasta “în primul rând pentru că noul adus de teoria generală a sistemelor îl reprezintă nu construcția matematică (aceasta constituie un auxiliar), ci construcția unor scheme conceptuale, implicând o nouă « idee directoare » (noțiunea de sistem) și o nouă perspectivă metodologică. În al doilea rând, pentru că prin teoria generală a sistemelor « explicația de principiu » nu este speculativă și declarativă, ci dobândește statutul și structura unei teorii științifice”⁶⁴.

Teoria sistemelor generale își afirmă noutatea științifică, menită a fi revoluționară, prin înlocuirea vechilor paradigme și prin facilitarea comunicării între științele tradițional clasificate în fizice, biologice și sociale, dacă avem în vedere și principiile sale epistemologice novatoare. În acest sens, ideea de bază este aceea a eliminării sau înlocuirii tradiției științifice clasice, newtoniene, atomiste, care considera obiectul investigației ca o colecție de părți izolate și încerca să derive proprietățile obiectului integral din proprietățile părților sale fără a analiza interacțiunile dintre părți.

În domeniul biologiei, L. von Bertalanffy pledează încă în anii '20 pentru o “teorie

sistemică a organismului” sau pentru o “biologie organismică” menită să cerceteze “coordonarea părților și proceselor”⁶⁵. În domeniul fizicii, W. Weaver considera că știința clasică s-a preocupat de cauzalitatea lineară sau de relații dintre două variabile, oferind descrierile statistice ale “complexității neorganizate”, în timp ce știința modernă pune problema studierii “complexității organizate”, adică a interrelațiilor dintre componentele multiple (fără a fi infinite) ale totalității⁶⁶. În locul abordărilor atomiste clasice, perspectiva sistemică susține necesitatea studierii totalităților care dispun de o integralitate ce conferă noi proprietăți componentelor. Mai mult, noua paradigmă susține transcenderea granițelor dintre disciplinele tradiționale prin studiul *sistemelor generale*. Aceasta a însemnat, mai întâi, identificarea similarităților dintre sistemele individuale, pentru ca apoi să se ajungă la formularea de analogii pentru partiționarea și clasificarea sistemelor individuale în clasele de echivalență ale sistemelor generale. În consecință, rezultatele obținute din investigarea anumitor proprietăți ale unui sistem reprezentativ pentru o clasă de echivalență pot fi transferate dintr-o disciplină în alta sau încorporate într-o teorie a sistemelor generale⁶⁷. Pentru aceasta a fost necesar să se dezvolte modele matematice ale sistemelor generale pe baza principiilor izomorfismului matematic. În acest caz, elaborarea modelului matematic al unui sistem permite stabilirea raporturilor izomorfe dintre sistemele ce pot fi incluse în aceeași clasă de echivalență. Altfel spus, două sisteme concrete ajung să fie izomorfe unul cu altul din punct de vedere conceptual dacă ambele pot fi reprezentate prin același model matematic. Conceptul de sistem general este elaborat în sensul său propriu atunci când modelul este generalizat în forma unui model homomorfic pentru a include orice relații, fie că sunt, fie că nu sunt exprimate prin ecuații. Prin modelul homomorfic clasificăm fără a partiționa sistemele, în timp ce prin modelul izomorfic partiționăm sistemele și le analizăm în detaliu. Primul este fundamental pentru elaborarea teoriei sistemelor generale, al doilea creează premisele construirii unui model homomorfic.

Extinderea și aprofundarea cercetărilor din domeniul teoriei sistemelor generale, gradul de precizie conceptuală și analitică pe care încă de la început îl promitea o astfel de teorie, posibilitățile de aplicare prin analogie a modelelor conceptuale și matematice din științele mai dezvoltate (cele tehnice și biologice în special) în modelarea fenomenelor și proceselor sociale sunt câteva din premisele care au stat la baza dezvoltării analizei sistemice în sociologie. De asemenea, nu poate fi ignorată nici noua perspectivă epistemologică deschisă de pledoaria pentru depășirea analizelor atomiste și fragmentate de tip empirist inspirate de o tradiție științifică clasică. Așa se explică apariția unor lucrări care susțin fundamentarea teoretică a sociologiei de către teoria sistemelor generale, folosirea tehnicilor sau metodelor sistemice pentru studierea⁶⁸ sistemelor sociale sau comportamentale. Este remarcabilă în acest sens poziția lui V. Buckley⁶⁹, care consideră că sociologia empiristă se află într-o “stare critică” datorită metodologiei de care face uz și datorită raportării sale la științele mai avansate pe care le urmează însă din punctul de vedere al modului lor tradițional de constituire și nu din cel specific paradigmei sistemice recent afirmate. După Buckley, ar fi nevoie să se dezvolte o sociologie încadrată în modul de abordare specific teoriei sistemelor generale și fundamentarea metodologiei acesteia de o nouă epistemologie a proceselor de cunoaștere desfășurate sau practicate de “actorii sociali” la nivelul “construcției sociale a realității” cotidiene, a situațiilor sociale microstructurale⁷⁰. Strategia de abordare proclamată de Buckley este însă departe de a avea caracterul novator afirmat și așteptat, atâta vreme cât conceptul de “sistem social” are o istorie teoretică mult mai veche în sociologie. Încă în tradiția teoriilor sociologice așa-zis clasice din secolul

trecut sau din prima jumătate a secolului nostru analizele sociale se desfășurau din perspectiva implicării sau raportării la sistemul social general. Teoria materialist-dialectică și istorică a lui K. Marx a oferit un model integral al societății prin care poate fi înțeleasă atât dialectica dezvoltării sau transformării sale istorice, cât și mecanismele interioare de constituire și funcționare. Deși de pe alte poziții, explicațiile sociologice propuse de Weber sau Durkheim pot fi și ele considerate ca sistemice atâta vreme cât raportează permanent analizele microsociale la societatea privită în totalitatea ei ireductibilă, la componente sau la relațiile dintre acestea. Numai că în această privință este necesară realizarea unei distincții între abordarea sistemică implicită și dezvoltarea explicită a sistemismului în sociologie. Într-adevăr, marile teorii sociologice menționate mai sus pot fi considerate ca implicit “sistemice” prin demersul lor cognitiv specific de stabilire a relațiilor între mecanismele de constituire și funcționare ale diferitelor componente microsociale și societatea ca întreg sau ca totalitate care conferă o anumită specificitate primelor. Remarca dobândește consistență dacă avem în vedere că Marx compară modurile de producție sclavagist, feudal sau capitalist atât din perspectiva funcționării lor globale, cât și din cea a componentelor lor și a relațiilor care se stabilesc între ele în cadrul unui mod de producție istoricește determinat; sau faptul că Durkheim compară *solidaritatea mecanică* și cea *organică* în dinamica devenirii istorice pentru a releva caracteristici ale diferitelor componente microsociale. Este greu însă de admis că ei au dezvoltat o metodologie sistemică propriu-zisă de analiză sociologică. Cei care au procedat la o teoretizare explicită a sistemului social ca atare sunt V. Pareto și T. Parsons. V. Pareto este considerat⁷¹ ca primul sociolog care a formulat în mod explicit conceptul de “sistem social” și l-a dezvoltat în teoria sa despre societate. Pentru a caracteriza “forma generală a societății” Pareto pornește de la premisa că aceasta este “determinată de toate elementele care acționează asupra sa și ca urmare ea reacționează asupra elementelor”. În marea lor majoritate elementele sunt reciproc dependente între ele și față de societatea a cărei formă o determină, constituind astfel “sistemul social”. Forma și caracterul sistemului social se schimbă continuu și de aceea este necesar să se precizeze atât starea sa la un moment dat, cât și transformările succesive prin care trece în diferite momente de timp, conservând în esență starea de echilibru atâta vreme cât “starea reală, statică sau dinamică a sistemului este determinată de condițiile sale”. Pentru a cunoaște anumite proprietăți ale sistemului social și variațiile specifice elementelor componente ale acestuia este necesar să se cunoască toate aceste elemente prin proprietățile lor cantitative, ceea ce va conduce la formularea ecuațiilor de echilibru ale sistemului social. Chiar dacă nu se va ajunge la formularea și rezolvarea tuturor ecuațiilor, cel puțin unele din ele ne vor oferi o înțelegere a unor probleme particulare din cadrul sistemului social⁷². V. Pareto formulează astfel *in nuce* câteva din premisele principale ale oricărei metodologii de analiză sistemică a socialului: a) considerarea relațiilor de interdependență dintre elementele componente ale sistemului social; b) identificarea și caracterizarea stărilor de echilibru ale sistemului; c) folosirea unui limbaj sau a unei abordări matematice pentru caracterizarea acestor stări.

La începutul deceniului al șaselea (1951) T. Parsons publică lucrarea sa fundamentală - *Sistemul social* - în care, încă din prima pagină, afirmă că este o “încercare de a continua intenția lui Pareto, utilizând o abordare nouă, nivelul structural-funcțional de analiză, care este destul de diferită de cea a lui Pareto, și beneficiind, desigur, de avantajul progreselor reale considerabile ale cunoașterii noastre, care au fost acumulate de generația ce i-a urmat lui Pareto”⁷³, Parsons și-a

propus să elaboreze teoretic “sistemul total al acțiunii”, pe care-l consideră format din mai multe sisteme. Dintre acestea se prezintă în detaliu sistemul social, cel cultural și cel referitor la personalitate. Parsons lasă de-o parte intenția lui Pareto de a formaliza matematic teoria sociologică sistemică și se orientează către analiza ordinii sociale și a stărilor de echilibru ale sistemelor considerate. Metodologia de analiză este însă mai puțin de tip sistemic. Așa cum deja am menționat, și cum Parsons însuși specifică, analiza sa este de tip structuralist și funcționalist (urmând tradiția antropologiei funcționaliste inaugurate de B. Malinowski) și se desfășoară pe temeiul postulării componentelor și relațiilor din cadrul sistemului global al acțiunii sociale. Adică, într-un cadru sistemic general, Parsons aplică o variantă de analiză structurală. În consecință, chiar dacă Pareto și Parsons au procedat la o teoretizare explicită a sistemului social, ei au dezvoltat doar premise ale analizei sistemice propriu-zise. Metodologia analizei sistemice aplicată sau care s-a încercat să fie aplicată în sociologie în cursul deceniilor al șaptelea și al optulea este derivată mai ales din teoria sistemelor generale, dispunând de limbaje particulare (în mare parte formalizate), tehnici de analiză operațională a izomorfismelor sistemice, strategii aplicative în forma unei “inginerii sociale” *sui-generis*.

Pentru înțelegerea specificului aplicativ al analizei sistemice în sociologie este necesar să pornim de la definiția sistemului, așa cum aceasta se configurează în teoria sistemelor generale. În principiu, putem considera orice sistem, indiferent de natura sa fizică (sau concretă), din punct de vedere relațional sau funcțional.

1. Un sistem (general) este o *relație* între mulțimile abstracte X și Y , astfel că: $S \subseteq X \times Y$, unde X și Y sunt obiectele sistemului: $X =$ mulțimea intrărilor (*input*), iar $Y =$ mulțimea ieșirilor (*output*).
2. Sistemul este *funcțional* dacă S este o funcție, astfel că $S : X \rightarrow Y$. În acest caz, X (mulțimea *input*) poate fi considerată, de exemplu, drept cauză în raport cu Y (mulțimea *output*).

Sistemul se identifică prin caracteristicile sale specifice sau prin relațiile dintre aceste caracteristici, având în vedere natura concretă a componentelor sistemului (care pot fi de tip biologic, tehnic, social etc.). În analiza sistemică generală vizăm organizarea sistemului și interrelațiile dintre componente. Sistemul este considerat ca totalitate din punctul de vedere al caracteristicilor acestei organizări. De aceea, o altă definiție a sistemului poate lua forma:

$$S \subseteq X \{V_i; i \in I\},$$

unde X se referă la un produs cartezian, iar I la o mulțime care indexează caracteristicile sistemului descris. Când I este o mulțime finită, atunci:

$$S \subseteq V_1 \times V_2 \times \dots \times V_n,$$

unde V_i reprezintă totalitatea căilor alternative (variabile) de manifestare a unei caracteristici a sistemului.

În consecință, sistemele pot fi studiate din perspectiva *relației input-output* sau dintr-o perspectivă teleologică. În prima alternativă descriem, partiționăm, specificăm raporturile dintre o topologie dată a intrărilor și topologia rezultată a ieșirilor, în condițiile desfășurării unor anumite mecanisme interne din cadrul “cutiei negre”. În a doua alternativă, considerăm intrările și ieșirile sistemului nu atât din punctul de vedere al relațiilor dintre topologia “stimulilor” și “răspunsurilor”, cât din cel al proceselor direcționate de realizarea unui scop, adică al transformărilor produse în sistem pentru a se ajunge la o anumită performanță.

A caracteriza un sistem înseamnă a avea în vedere următoarele:

- a) identificarea *obiectelor*, adică a relațiilor din cadrul sistemului ;

b) observarea sau măsurarea valorilor (cantitative sau calitative) specifice atributelor obiectului;

c) considerarea valorilor din perspectiva unei *referințe spațiale și temporale* date;

d) specificarea *activității* sau *comportamentului* sistemului, constând în dimensionarea valorilor în funcție de timp și includerea lor într-o matrice sintetică;

e) *organizarea* sistemului, adică ansamblul de proprietăți care sunt specifice comportamentului dat al acestuia;

f) *structura* sistemului, adică acel aspect al organizării care rămâne constant sau permanent în timp și care formează baza comportamentului (relativ) permanent al sistemului;

g) partiționarea comportamentului integral al sistemului în activități mai simple, ceea ce conduce la identificarea de *subsisteme* ale sistemului total, fiecare din acestea urmând a fi caracterizate pe baza punctelor precedente;

h) *starea* unui sistem este determinată prin analiza valorilor (cantitative sau calitative) specifice caracteristicilor unui sistem la un moment dat. A considera schimbarea valorilor de la un moment la altul înseamnă a identifica *tranziția* de la o stare la alta a sistemului. Mulțimea completă a stărilor și a tranzițiilor de la o stare la alta relevă *programul* sistemului.

Din punct de vedere metodologic, sistemul social considerat este caracterizat mai întâi la *nivel verbal*. Aceasta implică: opțiunea pentru un punct de vedere relațional sau teleologic în definirea sistemului; utilizarea unor concepte din teoria sistemelor generale și din domeniul sociologic de referință; caracterizarea verbală a sistemului numai pe baza trăsăturilor sale sistemice. Următoarea etapă constă în construcția unei diagrame care să ilustreze interrelațiile dintre subsisteme sau dintre mulțimea intrărilor și mulțimea ieșirilor. Diagramei îi sunt asociate propozițiile descriptive fundamentale, formulate în termenii conceptelor sistemice și sociologice. După aceasta se trece la stabilirea corespondențelor dintre sistemul particular considerat și sistemul general din teoria sistemelor generale luată ca referință. Altfel spus, prin analogie se precizează izomorfismele dintre modelul sistemului general și sistemul particular pe care ne-am propus să-l analizăm. Cu aceasta ajungem la *nivelul formalizat* de analiză a sistemului particular considerat (S_1) prin specificarea raporturilor sale izomorfe cu sistemul general de referință (S_2), Schema din fig. 2.4 este menită să ilustreze unul din procedee⁷⁴.

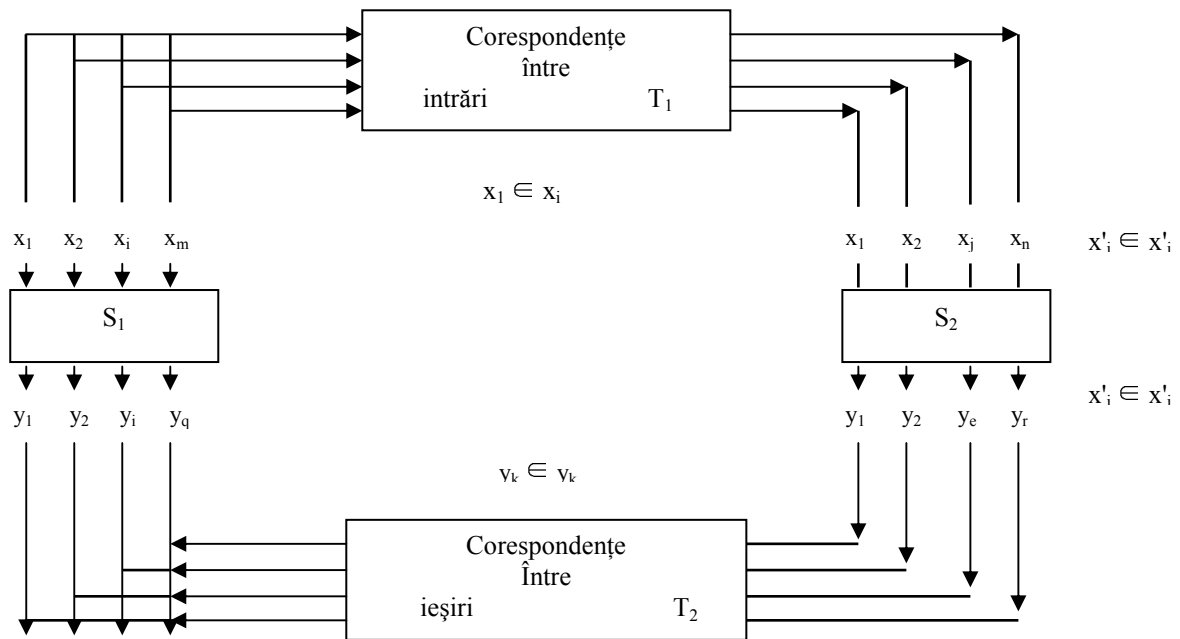

Fig. 2.4 Corespondențe izomorfe între un sistem particular (S_1) și un sistem general (S_2) la nivelul comportamentului acestora

Sistemul general S_2 constituie un model pentru sistemul particular S_1 dacă:

- 1) $T_1: x'_j \rightarrow x_i$ ($1 \leq i \leq m$; $1 \leq j \leq n$) precizează corespondențele dintre variabilele input ale lui S_1 și S_2 și dintre valorile lor;
 $x'_j \rightarrow x'_i$
- 2) $T_2: y_k \rightarrow y'_e$ ($1 \leq k \leq e \leq q$; $1 \leq e \leq r$) precizează corespondențele dintre variabilele output ale lui S_1 și S_2 și dintre valorile lor.
 $y_k \rightarrow y'_e$
- 3) S_2 produce ieșiri similare cu cele ale lui S_1 pentru fiecare intrare (sau secvență de intrări) atunci când sunt considerate din punctul de vedere al corespondențelor T_1 și T_2 .

Pentru desfășurarea acestui procedeu: a) definim sistemul particular S_1 prin însușirile care stau la baza stabilirii analogiilor; b) definim sistemul general prin acele caracteristici care ne conduc la izomorfisme; c) precizăm mulțimea de homomorfisme prin transformarea T la componentele lui S_1 la cele ale lui S_2 , astfel că prin această transformare rezultă izomorfismele dintre trăsăturile lui S_1 și S_2 . Atingând nivelul formalizat specific sistemului general S_2 , putem caracteriza sistemul particular S_1 prin caracteristicile sale sistemice de bază, adică în mod independent de unele semnificații accidentale, dar nu și de semnificațiile sale esențiale, care țin de conținutul său particular.

Etapele specificate mai înainte pot fi prezentate și schematic (vezi fig. 2.5).

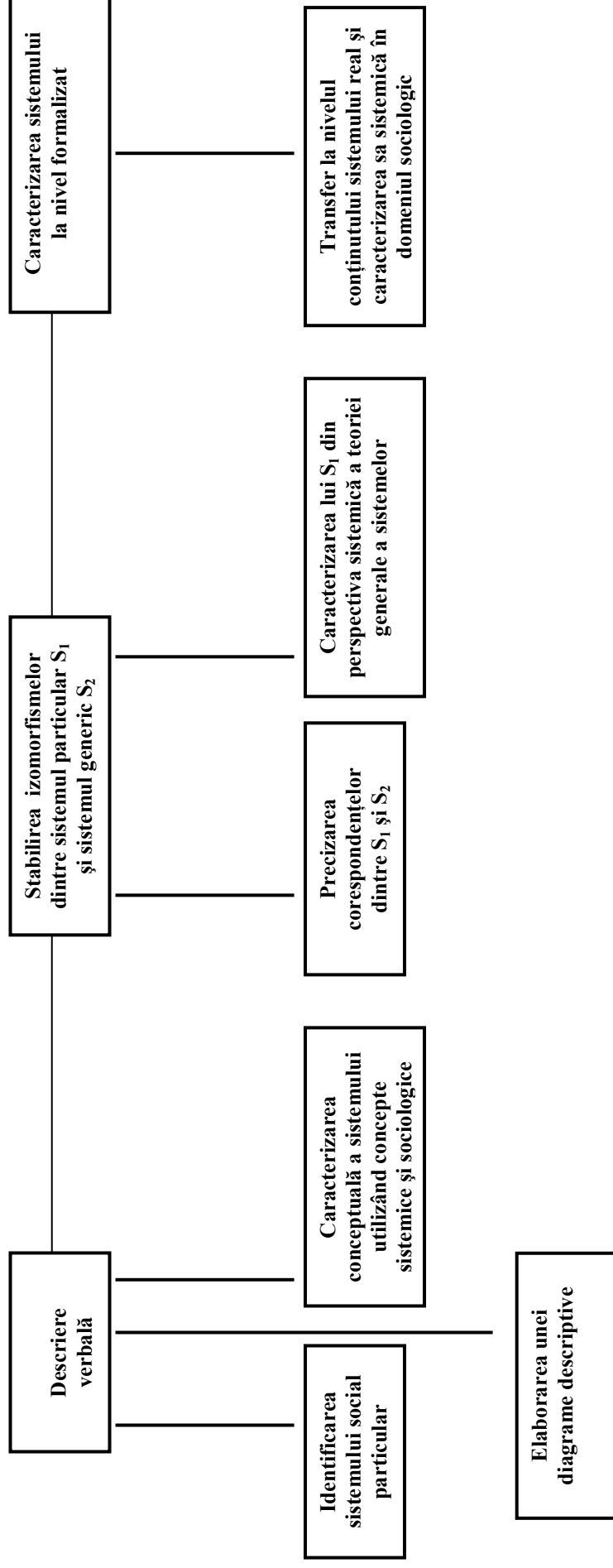

Fig. 2.5 Secvențe în metodologia analizei sistemice din sociologie

Rezultatele cercetării astfel desfășurate sunt relevante pentru teoria sistemelor generale, în măsura în care oferă noi informații privind subclasele incluse în același model general homomorfic, ca și pentru sociologie, întrucât utilizăm informații dintr-o teorie mai dezvoltată pentru a caracteriza sistemele sociale.

Considerațiile sistemice s-au dezvoltat în sociologie în diferite forme. O primă formă de analiză s-a concentrat, așa cum am spus, asupra sistemului social total. Totuși, rezultatele obținute la acest nivel sunt mai puțin relevante pentru metodologia propriu-zisă a analizei sistemice, așa cum aceasta s-a conturat în teoria sistemelor generale. În principiu, se poate spune că nici un sociolog, clasic sau modern, nu a ignorat efectele totalității sociale asupra componentelor sale. Diferențieri apar numai în privința gradului de accentuare sau de luare în considerare a acestor efecte. De aceea se poate spune că la acest nivel nu se poate vorbi de o originalitate specifică a abordării sistemice. Apoi, este prematur să spunem că la nivelul actual de dezvoltare a teoriei sistemelor generale poate fi manipulat un număr așa de mare de variabile pentru a ajunge la o caracterizare integrală și adecvată a stărilor au comportamentelor specifice sistemului social total, a acțiunilor și re-acțiunilor desfășurate în cadrul său, a autoreglajelor sociale generate etc.

Metodologia analizei sistemice a fost aplicată cu precădere în caracterizarea unor componente ale socialului, cum ar fi sistemul școlar, economic, tehnic etc. Domeniul aplicativ cel mai intens frecventat a fost cel al organizațiilor sociale, adică al sistemelor instituționalizate de desfășurare a diverselor activități umane (educative, productive, culturale etc.)⁷⁵. Omniprezența organizațiilor a orientat cercetarea sociologică spre analiza componentelor și proceselor sociale din cadrul lor dintr-o perspectivă globală și sistemică. De exemplu, o organizație de tip industrial poate fi caracterizată sistemic din punctul de vedere al activităților tehnice și umane din cadrul său; o organizație școlară își relevă trăsăturile prin corespondențele dintre: fluxurile umane de intrare și ieșire; fluxurile de cunoaștere (disciplinele școlare) ale intrării și capacitățile sau abilitățile formate într-o perioadă dată de școlarizare ca fluxuri ale ieșirii etc. Într-o abordare sistemică a organizației industriale: a) participanții nu sunt recunoscuți ca atare, funcționarea organizației este descrisă prin modele simulatorii sau prin ecuații adecvate, fără a se avea în vedere implicarea elementului uman; b) obiectivul de bază al analizei este identificarea stării de echilibru funcțional definit prin raportare la un criteriu de optimalitate; c) relația de bază se stabilește între mulțimea *input* și mulțimea *output*, procesualitatea fiind inferată pe baza analizei acestei relații și nu a ei ca procesualitate; d) problema echilibrului, odată formalizată, este comparată cu una similară din teoria sistemelor generale sau este formulată în termenii acestei teorii, fiind derivate concluzii prin analogie. Dacă vom avea în vedere o organizație școlară, ne va interesa mai puțin sau chiar deloc procesualitatea pedagogică a educației dirijate școlar și ne vom concentra asupra corespondențelor dintre fluxurile de intrare și cele de ieșire din punctul de vedere al unui criteriu de optimalitate (de exemplu, profesionalizarea școlară a forței de muncă). Școala apare ca o organizație de "prelucrare umană", inferând asupra procedeelelor de "prelucrare" fără însă a le studia în mod nemijlocit. Analiza sistemică a organizațiilor sociale rezultă oricum ca fiind ilustrativă pentru aplicarea acestei practici metodologice în sociologie. Dacă la nivel epistemologic o astfel de analiză promitea depășirea atomismului empirist, realizările efective s-au dovedit limitate din mai multe puncte de vedere.

1. Teoria sistemelor generale și mai ales metodologia sa sunt încă insuficient elaborate pentru a permite modelarea fenomenelor sociale. De aceea aplicațiile sale

sunt deocamdată premature. Ar fi utilă în acest sens combinarea conceptelor sistemice cu cele tradițional sociologice și caracterizarea diferitelor sisteme sociale din ambele perspective, având în vedere mai ales acele sisteme generale care sunt mai bine elaborate. Totuși, trebuie ținut seama de faptul că “oricât de mare ar fi tentația de a dori să obținem pe cale deductivă din proprietățile generale ale sistemelor concluzii asupra comportamentului sistemelor particulare, ea este o linie de cercetare plină de riscuri și erori pentru cercetătorii din domeniul științelor sociale”⁷⁶. Analiza de tip *input-output* presupune linearitatea relațiilor și serii temporale cvasistaționare; nu are valoare predictivă în privința schimbărilor atâta timp cât vizează mai ales stările de echilibru homeostatic; agentul uman particular este eliminat din analiză. Deocamdată încă nu dispunem de modele sistemice ale comportamentului uman, ale relațiilor sociale din cadrul organizațiilor sau ale organizațiilor în contextul social mai larg.

2. Abordarea sistemică practică în *sociologie* este mai mult de tip descriptiv; ea oferă posibilitatea integrării componentelor și a relațiilor *dintre* ele într-un sistem integral. Ca instrument descriptiv este indiscutabil utilă și dezirabilă. Ca instrument analitic conduce doar la predicții privind stările de echilibru și structurile invariante, fără a da posibilitatea elaborării de predicții privind schimbarea și sensurile schimbării.

3. Conceptele utilizate în analiza sistemică tind către sensuri precise și univoce, în timp ce conceptele sociologice sunt încă vagi. Dezvoltarea unei teorii sistemice care să încorporeze logica specifică pentru conceptele vagi⁷⁷ va crea probabil mai multe posibilități de aplicare a analizei sistemice în sociologie. Această aplicare este condiționată în același timp de pregătirea matematică adecvată a sociologilor și de utilizarea extensivă a metodelor de simulare în sociologie.

4. Există un relativism considerabil al definirii sistemelor și subsistemelor. În funcție de referința aleasă, ceea ce pentru cineva apare ca sistem într-o altă analiză devine subsistem sau suprasistem. Relativitatea atrage adesea dezbateri asupra criteriilor de distingere și mai puțin asupra gradului de profunzime a analizei propuse.

Teoria sistemelor generale este considerată: teorie formală (Mesarovic, Wymore), metodologie (Ashby, Klir) , mod de gândire (Bertalanffy, Churchman), metalimbaj etc. Fiecare din aceste perspective își are “adevărul” său și căi proprii de dezvoltare. În sociologie s-a urmărit ca teoria sistemelor generale să fie aplicată urmând calea specificată mai înainte, fără a ajunge încă la realizări aprofundate. Analiza sistemică a permis mai mult în mod implicit depășirea practicilor empirice limitative a stimulat considerarea totalității sociale în locul fragmentarismului atomist, și acesta este un câștig metodologic indiscutabil. Ca metodologie de analiză însă a rămas mai mult în domeniul dezirabilului decât al realizărilor propriu-zise. Singurele aplicații consistente sunt de tip descriptiv și nu analitic. Demersurile practicilor metodologice “obiective” de tip-pozitivist, operaționalist, empirist, structuralist sau sistemic s-au consacrat în teorii sau/și în metodologii sociologice. În opoziție cu acestea s-au constituit practicile metodologice interpretative, inițiate în sociologie mai întâi de Max Weber prin așa-zisa “sociologie comprehensivă” și dezvoltate sau extinse apoi în forma metodologiei interacționismului simbolic, a fenomenologiei și etnometodologiei.

2.3 Practici metodologice interpretative

Metodologia interpretativă a urmărit încă de la început să evidențieze

specificul ireductibil al științei sociale, independența sa față de științele naturii, caracteristicile elaborărilor teoretice despre societate. Inițiatorul acestei metodologii este Max Weber, sub influența filosofiei neokantiene promovate, între alții, de Dilthey, Rickert și Windelband. Aceștia urmăreau să întemeieze filosofic cunoașterea din *Geisteswissenschaften* în așa fel încât să-i confere o validitate comparabilă cu cea din *Naturwissenschaften*. Elaborarea unei filosofii critice a științelor sociale care să aibă aceeași valoare pe care o avea cea kantiană din *Critica rațiunii pure* pentru științele naturii era unul din scopurile neokantianismului dilteyan. Nu înseamnă însă că Max Weber, sub influența neokantianismului, ar fi încercat să fundamenteze filosofic sociologia. Intenția sa a constat în elaborarea unei științe sociale care să aibă o consistență logică asemănătoare cu a științelor naturii și a unei metodologii specifice de investigare ireductibilă la cea pozitivistă. Ca atare, ni se propune o nouă înțelegere a sociologiei, care se vrea interpretativă și nu normativă⁷⁸, precum și o metodologie adecvată noului demers teoretic. Să o prezentăm, deci, în suficiente detalii, pentru ca pe această bază să statuăm principiile generale ale practicii metodologice interpretative.

“Sociologia interpretativă” a lui Max Weber

Pentru Max Weber “sociologia (în sensul în care este utilizat aici acest cuvânt foarte ambiguu) este o știință care urmărește înțelegerea interpretativă a acțiunii sociale, pentru ca prin aceasta să ajungă la explicarea cauzală a cursului și efectelor sale”⁷⁹. Conceptele centrale ale acestei sociologii sunt acțiunea socială și înțelegerea interpretativă. Acțiunea se referă la acel comportament uman care include semnificații subiective investite de către individul singular. Acțiunea este socială în măsura în care semnificația subiectivă investită de unul sau mai mulți “actori” individuali este elaborată în funcție de comportamentul celorlalți și este orientată relațional. Semnificația unei acțiuni poate fi analizată în două feluri, excluzând sensul metafizic al unei semnificații obiective “corecte” sau “adevărate” atribuite din afară, adică nederivată din acțiunea însăși. După Weber, “termenul se poate referi mai întâi la semnificația efectiv existentă într-un caz concret dat al unui actor particular sau la semnificația medie sau aproximativă atribuită unei pluralități date de actori; sau, în al doilea rând, la un *tip pur*, conceput teoretic, de semnificație subiectivă atribuită unuia sau mai multor actori implicați într-un tip de acțiune”⁸⁰. Mare parte din acțiunile umane se derulează ca și când ar fi semiconștiente sau inconștiente de sensurile care le animă, (acțiunea pur rațională este un caz-limită, mai degrabă construit teoretic decât existent real.) Aceasta nu împiedică însă sociologia să-și formuleze conceptele clasificând semnificațiile considerate ca posibile. Sociologul reconstruiește sensul care orientează acțiunea actorului individual în raporturile acestuia cu altul prin elaborarea *tipurilor ideale* de acțiuni raționale. Acestea nu sunt ipoteze, ci oferă indicații privind construcția ipotezelor, nu descriu realitatea, ci oferă mijloace expresive precise pentru aceasta. Tipul ideal este un construct mental, o “utopie”, pentru că nu există ca atare în realitate. Este un “construct analitic” care are atributul de “ideal” numai în sens strict logic (nu evaluativ), fiind obiectiv posibil și adecvat din punct de vedere nomologic. În structura sa logică, tipul ideal se bazează pe concepte generice, în măsura în care are un conținut flexibil și clasifică diversitatea manifestărilor empirice.

Formularea tipurilor ideale nu este un scop în sine, atâta vreme cât utilitatea lor este apreciată prin referință la o problemă concretă sau la un domeniu de probleme. Scopul construirii lor este de a facilita analiza problemelor empirice. Un tip ideal este

creat prin analiza empirică a problemelor concrete, adică nu rezultă dintr-o combinaire conceptuală pură, detașată de real. Totodată, el oferă posibilitatea de creștere a preciziei analizei empirice. Tipul ideal este opus conceptului descriptiv, care pur și simplu însumează caracteristicile comune ale unei grupări de fenomene empirice. Un *“tip ideal* este format prin accentuarea unilaterală a unui sau mai multor puncte de vedere și prin sinteza fenomenelor individuale concrete, difuze, discrete, mai mult sau mai puțin prezente și uneori absente, care sînt ordonate în conformitate cu acele puncte de vedere unilateral accentuate într-un construct analitic unificat”. *Conceptul descriptiv* rezultă din “sinteza abstractă a acelor trăsături care sunt *comune* numeroaselor fenomene concrete”. Un concept descriptiv poate fi transformat în tip ideal prin abstractizarea și recombinația anumitor elemente, ceea ce echivalează cu trecerea de la clasificarea descriptivă a fenomenelor la analiza lor teoretică și explicativă⁸¹. Construcția tipurilor ideale coincide și cu un proces de selecție a unor manifestări (ale acțiunilor și semnificațiilor), din diversitatea reală a acestora, în vederea accentuării lor și a unei raționalizări utopice (în forma idealului tipic). adică mai mult sau mai puțin depărtate de realitatea socială trăită. În acest proces un rol important este jucat de interpretarea sau înțelegerea rațională a acțiunilor saturate de semnificație. Înțelegerea poate fi de două feluri. În prima alternativă ia forma înțelegerii observaționale directe a semnificației subiective a unei acțiuni date, inclusiv a rostirilor verbale. Prin observație directă se poate înțelege fie o propoziție de forma $2 \times 2 = 4$ (“înțelegere rațională directă a ideilor”), fie izbucnirile de mânie (de exemplu) manifestate prin expresivitatea facială, exclamații etc. (“înțelegerea observațională directă a reacțiilor emoționale iraționale”). În a doua alternativă înțelegerea este de tip explicativ, de data aceasta vizând motivele acțiunilor (“înțelegerea rațională a motivației”) prin plasarea actelor singulare în contexte inteligibile și mai cuprinzătoare de semnificare. O astfel de înțelegere, rațională, a motivației, poate fi considerată ca o explicație a acțiunii intenționale.

Construcția teoretică în sociologie debutează, deci, cu înțelegerea (interpretarea) subiectivă, bazată pe observarea directă a semnificațiilor implicate în situații sociale. La acest nivel ajungem la ipoteze plauzibile despre acțiunile raționale intenționale, adică orientate de scopuri, în măsura în care sunt rezolvate două probleme. Prima constă în înțelegerea complexelor și/sau a contextelor de semnificare în care este implicat un curs dat al acțiunii intenționate, acestea putându-se referi la: a) semnificația efectiv intențională pentru o acțiune individuală concretă; b) media aproximată a semnificațiilor intenționate investite de un grup sau o masă de actori individuali; c) semnificația științific formulată și atașată tipurilor ideale. A doua problemă se referă la claritatea, distincția și certitudinea interpretării propuse. Pentru rezolvarea acesteia, sociologul observator trebuie să fie conștient de propria sa poziție, de semnificațiile pe care el însuși le investește în acțiune, de natura diferită sau contradictorie a modurilor de implicare a actorilor într-o situație socială dată. Se realizează prin observare și introspecție. Totodată este necesară verificarea interpretării subiective propuse prin compararea sa cu demersul concret al evenimentelor la care se referă, ceea ce solicită fie experimentarea reală, fie experimentarea imaginară, care constă în aproximarea probabilistică mentală a demersurilor acționale.

Al doilea nivel al construcției teoretice constă în elaborarea explicațiilor cauzale. Interpretarea unei succesiuni de evenimente va fi considerată cauzală atunci când, pornind de la generalizările stabilite prin experiență, putem anticipa cu probabilitate că respectiva succesiune se va produce în același fel în condițiile concrete date.

Aceasta înseamnă a opera cu termenii probabilității statistice și a considera erorile tipice implicate. Ca atare, “explicația cauzală depinde de capacitatea de a determina că există o probabilitate prin care, în cazul ideal rar, poate fi numeric stabilit, că un eveniment observabil dat (vizibil sau subiectiv) va fi urmat sau însoțit de un alt eveniment”⁸². Pe această cale stabilim “uniformități statistice” sau “generalizări sociologice”, care trebuie înțelese ca “tipuri interpretabile de acțiune”, adică manifestări ale “semnificației subiective interpretabile specifice unui curs al acțiunii sociale”⁸³. Deși admite existența unei statistici *sociologice*, Max Weber o consideră ca fiind validă și adecvată numai atunci când se referă la fenomene saturate de semnificații subiective și interpretabile, fiind deci obiect al înțelegerii subiective. Fenomenele care nu pot fi incluse în această categorie trebuie tratate *printr-o* altă metodă și considerate ca stimuli, condiții etc., adică exterioare sociologiei comprehensive, care vizează acțiunile *intenționale* și *subiective ale actorului individual*. Ceea ce este specific pentru abordarea (*explicația*) *sociologică* și o diferențiază de abordarea științifică a *fenomenelor* naturii rezidă tocmai în *înțelegerea* subiectivă a acțiunii individuale, pentru a ajunge la formularea de *tipuri ideale* și uniformități generalizate ale *proceselor* empirice.

Considerațiile *sociologice* weberiene mai sus menționate, fără a fi exhaustive, sunt, totuși, suficiente pentru precizarea principiilor practicii *metodologice* interpretative. Să încercăm acum să le prezentăm *într-o* formă sistematizată și deschizătoare de perspective pentru dezvoltările *sale* ulterioare.

1. Metodologia cercetării *fenomenelor* sociale este diferită de cea practică în *științele* naturii. Max Weber subliniază în mod clar că “În *științele sociale* ne preocupăm de fenomene mentale a căror «înțelegere» empatică este în mod natural o sarcină de un tip specific, diferit de cele pe care schemele *științelor* naturale exacte în *general pot* și caută să le rezolve”. *Sociologia* este menită să facă inteligibilă în mod obiectiv baza subiectivă a *fenomenelor* sociale *prin* interpretare și *înțelegere* sau *printr-o* înțelegere interpretativă a *semnificațiilor* acțiunilor sociale. Pentru aceasta *sociologul* poate face uz, mai întâi, de empatia sau intuiția sa, adică de capacitatea sa de a se transpune în *rolul* actorului social, întrucât cineva “nu trebuie neapărat să fi fost Cezar pentru a-l înțelege pe Cezar”⁸⁵. Intuiția empatică nu este însă singura cale de *înțelegere*, căci sociologia interpretativă trebuie să se bazeze, *fie* și în al doilea rând, pe tehnici de interpretare a semnificațiilor care să *fie* aplicabile în situații diversificate și verificabile prin canoanele cunoscute ale cercetării științifice. Ca atare, Weber distinge: a) *înțelegerea* rațională a *relațiilor logice* de *tipul teoremelor* matematice, al propozițiilor de *genul* $2 \times 2 = 4$ sau al oricărei succesiuni *logice* de argumentare; b) *înțelegerea* prin empatie, care *solicită* din partea observatorului sentimente de tip emoțional-simpatetic, pentru a ajunge la surprinderea inteligibilității subiective a unei acțiuni desfășurate într-un context emotiv. Pe lângă acestea, în cercetare trebuie să avem în vedere factorii (obiectele sau evenimentele exterioare acțiunii umane și care pot fi de natură climatică, geografică și *biologică*) ce influențează activitatea umană în calitatea lor de condiții, fără a avea o semnificație subiectivă sau vreo legătură cu vreun scop uman. Numai relația cu scopul acțiunii conferă unui eveniment semnificație și devine astfel component al acțiunii. Deocamdată însă ne aflăm la nivelul descriptiv al analizei științifice a acțiunii umane, care se realizează prin înțelegere directă, adică prin observarea nemijlocită a acțiunilor raționale sau emotive. Al doilea nivel al analizei ia forma înțelegerii explicative (*erklärendes Verstehen*), care se poate realiza prin: a) formularea tipurilor ideale; b) elucidarea motivației care se interpune între activitatea observată și semnificația sa pentru “actor”; c) identificarea cauzelor care generează un anumit curs al acțiunii, prin observarea diversității potențiale a motivelor. *Înțelegerea* explicativă se finalizează în generalizări empirice care relaționează semni-

ficația subiectivă a unei acțiuni cu consecințele determinabile. O generalizare empirică este adecvată în 'măsura în care corespunde semnificației reale investite de actorii sociali într-o acțiune dată. Ea are atribute statistice sau de probabilitate statistică. Totuși, "generalizări sociologice sunt numai acele regularități statistice care corespund unei semnificații comune interpretabile a unui curs al acțiunii sociale și care constituie tipuri interpretabile de acțiune"⁸⁶. Metodele de investigare sociologică sunt: introspecția (în forma intuiției empatice) observația, experimentul (real sau imaginar), iar în prelucrarea datelor intervine statistica și calculul probabilităților.

Dacă acesta este demersul metodologie general al sociologiei weberiene, problema următoare este de a stabili raporturile sale cu metodologia cercetării din științele naturii și din psihologie. Demersul interpretativ de cercetare are conotații psihologice evidente, dar nu poate fi caracterizat prin reduționism psihologic sau prin psihologism. Între sociologie și psihologie există o comunicare interdisciplinară. firească. Rezultatele lor teoretice sunt reciproc relevante. Weber menționează că în tipul de cercetare pe care-l propune nu se începe cu "analiza calităților psihologice, deplasându-se apoi spre analiza instituțiilor sociale, ci, din contră, pătrunderea precondițiilor și consecințelor psihologice ale instituțiilor presupune o cunoaștere precisă a ultimelor și analiza științifică a structurii lor". Ca atare, "nu vom deduce instituțiile din legile psihologice sau nu le vom explica prin fenomenele psihologice elementare"⁸⁷. După Weber, sociologia sprijină mai mult psihologia decât invers, întrucât explicarea vieții psihice umane se bazează pe cunoașterea factorilor sociali și culturali modelatori.

Totuși, este de remarcat că metodologia interpretativă folosită în sociologie se apropie în mod considerabil de procedeele cercetării psihologice, mai ales de cele provenite din psihologia socială. Dacă avem în vedere interacționismul simbolic al lui G. H. Mead, atunci este mai degrabă dificil să stabilim vreo linie precisă de demarcație între psihologia socială și sociologie, atâta vreme cât Mead se preocupă de geneza psihosocială a "sinelui" și de implicarea sa în contexte sociale supraordonate. În definitiv însă de ce trebuie să acordăm atâta atenție diferențierilor academice dintre științele sociale (în cazul nostru dintre psihologie și sociologie)? Într-o măsură sau alta, fluxurile cunoașterii sociale vor transcende întotdeauna granițele academice dintre discipline. Se poate spune că accentuarea naturii subiective a acțiunilor sociale apropie mai mult sociologia de psihologie, tot așa cum accentuarea naturii obiective a fenomenelor psihice a apropiat mai mult psihologia de sociologie și pe ambele de științele naturii.

După Max Weber, înțelegerea și interpretarea semnificațiilor subiective ale acțiunilor umane nu îndepărtează sociologia de un statut autentic științific, ci îi conferă specificitate prin utilizarea unei metodologii distincte. Sociologia nu este numai o știință "ideografică", ci și una "nomotetică" (în termeni neokantieni), nu se preocupă numai de acțiunile sau evenimentele individuale, ci și de cauze sau regularități universale de tipul legilor. Totul este să nu se facă din căutarea legilor un scop în sine, atât timp cât ele sunt mijloace pentru facilitarea analizei fenomenelor particulare. Și în științele naturii operăm cu înțelegerea (*Verstehen*), dar aceasta este *mediată* de concepte și propoziții. Înțelegerea sociologică este și trebuie să fie directă, imediată, pentru că acțiunii umane îi este proprie inteligibilitatea intrinsecă, care depinde de faptul că omul este înzestrat cu conștiință și cu capacități de transpătrundere. În consecință, apropierea sociologiei de științele naturii nu se face prin împrumuturi sau transferuri metodologice specifice, care să conducă la generalizări sau explicații sociale logice similare cu cele din științele naturii. Ca și științele naturii, sociologia tinde să

formuleze legi sau generalizări empirice. Căile sunt însă diferite. De exemplu, studiul birocrăției sau raționalității sociale, al capitalismului sau al religiei protestante nu se realizează pentru a ajunge neapărat la subsumarea acestora sau a aspectelor ce le sunt caracteristice unor principii generale de tip legic. Sesizarea *unicității* lor face ca aceste evenimente să devină semnificative pentru actorii sociali.

2. Al doilea principiu al metodologiei interpretative weberiene se referă la analiza specificității sau a unicității evenimentelor sociale, a semnificațiilor lor unice și subiective din punctul de vedere al actorului social. “Sociologia interpretativă consideră individul (*Einzelnindividuum*) și acțiunea sa ca unitatea de bază, ca « atomul » său dacă poate fi permisă o astfel de comparație discutabilă. În această abordare, individul este totodată limita extremă și cursul unic al unei conduite saturate de semnificație. În general, pentru sociologie, astfel de concepte cum ar fi « statul », « asociația », « feudalismul » și altele de același fel desemnează anumite categorii ale interacțiunii umane. Ca atare, este sarcina sociologiei să reducă aceste concepte la acțiunea « interpretabilă », adică fără excepție la acțiunile *persoanelor* individuale participante”⁸⁸. Din acest punct de vedere, singura cale de analiză a fenomenelor sociale constă în înțelegerea acțiunilor individuale orientate către sine sau către alții și direcționate de scopuri. Explicațiile care utilizează concepte globale, sau care se referă la grupări umane mai largi, pe care le consideră “colectivități”, sunt lipsite de sens în științele sociale dacă nu se concentrează asupra individului și interacțiunilor dintre indivizi. În felul acesta, Max Weber a formulat principiul “individualismului metodologic”, care este esențialmente specific practicii metodologice interpretative și care se opune „holismului metodologic” practicat de analiza structurală sau sistemică, în general de practica metodologică “obiectivă”. Generalizarea empirică este validă în măsura în care dispune de semnificație individuală într-un dublu sens: pe de o parte, se fundamentează pe înțelegerea semnificațiilor subiective ale acțiunilor individuale sau ale interacțiunilor individuale, iar pe de altă parte își conservă semnificațiile sale pentru actorul individual chiar dacă este formulată în termeni generali. Generalizările teoretice stabilite prin practica metodologică “obiectivă” derivă cu precădere din analiza totalității sociale, iar formularea lor este scopul investigației, nu mijlocul înțelegerii subiective. De aceea actorul individual nu se recunoaște în generalizările teoretice realizate prin investigarea colectivităților cărora le aparține. Rezultatele teoretice ale practicii metodologice interpretative trebuie să fie astfel formulate, încât să ofere căi de înțelegere a contextului social de referință subiectivă, să ofere actorului individual posibilitatea regăsirii sale în lumea teoretică (secundară) și în cea reală (primară). Știința socială se referă, deci, la lumea lui “este”, nu la cea a lui “trebuie”, ea formulează judecăți factuale, nu normative. Cu aceasta am ajuns la un alt principiu al practicii metodologice interpretative.

3. Problema se referă la măsura în care cercetarea sociologică poate atinge gradul de obiectivitate specific oricărei cunoașteri științifice, atât timp cât se concentrează asupra subiectivității semnificațiilor vehiculate social. Max Weber pornește de la premisa existenței unei discontinuități între enunțurile factuale sau analitice, care se referă la ceea ce “este”, și enunțurile normative, care vizează ceea ce “trebuie să fie”. Din punctul său de vedere, influențat de filosofia neokantiană, o disciplină empirică nu poate formula în mod științific idealuri despre ceea ce “trebuie să fie”. Aceasta nu echivalează însă cu eliminarea integrală a judecăților de valoare din domeniul dezbaterii științifice. Știința se concentrează asupra identificării mijloacelor adecvate de realizare a unor scopuri, fără a emite judecăți de valoare asupra naturii

scopurilor urmărite. Cercetătorul urmează, deci, să adopte o poziție “obiectivă”, iar profesorul de sociologie una de “neutralitate etică”⁸⁹ față de valorile existente. Aceasta ar echivala cu eliminarea de către cercetător a propriilor valori din domeniul științific de referință. Admițând existența valorilor proprii cercetătorului, caracterul mai mult sau mai puțin explicit al poziției sale ideologice, imposibilitatea de a face abstracție de universul valoric și ideologic în care funcționează, Max Weber susține necesitatea *conștientizării* de către cercetător, a acestora în așa fel încât să nu-l conducă la concluzii predeterminate care să afecteze obiectivitatea concluziilor sale. Valorile ideologice înseși ar putea fi studiate conform unei etici a responsabilității, care implică ceea ce Weber a numit “paradoxul consecințelor”, în sensul că uneori consecințele unei acțiuni individuale pot fi diferite sau chiar contradictorii cu intențiile statuate în formula scopului. Cercetătorul poate oferi perspective privind consecințele probabile ale alegerii unei căi sau alteia de acțiune într-un context valoric dat dar se referă mai ales la mijloacele acțiunii și nu atât la scopurile acesteia. Problemele științei sociale sunt derivate din universul valorilor culturale, dar ele nu pot fi rezolvate decât cu ajutorul mijloacelor tehnice, care conferă obiectivitate propozițiilor teoretice. Altfel spus, “problemele disciplinelor empirice trebuie să fie, desigur, rezolvate « neevaluativ ». Ele nu sunt probleme ale evaluării. Dar problemele științelor sociale sunt selectate în funcție de relevanța valorică a fenomenelor studiate în investigația empirică, niciuna din evaluările practice nu sunt legitimate prin acest fapt strict logic”⁹⁰.

Obiectivitatea propozițiilor teoretice derivă din utilizarea tehnicilor științifice de analiză sociologică bazate pe principiul separării mijloacelor de scopuri și a judecăților valorice de judecățile factuale. Cercetătorul adoptă poziția “neutralității etice” în sensul prezentării de enunțuri factuale. Conștient fiind de universul valoric la care aderă, Indiscutabil că Weber prezintă o poziție nuanțată asupra obiectivității cercetării sociologice, care își păstrează actualitatea. Numai că în chiar această poziție este implicat un grad considerabil de ambiguitate, care explică invocarea sa de către abordarea pozitivistă a fenomenelor sau acțiunilor sociale. În numele asigurării obiectivității rezultatelor teoretice ale cercetărilor sociale, sociologul s-a considerat uneori neimplicat valoric, deși analizele sale vizau o anumită constelație de valori ale societății de referință⁹¹. Valorile pătrund, cum ar spune Mannheim, în “structura categorială a gândirii” și determină un curs determinat al interpretării sociale, al statuării propozițiilor factuale. Conștientizarea însăși a valorilor de referință se face din același cadru sau univers valoric, existând totodată o practică socială de valorizare socială a rezultatelor cercetării. Departajarea mijloacelor de scopuri sau a faptelor de valori se face într-un context dat, iar obiectivitatea este contextuală și relativă, atât istoric, cât și referențial.

Caracterul paradoxal al principiului metodologie weberian al obiectivității cunoașterii sociologice rezultă din *formularea* lui în contextul sociologiei interpretative, care s-a vrut diferită metodologie de sociologia normativă (de tip pozitivist). și din *practicarea* lui efectivă, mai ales în contextul orientărilor metodologice obiective. Un caz sugestiv de transfer al principiilor dintr-o orientare metodologică în alta, merită să ilustreze permeabilitatea considerabilă a practicilor metodologice diferențiate.

3. Un alt principiu al metodologiei sociologice interpretative se referă la analiza acțiunilor individuale și interacțiunilor sociale din punctul de vedere al semnificațiilor lor subiective individuale sau interindividuale. În timp ce practica metodologică “obiectivă” a tins spre depășirea abordării “atomiste” (mai ales prin analiza structurală și sistemică), cea interpretativă consideră propozițiile care includ termeni „holiști” ca lipsite de sens, insistând asupra desfășurării de

cercetări orientate atomist. Principiul individualismului metodologie se asociază astfel cu cel al orientării cercetării sociologice spre acțiunile individuale și interacțiunile sociale considerate situațional și din punctul de vedere al semnificațiilor subiective investite de actorii sociali.

Astfel de principii ale metodologiei interpretative au fost reluate, dezvoltate, extinse, aprofundate, corectate, uneori chiar abandonate pentru a fi altfel reformulate, păstrându-și însă în esență valoarea de referință. Important este că sunt congruente și conferă totuși unitate unor practici metodologice oarecum diferențiate ce s-au dezvoltat parțial înainte de deceniul al șaselea⁹², dar mai ales după această perioadă, în paralel și chiar în contradicție cu metodologia obiectivă. Avem în vedere interacționismul simbolic, etnometodologia și fenomenologia sociologică.

Relațiile metodologiei weberiene cu fenomenologia sociologică dezvoltată de A. Schutz sunt directe, a doua considerându-se o *continuatoare* a “paradigmei interpretative”, într-o formă nouă, modelată de filosofia fenomenologică husserliană.

Cu interacționismul simbolic și etnometodologia situația e diferită. La începutul secolului G. H. Mead a predat la Universitatea din Chicago cursul de psihologie socială, care a fost publicat ulterior de studenții săi⁹³. În 1938 H. Blumer utilizează pentru prima dată expresia “interacționism simbolic”⁹⁴ Pentru a caracteriza dezvoltările psihosociologice ce au avut ca referință concepția lui Mead. Inițial însă interacționismul simbolic al lui G. H. Mead s-a conturat filosofic și psihologic în relație cu filosofia pragmatistă și cu psihologia lui W. James⁹⁵, afirmându-se mai ales în cadrul psihologiei sociale. Metodologia interacționismului simbolic ca și cea a viziunii etnografice (autointitulată etnometodologie) au accentuat mai ales aspectele psihologice ale strategiilor interpretative de cercetare sociologică. Interferențele lor cu punctul de vedere weberian nu rezultă probabil atât dintr-o influențare reciprocă, cât mai ales dintr-o convergență teoretică pe care, totuși, nu o putem considera întâmplătoare din moment ce se realizează la aceleași principii referențiale⁹⁶.

Interacționismul simbolic

Interacționismul simbolic operează cu concepte cum ar fi: acțiune, interacțiune, situație socială, semnificații, simboluri, reguli, norme, rol social, preluare sau adoptare de rol (*role-taking*). G. H. Mead studiază geneza sinelui (*self*) și a conștiinței de sine în contexte interacționale ale căror produse sunt și pe care, în același timp, le construiesc. Sinele se dezvoltă în activitate și în procesul experienței sociale. Structura mentală (*mind*) este rezultatul procesului social de interacțiune sau de comunicare interacțională bazată pe vehicularea de semnificații și de simboluri prin intermediul limbajului. Conduita umană este situațională, în sensul că se realizează în primul rând prin definirea situațiilor în care individul acționează. După Mead, “individul se experimentează pe sine ca atare, nu în mod direct, ci numai indirect, din perspectiva particulară a altor membri individuali ai aceluiași grup social sau din perspectiva generalizată a grupului social ca întreg căruia îi aparține”⁹⁷. Omul acționează față de sine și față de alții numai pe baza semnificațiilor pe care le construiește situațional și le activează în interacțiuni. Semnificațiile se modifică situațional și interacțional. După Mead, instituțiile sau organizațiile, precum și activitățile sau procesele sociale din cadrul lor și raportate la “societatea umană organizată” sunt posibile “numai în măsura în care fiecare individ integrat în ele sau aparținând acelei societăți poate prelua atitudinile generale ale tuturor celorlalți indivizi față de aceste procese și activități și funcționări

instituționale și față de totalitatea socială organizată a relațiilor și interacțiunilor experiențiale astfel constituite și își poate direcționa în mod corespunzător propriul comportament”⁹⁸. Unitatea sinelui individual este conferită de comunitatea organizată sau de grupul social, care apar față de persoana individuală în forma „altului generalizat”. Experiența interacțională din cadrul grupului social este interiorizată și totodată construită, percepută și rutinizată. Grupul oferă posibilitatea comunicării sinelui cu el însuși și cu ceilalți, prin vehicularea de simboluri semnificative care constituie “universul logic al discursului” sau “sistemul de simboluri universal semnificative”. Acest univers sau sistem de simboluri aparține grupurilor sau claselor sociale și se constituie în procesul participării și interacțiunii comunicative a persoanelor individuale. Acțiunea socială este rezultatul tranzacțiilor sau al schimburilor interacționale de semnificație, în care individul se creează pe sine, construind și manipulând simboluri. Din aceste tranzacții sau schimburi rezultă moduri habituale de acțiune, obiceiuri, ritualuri și rutini standardizate de reguli, adică instituții sociale.

Analiza propusă de Mead este, deci, mai întâi social-psihologică (geneza sinelui în calitate sa de constructor și vehiculator de semnificații sau simboluri), iar apoi sociologică (geneza instituțiilor și specificarea capacității lor integratoare). Totuși, un tip de analiză nu poate fi separată de cealaltă atât timp cât sinele se construiește social, adică interacțional și relațional, iar societatea este produsă de cooperarea persoanelor individuale. O astfel de poziție metodologică reiese clar din contrastarea a ceea ce Mead numește teorii individualiste și teorii sociale despre geneza sinelui și a societății (sau dintre teoriile evoluționiste și cele contractuale). Mead adoptă o perspectivă socială sau prioritar sociologică, sinele fiind un produs și în același timp producând procesul social. Una din caracteristicile principale ale interacționismului simbolic constă tocmai în afirmarea rolului creator al individului social în contextele sociale date. În timp ce practicile metodologice obiective se orientau către studiul genezei structurilor sau sistemelor, abstracție făcând de implicarea individuală sau de participarea sinelui în producerea structurilor, metodologia interpretativă afirmă creativitatea simbolică individuală, geneza proceselor sociale prin acțiunile și interacțiunile individuale. Structura apare astfel ca produs al implicării și relaționării individuala, iar analiza sociologică trebuie să se concentreze la acest nivel. În timp ce metodologia obiectivă de tip structuralist, de exemplu, postulează teoretic structura și apoi o confruntă cu realitatea socială de referință, metodologia interacționismului simbolic își propune să studieze geneza acțiunilor, interacțiunilor și situațiilor sociale concepute ca schimburi sau tranzacții simbolice de semnificații. O strategie de cercetare începe acolo unde cealaltă se oprește. Ceea ce una postulează, cealaltă își propune să construiască⁹⁹.

Perspectiva teoretică deschisă de Mead a fost continuată de H. Blumer, E. Goffman, H. S. Becker, T. Shibutani, M. Kuhn, A. M. Rose etc.¹⁰⁰. Contribuțiile *principale* ale acestora au constatat în: aplicarea conceptelor interacționiste pentru studiul unor probleme *empirice*, sistematizarea schemelor conceptuale, dezvoltarea unei *metodologii* adecvate. H. Blumer statuează următoarele premise fundamentale ale interacționismului simbolic: 1. Ființele umane acționează față de lucruri pe baza semnificațiilor pe care lucrurile le au pentru ei. 2. Semnificația derivă din interacțiunea socială. 3. Semnificațiile sunt modificate de interpretările utilizate de persoane în situațiile concrete”¹⁰¹.

Oamenii își orientează acțiunile către obiecte sau către *diversele* evenimente sociale în funcție de modurile în care manipulează semnificații sau simboluri. În

procesul manipulării de semnificații, pe baza acordului realizat prin schimburi reciproce și negocieri, oamenii ajung la consensuri simbolice. Odată consensul realizat, conduita individuală sau colectivă se desfășoară în forma obiceiurilor, tradițiilor sau ritualurilor. La rândul lor, acestea pot fi schimbate, întrucât persoana umană dispune de capacități interpretative și creatoare, adică este o ființă rațională, conștientă de sine și generatoare de simboluri și semnificații. Se poate, deci, distinge, pe de o parte, comportamentul uman organizat, orientat, dirijat rutinier, de reguli, tradiții, obiceiuri, ritualuri și, pe de altă parte, comportamentul interpretativ, activ, constructor de simboluri.

Obiectele sau evenimentele sociale nu au semnificații intrinsece pentru că nu dispun de conștiință de sine. Semnificațiile lor sunt investite de oameni, adică aceștia le conferă caracteristici simbolice particulare în procesul interacțiunilor sociale. Tranzacțiile simbolice desfășurate grupal atașează obiectelor semnificații.

Un tip generic de interacțiune este acțiunea convergentă sau comună, care se bazează pe și rezultă din capacitatea persoanei individuale de a înțelege direcția acțiunii altuia (altă persoană individuală sau "altul generalizat") și de a se transpune în perspectiva acestei direcții. Interacțiunile pot fi generate în măsura în care în grup sau în comunitate există un consens simbolic care, la rândul său, constituie obiectul negocierilor sau tranzacțiilor simbolice. Atunci când simbolurile și semnificațiile sunt definite consensual, grupul dispune de stabilitate, iar acțiunile individuale converg în forma acțiunilor comune sau colective. În grup pot apărea și stări de conflict sau contradicții, mai ales atunci când definițiile simbolurilor sau regulile stabilite prin negocieri sunt vagi, când grupul se confruntă cu o nouă perspectivă sau în grup a apărut o nouă persoană. Stabilitatea grupului sau a consensului simbolic este condiționată și de modul în care sinele se prezintă grupal, adică de formele de instituire în grup a persoanelor individuale. Există diferite tipuri individuale de sine răspunzând unei varietăți de reacții și solicitări sociale. Este necesar însă să existe o formă adecvată de manifestare relațională a sinelui, care să corespundă situației interactionale date.

Sinele dispune de capacitatea de autoinstituire (*self-lodging*). Aceasta implică identificarea sinelui în raport cu el însuși și cu alții. Instituirea sinelui se realizează prin asocierea individuală de semnificații sau simboluri (cum ar fi numele persoanelor, stilurile de vorbire, particularitățile vestimentare, gestica, mimica) și prin prezentarea personală în grup în așa fel încât să corespundă propriei identități și așteptărilor celorlalți. Aceasta implică și adoptare al unui rol (*role-taking*) care să corespundă așteptărilor simbolice ale celorlalți față de rolul preluat. Interacțiunea este neproblematică în momentul în care se desfășoară în conformitate cu modul de instituire a sinelui și există compatibilitate între acesta și modul de instituire a sinelui altuia. De aceea persoanele individuale se angajează în acele interacțiuni care corespund formei lor proprii de instituire a sinelui. În caz contrar, este necesară detalierea unui proces de negociere simbolică pentru a ajunge la stabilirea regulilor de interacțiune. Astfel de reguli pot fi de natură juridică, morală sau referitoare la "etichetă" adică la interacțiunea bazată pe politețea ocaziilor ceremonioase¹⁰². Astfel de reguli cunosc variații de la un strat social la altul sau de la țară la țară, conferind relațiilor sociale specificitate și făcând problematică instituirea sinelui în interacțiuni care depășesc granițele consensului simbolic de apartenență. De aici rezultă și analiza comparativă a comportamentelor simbolice, interactionale și diversificate situațional, grupal, comunitar.

Presupozițiile teoretice cu implicații metodologice ale abordării interacționalist-simbolice pot fi acum statuate cu suficientă claritate.

1. Una din *ele* vizează modul de studiere a comportamentului. Există o formă “manifestă”, vizibilă, și o formă ascunsă”, invizibilă, a comportamentului. Interacțiunea este deschisă, vizibilă, deoarece ea angajează doi sau mai mulți actori sociali în schimburi sau negocieri manifeste de semnificații, generând comportamente sau structurări (modele) de comportamente interacționale. În procesul interacțiunii oamenii nu se supun doar regulilor, ritualurilor, tradițiilor ci creează, construiesc semnificații și simboluri. Acesta este comportamentul lor simbolic. Aspectele creativ-simbolice ale persoanei sau grupului sânt însă ascunse, invizibile adică nu sunt direct accesibile. Studiul comportamentului uman nu se poate reduce la analiza reacțiilor individuale față de stimuli (conform relației mecanice behavioriste stimul-reacție) și nici la simpla inventariere a semnificațiilor vehiculate relațional sau interacțional. În abordarea interactionist-simbolică trebuie stabilite strânse relații între conduita simbolică (invizibilă, ascunsă) și cea interacțională (vizibilă, deschisă), începându-se cu studiul manifestărilor comportamentale vizibile, pentru a trece apoi la identificarea semnificațiilor atașate respectivelor comportamente. Acestea din urmă pot fi cercetate, printre altele, prin jocuri de roluri, în care situațiile simulative oferă actorilor sociali posibilitatea adoptării și preluării de roluri, sau prin observații participative și introspecție.

2. Cercetarea socială însăși trebuie considerată, din punctul de vedere al cercetătorului, ca o preluare sau adoptare de rol (*role-taking*), ca o proiectare a cercetătorului în rolul actorului social pentru a-i înțelege modul de implicare în interacțiunii¹⁰³ sau în situațiile interacționale date. Analiza nu mai apare ca exterioară, obiectivă, bazată pe substituirea perspectivei reale a actorului social cu cea teoretică a cercetătorului, ci constă în implicarea directă în situația interacțională în vederea înțelegerii și interpretării introspective a comportamentelor și conduitelor. Semnificațiile și simbolurile trebuie însă considerate nu numai din perspectiva strictă a actorului individual, ci extinsă la relațiile sociale constituite grup al sau comunitar, care oferă actorului social singular perspectiva simbolică reală. Limitarea la primul nivel generează o cercetare de tip psihologic, extinderea la nivelul perspectivei comunitare conduce la accentuarea aspectelor sociologice ale cercetării. Considerațiile psihologice sunt integral subordonate celor sociologice în măsura în care analizăm *sinele* ca obiect și subiect al relațiilor sociale congrupale (dimensiunile grupurilor extinzându-se treptat până la nivelul societății ca întreg).

3. De asemenea, cercetarea trebuie să se concentreze asupra dublei ipostaze a actorului social - creator de simboluri și figurator al unor comportamente rutinizate, generator de reguli prin negocieri sau tranzacții simbolice și purtător manifest al unor comportamente standardizate cu semnificații de-la-sine-înțelese (neproblematizate). A studia construcția simbolică înseamnă a determina procesele negocierii, momentele de debut și de încetare, stările de conflict și cele de consens, etapele demersului interpretativ. Totodată, este necesar să se studieze și comportamentele rutiniere, desfășurate semiconștient sau chiar inconștient, întrucât “actorul” s-a obișnuit cu ele și le consideră ca atare, de-la-sine-înțelese (*taken-for-granted*) și nu le mai problematizează.

4. O altă presuposiție a practicii metodologice interactionist-simbolice orientează cercetătorul către caracterizarea stabilității și schimbării intervenite în viața grupurilor. Ambele sunt procese ce intervin în mecanismele funcționării grupurilor în măsura în care actorii sociali sunt dirijați sau orientați de reguli, dar și implicați în negocieri simbolice care privesc schimbările solicitate de situațiile inedite.

5. Orice cercetare interactionist-simbolică este orientată către identificarea și

caracterizarea aspectelor situaționale ale conduitei umane. Comportamentul se produce, se manifestă în situații, este influențat de comportamentul altora și de situația în care se produce. Ca atare, situația este o variabilă centrală a oricărei cercetări și trebuie definită ca atare. Pentru a caracteriza comportamentul situațional este necesar să se aibă în vedere: timpul evolutiv al situației, adică secvențialitatea temporală a interacțiunilor, care este paralelă cu succesiunea interpretărilor intervenite în negocierile simbolice (de exemplu, pătrunderea unui străin într-un grup); „actorii” implicați în situație; organizarea sau dispunerea spațială a “actorilor” și a obiectelor în situație; semnificațiile vehiculate interacțional. Schimbarea sau stabilitatea vieții grupele le depind, de exemplu, de uniformitatea situațiilor sau de intervenția inedită a unor noi “actori”, intervenție menită să genereze conflicte sau contradicții simbolice.

Dacă acestea sunt presuposițiile metodologice ale abordării interacționist-simbolice, asociate problematicii teoretice menționate, atunci ne putem aștepta în mod firesc la strategii tehnico-metodice specifice de cercetare. În mare parte, o astfel de abordare s-a dezvoltat în contradicție cu practicile metodologice “obiective”, opunându-le acestora strategii interpretative așa-zis nestructurate. Scopul central al acestora ar consta în pătrunderea în “universul logic al discursului” grupal, în identificarea nedeformată sau nedistorsionată a situațiilor simbolice interacționale, în considerarea acestora așa cum sunt ele în realitate și nu așa cum și-ar închipui cercetătorul că ar trebui să fie. De aceea metoda de cercetare cea mai utilizată a fost observația nestructurată sau observația participativă. De asemenea: s-a mai folosit interviul focalizat și cvasiexperimentarea (mai ales în forma jocurilor de simulare a “situațiilor de întâlnire” pentru a identifica etapele constituirii grupurilor stabile sau relativ stabile simbolic și interacțional). Formele strict standardizate de investigare empirică au fost mai degrabă excluse datorită considerării lor ca metode deformante ale situațiilor reale. Metodele structurate sau standardizate (de exemplu, observația cu categorii predefinite, anchetele sau modelele experimentale) ar putea fi folosite, desigur, în mod restrictiv numai după ce au fost stabilite semnificațiile situaționale și simbolice de referință concretă ale conceptelor.

Adoptarea unei astfel de poziții tehnico-metodice în plan metodologic a condus la obținerea unor date empirice mai degrabă sărace, ajungându-se la un hiatus considerabil între pretențiile teoretice avansate și cercetările empirice realizate. Probabil că așa se explică, în contextul sociologiei americane din deceniul al șaselea, conturarea a două direcții metodologice interacționist-simbolice: una, reprezentată de H. Blumer și E. Goffman, care conservă “puritatea metodologică” tradițională, în sensul folosirii exclusive a observației și autobiografiilor ca mijloace de colectare a datelor empirice, și cealaltă, reprezentată de A. M. Rose și M. Kuhn, care a urmărit apropierea metodologiei interacționist-simbolice de practica metodologică “obiectivă” prin folosirea de anchete și procedee statistice standardizate de prelucrare a datelor într-un context teoretic similar cu cel avansat de Mead. În principiu, putem constata că în sociologia interpretativă metoda de cercetare este integral subordonată problematicii teoretice a investigației și se edifică în procesul însuși al cercetării. Istoria metodei se identifică și se construiește odată cu istoria cercetării însăși. În timp ce într-o abordare “obiectivă” cercetătorul postula metoda, în cea interpretativă se urmărește mai întâi să se pătrundă în universul vieții umane și grupale, să se forjeze participativ conceptele din perspectiva actorului social și abia apoi să se ajungă la standardizarea metodei de investigare. Înainte de a fi euristică, cercetarea trebuie să fie descriptivă (în sensul de interpretativă, adică bazată pe înțelegerea semnificațiilor acțiunilor și

interacțiunilor umane). Cercetătorul “obiectiv” este interesat de reprezentativitatea rezultatelor obținute și de aceea va utiliza acele metode care sunt orientate spre verificare, testare, adică “descoperirile” pe care le așteaptă sau le urmărește trebuie să fie de la început considerate din perspectiva criteriilor verificaționiste. Cercetătorul interpretativ se preocupă mai întâi de “descoperire”, caută să înțeleagă universul uman și să-l descrie așa cum este din perspectiva actorilor sociali și abia apoi își pune problema reprezentativității generalizate, bazate pe criterii standardizate de verificare și testare. Cercetătorul “obiectiv” statuează ipoteze și caută date care să fie relevante pentru acestea; cel interpretativ identifică date și le interpretează ipotetic în procesul însuși al identificării. Primul își pune problema interpretării datelor după ce acestea au fost produse, sistematizate, catalogate și testate, pe când celălalt începe cu interpretarea bazată pe înțelegerea introspectivă, sperând ca ulterior să ajungă la un grad mai înalt de generalitate și sistematizare. De aceea, în cercetările specifice practicii metodologice interpretative sunt frecvente descrierile, prezentările cvasiliteraturizate cu concepte care relevă “sensibilitatea” socială a investigatorului, adică implicarea sa subiectivă în universul cercetat, considerat ca profund specific și ireductibil la alte universuri. Într-o cercetare orientată “obiectiv” o situație socială este un caz între alte cazuri care trebuie seriate, clasificate, întabelate și supuse cerințelor de deconceptualizare și verificare pentru a ajunge la generalizarea empirică reprezentativă. În abordarea interpretativă metoda de investigare este un mod de implicare și acțiune în grup, un tip distinct de interacțiune, ale cărui simboluri și semnificații trebuie să fie conștientizate și prezentate ca atare în elaborarea discursului de prezentare a datelor. O astfel de problemă a fost analizată mai ales de etnometodologi.

Etnometodologia

Etnometodologia¹⁰⁴ s-a desprins din interacționismul simbolic și și-a propus să studieze aspectele etnografice ale “limbajului” interacțiunilor, inclusiv interacțiunile dintre actorii sociali care investighează și cei care sunt investigați. Cercetările etnometodologice se orientează spre cunoașterea comună, adică spre semnificațiile implicate în interacțiunile umane cotidiene: spre oamenii obișnuiți, care acționează în situații comune în așa fel încât manifestă, practică sau construiesc comportamente raționale adecvate acestora. Ele își propun să identifice *metodele* pe care le folosesc oamenii în situații cotidiene pentru a se conforma sau adapta regulilor sau normelor preexistente, pentru a înțelege semnificațiile generate grupal sau comunitar, în așa fel încât să construiască și să se integreze în ordinea socială prin comportamente raționale sau rațional așteptate de ceilalți. Etnometodologia este o *etnografie* a cunoașterii comune și a limbajului cotidian, precum și o analiză a *metodelor* prin care oamenii se conformează, produc, justifică sau practică înțelegerea interacțională a cunoașterii lor cotidiene. Este, deci, o analiză sociologică a vieții umane cotidiene, bazată pe înțelegerea și interpretarea semnificațiilor comune împărtășite de membrii grupurilor în practica lor interacțională. Cum se produce ordinea socială, care sunt preceptele simbolice ale acestei ordini pe care oamenii o consideră ca de-la-sine-înțeleasă (*taken-for-granted*), prin ce se concretizează organizarea și organizațiile sociale la nivel formal și informal, care ar fi regulile acestei organizări sau ale consensului simbolic cotidian manifestat în forma unei raționalități bazate pe cunoașterea comună sunt câteva din întrebările pe care le pun etnometodologii. Orientarea analizei sociologice spre astfel de probleme nu este însă numai teoretică

sau metodologică, ci și ideologică. Etnometodologii urmăresc să identifice acele “scheme motivaționale validate social” care stimulează geneza individuală a unui curs dat al interacțiunilor și relațiilor sociale. Scopul cercetării etnometodologice este de a conștientiza indivizilor singulari sau grupurilor interacționale mecanismele ordinii și organizării sociale, pentru ca apoi să-i determine să elaboreze construcții simbolice alternative, schimbări sociale sau reorientări ale raționalizării ordinii prestabilite. În acest sens, Garfinkel menționează că prin punerea în evidență a regulilor interacționale considerate a fi de-la-sine-înțelese sau prin plasarea omului în situația de a justifica o acțiune firească se ajunge să se transforme esența persoanei respective. Această transformare este posibilă datorită “substituirii schemei motivaționale validate social, care mai înainte a fost utilizată pentru a numi și ordona preferințele denunțate, cu o altă schemă”¹⁰⁵, considerată ca nouă, conștientă și ca izvor al schimbării și promovării unei noi ordini, mai adecvate. În felul acesta se transformă nu numai esența indivizilor, dar și modul de construcție a vieții zilnice și procedeele (metodele) de construcție utilizate. Schimbarea psihologiei persoanelor implicate interacțional în viața zilnică ar genera schimbarea socială a relațiilor și a societății în întregul său¹⁰⁶.

Analiza etnometodologică nu se concentrează atât asupra ordinii sociale, înțeleasă ca o construcție predeterminată, cit asupra modului în care aceasta rezultă permanent din interacțiunile simbolice ale actorilor sociali. Ordinea socială se bazează pe reguli, norme, ritualuri, definiții, semnificații, dar acestea nu trebuie considerate ca fixe, monolitice, ca referințe stabile ale acțiunii și comportamentului. Din contră, ele se află în schimbare, implică permanente reformulări, codificări, adaptări în procesul dinamic al interacțiunilor directe dintre “actori”. Ca atare, “etnometodologul *nu* se preocupă să ofere explicații cauzale ale acțiunilor regulate, structurate, repetitive printr-un fel de analiză a punctului de vedere al actorului. El *este* interesat de modul în care membrii societății realizează sarcina de a vedea, descrie și explica ordinea lumii în care trăiesc”¹⁰⁷. Nu ordinea *ca atare* este studiată, ci modul în care membrii societății *construiesc* o ordine adecvată scopului acțiunii lor, adică modul în care aceștia își prezintă acțiunile ca fiind raționale, coerente și adecvate intențiilor practice urmărite¹⁰⁸ pentru a face ordinea vizibilă.

Un domeniu preferențial al studiilor etnometodologice este reprezentat de limbaj, atât de rostirile verbale cotidiene produse în “întâlnirile” actorilor sociali, cât și de structurile lingvistice care modelează procesul interacțional cotidian. Considerându-se că limbajul este principalul mijloc de vehiculare a semnificațiilor, s-a urmărit analiza amănunțită a “materialelor conversaționale” pentru a se realiza o “etnografie a comunicării”¹⁰⁹ verbale și nonverbale, lingvistice și paralingvistice. În acest caz, etnometodologii au folosit rezultatele cercetărilor obținute în lingvistica generativă (N. Chomsky), antropologia cognitivă (J. Gumperz, F. Hymes, W. Goodenough etc.) sau filosofia limbajului (J. L. Austin, Wittgenstein).

Influența cea mai profundă exercitară de etnometodologie în sociologie trebuie considerată însă, din punctul nostru de vedere, în legătură cu modul de abordare sociologică a interacțiunilor, relațiilor și organizațiilor sociale, cu formularea metodelor de investigare sociologică și cu specificul limbajului teoriei sociologice în raport cu limbajul cotidian al actorilor sociali. Toate aceste probleme au o referință metodologică *directă și în opoziție* cu punctul de vedere al practicilor metodologice obiective.

Etnometodologia proclamă necesitatea reflexivității investigației sociologice, analiza legăturii strânse dintre cunoașterea sociologică și cunoașterea comună,

considerarea interacțiunilor dintre observator și actorul social. Rezultatele cercetărilor sunt influențate în mod fundamental de perspectivele interpretative diferite ale observatorilor. Doi experimenter, observatori, interviuatori etc. vor obține rezultate diferite atâta timp cât își vor concepe rolurile în mod diferit. De aceea trebuie cercetată, adică analizată ca problematică, investigația sociologică însăși. Interesul cercetătorului este orientat spre procesul însuși de proiectare și realizare a cercetării. Cel care s-a concentrat în detaliu asupra acestei probleme a fost A. V. Cicourel, care consideră că “cercetătorii din științele sociale sunt confrunțați cu o problemă metodologică unică: condițiile înseși ale cercetării lor constituie o variabilă complexă importantă pentru ceea ce trece drept rezultat al investigațiilor propuse. Cercetarea de teren, care din perspectiva scopurilor noastre se realizează prin observația participantă și interviuare, este o metodă în care activitățile investigatorului joacă un rol crucial în obținerea tipurilor de date”¹¹⁰. Aceasta înseamnă că cercetătorul trebuie să fie conștient de poziția sa ca actor social și de experiența sa cognitivă asociată sau derivată din cunoașterea cotidiană, comună, nesistematică. În același timp trebuie să se plaseze pe sine (introspectiv sau prin preluare de rol) pe poziția actorilor sociali investigați, pentru a face publice și a interpreta semnificațiile vehiculate interacțional.

Etnometodologia utilizează (sau poate utiliza) ca metode de cercetare observația participantă, interviul focalizat, chestionarele cu alegeri forțate, metoda demografică (repartizările statistice ale populației pe anumite categorii relevante sociologic), analiza de conținut și documentarea istorico-biografică, experimentul și modelele experimentale. Utilizarea acestora este însă posibilă numai în momentul în care tehnicile lor de realizare practica sunt profund modificate, cu scopul de a satisface presuposițiile teoretice și metodologice ale abordării propuse. Să ne referim, de exemplu, la proiectarea de modele experimentale pentru analiza “problemei semnificației culturale, ca o condiție necesară pentru o sociologie experimentală care poate explora teoriile privind adoptarea de rol (*role-taking*) și organizarea socială”¹¹¹. Pentru realizarea de experimente sociologice este necesar ca: a) cercetătorul să distingă între percepțiile și interpretările sale și cele ale subiecților cu privire la aceleași obiecte sociale; b) descrierea unui comportament observat de către un cercetător trebuie să fie identică sau “evidentă” pentru orice alt observator; c) subiecții să treacă în mod invariabil prin aceleași stări care sunt descrise de cercetător; d) pentru a conferi sens obiectelor incluse în mediul experimental este necesar să fie folosite aceleași constructe de către observator și subiecți, iar aceste constructe să fie clarificate conceptual și empiric¹¹². Dacă aceste presuposiții sunt satisfăcute, atunci modelele experimentale pot fi structurate și utilizate în sociologia experimentală. H. Garfinkel, deși nu aderă integral la perspectiva metodologică formulată de A. Cicourel, a propus realizarea de studii cvasiexperimentale de teren care să satisfacă trei condiții¹¹³: situația socială este astfel structurată încât subiectul nu o poate interpreta ca “joc”; nu este oferit timp pentru reconstrucția situației în termenii de semnificare ai subiectului; subiectul este forțat să elaboreze noi definiții de orice tip. Garfinkel a instruit studenții săi să opereze ca „experimenter cotidiani”. În acest sens, i-a îndemnat să provoace situații de genul celor de mai sus pentru a pune oamenii în situația de a-și conștientiza regulile rutiniere ale interacțiunii cotidiene (de exemplu: să nu plătească integral prețurile obiectelor cumpărate; să se comporte față de ceilalți membri ai familiei ca și când ar fi chiriași; să solicite interlocutorilor explicarea celor mai banale expresii etc.). Astfel de cvasiexperimente ar fi menite să ofere posibilitatea problematizării unor evenimente sociale normale sau obișnuite, să pună în evidență caracterul firesc, de-la-sine-înțeleles, al regulilor și ritualurilor practicate interacțional.

În cercetare, sociologul este el însuși pus în situația de a elabora decizii privind relațiile dintre conceptele și observațiile sale. Pentru aceasta ar trebui să facă uz de metoda documentării¹¹⁴: “structurarea de bază este derivată din evidențele documentare individuale, iar acestea, la rândul lor, sunt interpretate pe baza a «ceea ce este cunoscut despre structurarea de bază». Se va observa, de multe ori, că nu toate instanțele sau manifestările comportamentale sunt clasificabile, că schemele de codificare nu sînt suficient de cuprinzătoare, că testele statistice sunt inadecvate etc. “Metoda documentării” oferă totuși posibilitatea elaborării și corectării deciziilor privind relațiile dintre schema conceptuală și datele empirice prin plasarea evenimentelor observate într-o succesiune temporală și prin problematizarea permanentă a interacțiunilor și semnificațiilor vehiculate comunicativ între “actor” și observator. Abordarea etnometodologică insistă asupra unei etape a cercetărilor obiective care era considerată ca firească și de-la-sine-înțeleasă. Este vorba de etapa “interpretării” datelor, după ce acestea au fost culese, prelucrate și testate. Din punctul de vedere al etnometodologilor, alternativele interpretative propuse în practica metodologică obiectivă aveau ca bază de referință ipoteze preformulate în limbaj științific. De aceea ele se depărtau atât de limbajul comun al actorilor sociali, cât și de semnificațiile și simbolurile vehiculate social și subiectiv. Producția sociologică “obiectivă” este închisă în propriul său univers, nu are deschidere la realitatea socială cotidiană, nu este considerată ca “o variabilă” specifică a cercetării. Etnometodologia propune: a) considerarea producției sau analizei științifice ca proces interacțional specific; b) elaborarea limbajului sociologic (științific) în funcție de limbajul cotidian, ținând seama de “etnografia comunicării” cotidiene. Acestea ar implica și un mod nou de teoretizare sau de construcție a teoriei sociologice¹¹⁵. În principiu, pretenția etnometodologică rezidă în considerarea “modurilor comune de percepție și operare ca o caracteristică *integrală și esențială* a practicii științifice recunoscute”¹¹⁶. De aici ar rezulta că:

1. fenomenele investigate științific sunt experiențe ale vieții zilnice, cotidiene, adică știința pornește de la o proprietate empirică (*common-sense-property*) a lumii zilnice și se întoarce la ea permanent;

2. știința și simțul comun nu sunt identice, dar stabilitatea științei depinde în parte de stabilitatea procedeelelor specifice simțului comun. Ca atare, este necesară o investigare comprehensivă adecvată a modului în care simțul comun este prezent în practicarea științei.

În timp ce filosofia științei accentuează depărtarea științei de “obiectele bunului simț” sau ale experienței cotidiene, etnometodologia insistă asupra întoarcerii științei la nivelul cotidianului, comunului, de-la-sine-înțelesului. O astfel de strategie de teoretizare sociologică este menită mai degrabă să îndepărteze cercetătorul de practica metodologică “obiectivă”, să-i conștientizeze pericolul impunerii din afară (adică prin teorii și concepte ipostaziate) a unor interpretări sociale care se îndepărtează de universul uman real. De aceea, strategia etnometodologică de teoretizare poate fi considerată, prin semnificația sa “metaforică” și nu ca o strategie autentic științifică. De altfel este greu să se spună că etnometodologia este o teorie coerentă, ci cel mult o schemă conceptuală și o practică menită să indice unele modalități de abordare sociologică mai ales la nivelul sociologiei cunoașterii. Etnometodologia nu s-a referit la problemele metodologiei sociologice obiective în mod direct, ci mai degrabă indirect, adică pornind de la modul în care ele au fost aplicate și practicate empiric. Aceasta a stimulat analiza critică a metodologiei sociologice și a tipurilor de cercetări și teorii pe

care le-ar genera. Aplicațiile empirice ale presupunțiilor metodologice pozitivistice sunt supuse analizei concrete, luându-se ca referință modul în care cercetătorul consideră ca de-la-sine înțelese adică neproblematizate, semnificațiile vehiculate de actorii sociali. Atunci când sînt avute în vedere consecințele problematice ale considerării semnificațiilor comune conferite de actorii sociali acțiunilor lor subiective se constată că sursele cunoașterii teoretice sunt de găsit în *etnografia* comunicării și rezultă din analiza *metodelor* folosite de actorii sociali pentru a crea semnificații și a conferi sensuri simbolice acțiunilor lor. Etnometodologia intenționează să producă mijloacele prin care să conștientizeze actorului social normele și regulile construcției de semnificații pe care el le consideră de-la-sine-înțelese (*taken-for-granted*). În acest fel, reconstrucția etnometodologică a semnificațiilor acțiunilor umane intenționează să formeze conștiința actorului social despre aceste semnificații și despre poziția sa în lume. Numai că etnometodologia nu a ajuns să producă analizele teoretice și empirice pe care le-a anticipat sau propus într-o asemenea măsură încît să substantializeze proiectul său inițial. A rămas, deci, o orientare sociologică și o practică metodologică simplu contestată la adresa practicilor metodologice reificatoare de tip obiectivist extrem.

Etnometodologia a formulat probleme metodologice, a relevat aspecte critice importante ale practicilor “obiective” de cercetare, dar ea însăși a produs prea puține cercetări fundamentate empiric și nu a avansat un set *coerent* de principii metodologice menite să ghideze cercetarea empirică. Este o practică metodologică *critică* fără a fi efectiv *productivă*. A indicat o *cale* de construcție metodologică, dar ea însăși *nu a construit* o metodologie specifică. În mare parte, etnometodologia a preluat unele probleme ale interacționismului simbolic, reînnoind interesul sociologic pentru interacțiunile umane directe sau pentru aspectele simbolice și psihosociale ale fenomenelor, faptelor sau relațiilor statuate în orientările sociologice și metodologice obiective. În ciuda pretenției sale de “a se depărta în mod radical” de gândirea sociologică tradițională, teoretizarea sau cercetarea etnometodologică indică o cale a reconstrucției sociologice pe care însă niciodată n-a realizat-o. Atunci când s-a depărtat de tradiția sociologică s-a apropiat de interacționismul simbolic¹¹⁷, iar atunci când s-a depărtat de interacționismul simbolic s-a apropiat de fenomenologia sociologică inițiată de A. Schutz. Dacă, în timpul deceniului al șaselea, etnometodologia își căuta identitatea și prin modul în care se autointitula, la începutul deceniului al optulea Cicourel consideră că cercetările sale fac parte din “sociologia cognitivă”, iar Garfinkel se îndoiește de menirea identificatoare și valoarea de caracterizare adecvată realizate prin numele-etichetă pe care el însuși îl dăduse curentului pe care l-a inițiat¹¹⁸. Dezvoltată ca o practică metodologică critică în contextul sociologic occidental contemporan, etnometodologia a ajuns să fie critică cu ea însăși, pregătindu-și premisele propriei disoluții. În mare parte, etnometodologia s-a constituit și ca o expresie oarecum “ideologizantă”, în mod sigur extremistă, a abordării sociologice de tip fenomenologic.

Fenomenologia sociologică

Fenomenologia sociologică reprezintă sinteza contemporană a “sociologiei interpretative” preconizată de Max Weber la începutul secolului XX, a “metodei fenomenologice” dezvoltate de E. Husserl și a unor teze teoretice avansate de H. Mead sau de interacționismul simbolic de mai târziu. Conturarea unei astfel de sinteze echivalează cu statuarea integrală a practicii metodologice interpretative,

considerată ca alternativă opusă practicii metodologice “obiective”.

A. Schutz admite, în mod explicit, existența unei “unități metodologice a științelor empirice” și a unei “logici unitare” care guvernează cunoașterea din științele sociale și din științele naturii¹¹⁹. Aceasta nu înseamnă însă că științele sociale trebuie să renunțe la instrumentele particulare și specifice pe care le pot utiliza pentru explorarea realității sociale și să adopte metodele științelor exacte, în special ale fizicii, considerând că numai acestea din urmă ar putea produce o cunoaștere științifică validă. Adepții “unității universale a științei” nu s-au întrebat încă “dacă problema metodologică a științelor actuale ale naturii nu este pur și simplu un caz special al unei probleme mai generale, încă neexplorată, referitoare la modul în care este posibilă cunoașterea științifică și care sunt presuposițiile sale logice și metodologice”. În opinia lui Schutz, filosofia fenomenologică a deschis calea investigării unei astfel de probleme, iar în final va demonstra că instrumentele particulare de cercetare dezvoltate de științele sociale pentru a înțelege realitatea socială sunt mai adecvate decât cele ale științelor naturii “pentru a conduce la descoperirea principiilor generale care guvernează întreaga cunoaștere umană”¹²⁰.

Dacă în practica metodologică “obiectivă” de tip pozitivist unitatea științei se asigură prin utilizarea de către științele sociale a metodelor de cercetare și construcție teoretică dezvoltate de științele naturii, în metodologia interpretativă se postulează exact raportul invers. Ambele orientări admit posibilitatea existenței unei “unități universale (logice și metodologice) a științei (naturale și sociale)”, dar realizarea acestei posibilități este anticipată din direcții opuse: orientarea “obiectivă” postulată de pozitiviști din perspectiva deschisă de științele naturii, prin desfilosofarea discursului sociologic, în timp ce orientarea interpretativă a lui A. Schutz din perspectiva științei sociale bazată pe metoda filosofică a fenomenologiei. Numai că metodologia interpretativă este doar o promisiune, nu s-a concretizat încă în cercetări care s-o confirme în suficientă măsură, iar potențialitatea sa poate fi actualizată, deocamdată, prin relevarea specificului ireductibil al cercetării sociale.

Ca și celelalte orientări metodologice interpretative, fenomenologia sociologică proclamă unicitatea universului de referință al cercetării sociale și anunță că prin consacrarea științifică a acestei unicități se va constitui nu numai știința socială, dar se va revoluționa și modul de construcție teoretică din științele naturii. În ce ar consta specificul ireductibil al științei sociale? În primul rând, “teoria care tinde să explice realitatea socială trebuie să dezvolte instrumente particulare diferite de ale științelor naturii pentru a se acorda cu experiența comună a lumii sociale”¹²¹. “Câmpul observațional” din științele naturii este diferit de cel al sociologiei, care se referă la viața personală a oamenilor și la obiecte culturale create în activitatea practică. Lumea naturală explorată de cercetătorul din științele naturii nu “semnifică” nimic pentru moleculele, atomii sau electronii care o compun, în timp ce lumea socială are o semnificație specială și o structură relevantă pentru ființele umane care acționează, trăiesc și gândesc în ea. Instrumentele investigației din științele naturii se referă la obiecte care nu dispun de vreo cunoștință-de-sine, în timp ce instrumentele investigației sociologice vizează, sau trebuie să vizeze, persoane înzestrate cu o cunoaștere comună despre ele și lumea în care trăiesc. De aceea, în al doilea rând, metodologia sociologică are ca referințe ale analizei nu persoanele umane considerate ca obiecte, ci cunoașterea comună pe care oamenii o au despre ei, despre ceilalți și despre lumea socială în care trăiesc. Altfel spus, “printr-o serie de constructe empirice oamenii au pre-selectat și pre-interpretat această lume pe care au trăit-o (*which they experience*) ca realitate a vieților lor zilnice. Tocmai aceste obiecte gândite ale lor sunt

cele care le determină comportamentul, motivându-l. Obiectele gândite pe care le-a construit cercetătorul social pentru a înțelege această realitate socială trebuie bazate pe obiectele gândite pe care le-a construit gândirea comună a oamenilor, trăind viața lor zilnică în cadrul lumii lor sociale. Ca atare, constructele științelor sociale sunt, ca să spunem așa, constructe de gradul doi, respectiv constructe despre constructele desfășurate de “actori” pe scena socială, al căror comportament trebuie să-l observe cercetătorul social și să-l explice în concordanță cu regulile procedurale ale științei sale”¹²².

Se remarcă aici o diferență esențială între strategiile de cercetare din științele naturii și cele din știința socială. În timp ce în primele cercetătorul își definește câmpul său observațional, selectează și interpretează el însuși faptele, datele și evenimentele, înțelese ca “obiecte” ale investigației care nu dispun de o „conștiință” a implicării în cercetare, în știința socială cercetătorul operează cu constructe de gradul doi, respectiv cu constructe (teoretice) despre constructele (empirice) care au fost pre-selectate și pre-interpretate de actorii sociali în viața lor cotidiană. Metoda folosită pentru elaborarea “constructelor de gradul doi” este cea propusă de Weber. Este vorba de metoda înțelegerii (*Verstehen*), care constă în interpretarea subiectivă a semnificațiilor acțiunilor umane. Știința însă nu ce poate limita la analiza “experienței personale necontrolabile”, ci trebuie să ajungă la enunțuri obiective verificabile. De aceea Schutz își propune să răspundă la întrebarea: “Cum este posibil să se formuleze concepte obiective și o teorie obiectiv verificabilă despre structurile subiective de semnificare?”¹²³. În opinia sa, obiectivitatea trebuie să fie atributul principal al cunoașterii științifice din sociologie și se realizează prin:

a) aplicarea regulilor construcției teoretice specifice oricărei științe empirice și elaborarea de tipuri ideale obiective (în sens weberian), adică constructe de gradul al doilea care incorporează ipoteze testabile;

b) analistul sau observatorul social se detașează de “situația sa biografică”, de rolurile sale de actor social individual și se implică într-o “situație științifică” definită în acord cu tehnica generală a muncii științifice. Sensul weberian al obiectivității ar consta, după Schutz, tocmai în considerarea problemei statuate științific ca singurul determinant al relevanțelor teoretice și al cadrului conceptual de referință, în mod independent de valorile care ar guverna comportamentul actorilor sociali. Iar înțelegerea, ca metodă de investigare și ca problemă epistemologică, nu trebuie considerată ca subiectivă, în sensul că interpretarea motivelor și semnificațiilor acțiunii individuale ar depinde de intuiția personală necontrolabilă și neverificabilă a observatorului. Înțelegerea este subiectivă numai în măsura în care cercetătorul urmărește să descopere semnificațiile investite subiectiv de actorul social în acțiunea sa. Observatorul este însă ghidat de alt “sistem de relevanță” decât actorul social, iar acest sistem nu este subiectiv;

c) demersul de cercetare are o structură specifică ; el debutează cu observarea faptelor și evenimentelor asociate acțiunii umane, după care se construiesc teoretic comportamente sau conduite tipice, modele ideale de actori sociali, demersuri structurate de acțiuni, concepte despre acțiunea umană. Acestea sunt “tipuri ideale ale conduitei subiective (umane)” sau “modele ale comportamentului rațional”.

Astfel de “modele” sau “tipuri ideale” sunt elaborări sau construcții explicative, științifice, reprezintă saltul pe care cercetătorul social îl face de la nivelul observării directe la cel al explicației științifice. În acest demers este necesar să fie respectate, după Schutz, trei postulate :

1. consistența logică, claritatea și distincția cadrului conceptual cu care se operează și respectarea riguroasă a principiilor logicii formale;

2. traducerea oricărui concept-tip de acțiune în enunțuri despre semnificațiile subiective pe care o acțiune sau rezultatele acesteia o au pentru “actor”. Acest postulat este de fapt o versiune a celui de al treilea, numit “postulatul adecvării” ;

3. “asigurarea adecvării în așa fel încât fiecare termen dintr-un model științific al acțiunii umane trebuie să fie astfel construit, încât un act uman manifestat în lumea vieții) de un actor individual în felul indicat de constructul tipic este comprehensibil pentru actorul însuși, ca și pentru partenerii săi, în termenii interpretării comune a vieții cotidiene”¹²⁴.

Aceste postulate se referă la “raționalitatea construcției de modele” teoretice, distingându-se astfel între “construcțiile raționale de modele ale acțiunilor umane” și “construcțiile de modele ale acțiunilor umane raționale”. Construcțiile de modele ale acțiunilor raționale sunt frecvente în științele sociale, greșeala care se poate face constând în elaborarea de modele raționale ale acțiunilor umane iraționale. De asemenea, la nivelul cunoașterii comune pot fi elaborate modele iraționale ale acțiunilor raționale (de exemplu, fundamentarea deciziilor raționale prin referință exclusivă la sentimente și ideologii). Știința socială trebuie să ajungă să elaboreze “modele raționale (științifice) ale acțiunilor raționale”. Acestea sunt “tipuri ideale” acceptabile într-o „idealitate” postulată științific și adaptabile la realitate în funcție de criterii bine determinate. În același timp, în știința *socială* trebuie formulate modele care se referă la acțiuni umane desfășurate în situații concrete definite de oameni concreți. Acestea sunt “tipuri ideale ale conduitei subiective”, care au ca referință individul uman concret și acțiunile sale saturate de semnificații subiective. Primele se referă la comportamente standardizate sau rutinizate (“tipuri ideale habituale”), la grupuri umane (“tipuri ideale despre colectivități”), la fenomene culturale (“tipuri ideale despre limbaje și obiecte culturale”). Celelalte pot lua forma “tipului personal” sau a “tipului unui curs al acțiunii”. În timp ce primele au o semnificație sociologică mai pronunțată, ultimele sunt psihologizate și saturate de concretețe.

A. Schutz pornește astfel de la premisele unei sociologii interpretative orientată către actorul individual și extinde analiza sa, în mod treptat, către alte orizonturi cognitive care se depărtează de “unicitatea” individului uman concret subiectiv, purtător și manipulator de semnificații și simboluri. Modelele de acțiune rațională sunt tipice pentru practica obiectivă de cercetare, care face abstracție de implicarea subiectivă a actorului social în acțiunile sociale, idealizează “situațiile” sociale și le consideră prin aspectele lor strict relaționale și globale (structuralismul și analiza sistemică). Oricât ar accentua importanța modelelor sau tipurilor ideale personale pentru sociologie, A. Schutz ajunge până la urmă să acorde atenție și să considere ca fiind mai specifice sociologic “tipurile ideale” globale, care sunt în mare parte similare “structurilor”. Sociologia interpretativă a lui Max Weber a evoluat în același fel când și-a propus să analizeze fenomene sociale de genul capitalismului, protestantismului sau birocrăției. H. H. Gerth și C. Wright Mills remarcă tocmai disjunția dintre “metoda înțelegerii subiective” postulată *metodologic* de Max Weber și “analiza structurală” pe care o desfășoară atunci când se referă la procesele de stratificare socială sau la relația dintre ideologia protestantismului și geneza capitalismului. “Weber adoptă metodologic perspectiva «nominalistă» deschisă de tipurile ideale”; analitic însă el procedează structuralist, astfel că “în utilizarea principiului structural de explicare Weber ajunge să fie destul de apropiat de procedeul analitic al gândirii marxiste ...”¹²⁵. Spre deosebire de Weber, A. Schutz realizează această “deplasare” spre forma de

analiză sociologică “obiectivă” chiar în plan metodologic. Forma extremă a metodologiei interpretative conduce în plan teoretic la psihologism. Postulând pe bună dreptate necesitatea considerării modului de participare activă a actorului individual pe scena vieții sociale, orientarea metodologică interpretativă s-a confruntat cu identitatea abordării specific sociologice, care solicită transcenderea implicărilor individuale pentru a ajunge la mecanismele structurale de funcționare a formațiunii sociale integrale. Pe de altă parte, metodologia „obiectivă”, atunci când a ajuns obiectivistă, a generat explicații reificatoare prin faptul că a eludat individul uman particular și a postulat structuri sau sisteme fără subiecți sociali. Practicile metodologice extremiste se anulează reciproc. Creatorii de orientări metodologice nu-și practică integral postulatele atunci când le aplică la situații analitice concrete, fie depășindu-le prin explicațiile teoretice pe care le oferă (cazul lui Max Weber), fie închizându-se în propria metodologie pentru a afirma intenții sau schimbări de paradigmă” neonorate însă de analize substanțiale (interacționismul simbolic sau etnometodologia, operaționalismul sau analiza structurală și sistemică). Premisele astfel statuate, n-am vrea să conducă la o “dialectică a împăcării extremelor”: într-o metodologie eclectică, care nu-i nici “obiectivă” și nici interpretativă. Mai degrabă am vrea să relevăm o caracteristică a metodologiei cercetării. Atunci când aceasta se normativizează și își ipostiază principiile, conduce nu numai la propria detașare de teoriile pe care se fundamentează, dar și la o închidere în sine, neproductivă. Unele metodologii dispun de proprietatea „stingerii prin inaniție”, atunci când comunicarea dintre dimensiunea teoretică (“teoria referențială”) și cea tehnico-metodică (“normativitatea metodică”) încetează. Acesta se pare că este și cazul fenomenologiei sociologice.

A Schutz, într-una din primele sale lucrări importante¹²⁶, formulează câteva critici față de “sociologia formală” weberiană, care și-a propus să analizeze conceptul de „semnificație” și să-i evidențieze relevanța sociologică. După Schutz, Max Weber a considerat acțiunea saturată de semnificații ca fiind elementul ireductibil al realității sociale, când de fapt nu este decât un simplu nume pentru un domeniu care trebuie explorat în profunzime. Ca atare, trebuie distins între “acțiunea în curs de realizare” și “actul finalizat (realizat)”, sau între semnificația pe care o are un “obiect cultural” pentru producătorul acestuia și semnificația “obiectivă” care este transindividuală și statuată științific rațional în forma tipurilor ideale. Din perspectiva lui Weber, semnificația distribuită sau vehiculată social ar implica omogenitatea, în timp ce pentru Schutz este “un sistem complex de perspectivă”, care presupune armonia intersubiectivă. De aceea Weber a creat posibilitatea importării în sociologie a unor noțiuni structurate la nivelul comun al bunului simț. După Schutz, astfel de noțiuni nu au nimic de-a face cu aparatul conceptual statuat științific. Ieșirea din această situație se poate face prin adoptarea metodei fenomenologice, care permite pătrunderea “dincolo de aparențe”, la “rădăcinile” fenomenelor sociale. A. Schutz recurge la o metodă filosofică pentru a fundamenta demersul metodologie științific în sociologie. Acțiunea socială este punctul de plecare al analizei, datul obiectiv. Fenomenologia postulează însă că nu există obiectivitate pură, că orice obiect exterior există întotdeauna pentru un subiect, acesta conferindu-i sens. Max Weber nu s-a preocupat de modul în care actorul social conferă sens acțiunii. Pentru a înțelege sensul acțiunii sociale trebuie să o raportăm la agenții săi, adică la actorii sociali, cu scopul de a releva fenomenologic rețeaua de intenționalități care corelează acțiunea obiectivă și actorul social. Aceasta înseamnă, pe de o parte, a releva intenționalitatea care stă la baza apariției produsului vizibil al acțiunii umane, iar, pe

de altă parte, a arăta cum se detașează intenționalitatea de subiectul generator, pentru a se constitui într-o realitate obiectivă independentă.

A. Schutz distinge între două teme centrale ale fenomenologiei husserliene¹²⁷: a) descrierea intenționalităților constitutive ale experienței originare a “lumii vieții” (*Lebenswelt*); b) apelul la Ego-ul transcendent și la intersubiectivitatea transcendentă, cu scopul de a releva intenționalitățile actorului. În mod explicit, Schutz reține prima temă, afirmând că “științele sociale și-ar găsi fundamentul nu în fenomenologia transcendentă, ci în fenomenologia constitutivă a atitudinii naturale. Importanța concepției lui Husserl pentru științele sociale nu constă nici în tentativa sa - infructuoasă - de a rezolva problema constituirii intersubiectivității transcendente, nici în folosirea conceptului ambiguu de empatie ca bază a înțelegerii, nici în interpretarea pe care o dă comunităților și societăților ca subiectivități de un grad mai înalt ... ; importanța concepției lui Husserl este identificabilă mai degrabă în analizele pe care le face problemelor specifice experienței originare a lumii vieții (*Lebenswelt*)”¹²⁸. Ca atare, Schutz își propune să utilizeze metoda fenomenologică pentru a scoate în evidență structurile fundamentale ale lumii sociale trăite, pornind de la cunoașterea comună pe care actorii o raportează la viața lor cotidiană. Structurile sociale s-ar construi pornind de la relația diadică, de tip interacțional, dintre doi actori, prin complexitatea sa crescândă. Această poziție îl conduce pe Schutz la o analiză genetică a lumii sociale, însă este o analiză de tip descriptiv, de catalogare a diverselor tipuri de actori și de relații sociale care corespund fiecărui tip. El pendulează între analiza cunoașterii sau atitudinii naive, comune, manifestate în viața cotidiană, și analiza a ceea ce Husserl a numit *Lebenswelt*, adică a structurilor constitutive ale lumii sociale (“lumii vieții”) care preexistă în viața cotidiană. Eludând problema intersubiectivității, A. Schutz ajunge la reducționism individualist și la ipostazierea structurilor pe care considera că le analizează în mod genetic¹²⁹.

După Schutz, scopul central al investigației sociologice constă în analiza conduitei umane în termenii implicării sale esențiale în structura densă a tipizărilor, proiectelor, motivelor și relevanțelor comune, cotidiene. Această analiză se finalizează în tipuri ideale menite să pună în evidență interpretarea acțiunii și caracterul subiectiv al acesteia din punctul de vedere al actorului social. În felul acesta, prin concepte obiective care iau forma tipurilor ideale se ajunge la realizarea obiectivității cunoașterii sociologice, care se bazează pe “atitudinea științifică a observatorului dezinteresat”. Problema științifică, odată formulată, determină, de la sine obiectivitatea cunoașterii prin intermediul tehnicilor științifice de verificare. O astfel de poziție nu este doar ambiguă sau relativistă, ci și complet inoperantă, Mai mult, “din cauză că nu pune în discuție diferențele logice posibile dintre cunoașterea comună și teoriile științifice, Schutz nu întrevide posibilitatea că credințele comune pot fi nu numai false, dar și incorijibile din perspectiva lor proprie. El pare să fie constrâns de o imagine statică și consensuală a relațiilor sociale, care nu permite cu ușurință discutarea schimbărilor din conținutul cunoașterii comune și nici inovațiile conceptuale din sociologie și interrelațiile reciproc posibile cu « stocul cunoașterii comune »”¹³⁰.

Influențele orientării fenomenologice în sociologia contemporană nu pot fi ignorate. Să menționăm redirectionarea atenției către studiile microsociologice, către analiza cunoașterii comune ca sursă a teoriei sociologice sau către actorul social activ, concret. La nivel metodologic a reassertat principiul “individualismului metodologic” și cerința formulării instrumentelor de investigație din perspectiva

semnificațiilor reale vehiculate de oameni în viața lor reală. La nivel teoretic și metodologic fenomenologia sociologică nu s-a substanțializat însă în analize pertinente ample. Ea a prezentat, pentru a-l parafraza pe B. Bernstein, “noutăți” despre modul în care pot fi și trebuie produse “noutăți teoretice”, fără a detalia abordarea propusă în cercetări empirice cuprinzătoare.

Pe de altă parte, înțelegerea, ca metodă de analiza sociologică, este prea puțin productivă teoretic și prea subiectivă. Th. Abel consideră că “în trăsăturile ei esențiale înțelegerea se bazează pe utilizarea experienței personale pentru interpretarea comportamentului observat... «Înțelegem» o relație observată dacă suntem capabili să facem o paralelă între aceasta și ceea ce cunoaștem prin autoobservare. Din moment ce operația constă în aplicarea unei cunoașteri pe care o posedăm deja, ea nu poate servi ca mijloc de descoperire; în cel mai bun caz poate numai să confirme ceea ce cunoșteam deja”¹³¹.

Obiecția principală adusă metodologiei interpretative (mai ales variantei sale extremiste) este clară: cu tot efortul pe care îl investește în specificarea procedeelelor de asigurarea științificității cunoașterii teoretice, ea conduce la o reconstrucție subiectivă, necontrolabilă, neverificabilă a fenomenelor sociale și nu la o teorie științifică autentică¹³².

De cele mai multe ori însă postulatele metodologiei interpretative nu au fost aplicate în forma lor, ca să zicem așa, “pură”, ci implicațiile au fost adaptate pentru a satisface cerințele investigațiilor aprofundate. Așa s-ar și explica tendința de consacrare teoretică a metodologiei interpretative.

Metodologia “obiectivă” și metodologia interpretativă de cercetare sociologică s-au concretizat în moduri de abordare diferențiate atât prin presupuzițiile sau principiile teoretice postulate, cât și prin practicile efective de investigare pe care le-au realizat.

Pentru practicile metodologice “obiective”, științele naturii constituie modelul de cercetare și dezvoltare teoretică, cu scopul de a ajunge la constituirea unei autentice “științe sociale”. Accentul este pus cu predilecție pe aspectul științific al discursului sociologic și abia apoi se ia în considerație specificul obiectului investigat, care, prin natura sa, este diferit de obiectul științelor naturii. S-a urmărit să se identifice factori și cauze, comportamente și reacții, totalități și structuri integratoare, care, odată cunoscute, pot conduce la formularea și practicarea unei “inginerii sociale”. În analiză, se are în vedere când individul singular, din punctul de vedere al opiniilor și atitudinilor sale, pentru ca pe această bază să se elaboreze generalizări empirice (cel mai adesea de tip “mentalist”, atitudinal) când structuri și sisteme în care persoana umană singulară “dispare”, pentru a rămâne doar relațiile considerate structural sau sistemic. Individul uman este despersonalizat și redus la un obiect al totalității. Chiar atunci când se pornește de la atitudinile sau opiniile individuale, ca în metodologia empiristă, acestea sunt agregate și impersonalizate pentru a se ajunge la detectarea funcționalității integrale și integratoare, exprimate în forma generalizărilor empirice. În ultimă instanță, practicile “obiective” de cercetare sociologică se raliază la o metodologie fără subiect uman considerat ca inițiator al acțiunilor sociale. Lumea socială reală este prezentată teoretic, iar din teoria postulată se deduc ipoteze ce urmează a fi supuse analizei și testării. Oricum, metodologia “obiectivă” a dezvoltat un aparat metodic, tehnic și normativ bogat și în mare parte operațional, care a impulsionat puternic dezvoltarea științifică a sociologiei.

Practicile interpretative de cercetare sociologică nu și-au luat drept cadru referențial dezvoltările teoretice sau metodologice din alte discipline, ci au urmărit să

releve specificitatea ireductibilă a socialului, a agentului social, pentru ca astfel să elaboreze o metodologie *proprie* a științei *sociale*. Evantaiului larg de metode “obiective” de cercetare sociologică interpretativă îi preferă o singură metodă - cea a înțelegerii - care ar urma să se particularizeze în procedee de interpretare subiectivă a conduitei umane, a semnificațiilor construite și vehiculate interacțional. Metodelor “obiective” și structurate de investigare li se substituie cele nestructurate, empatice sau introspective. Individul uman este considerat ca subiect sau agent social, nu ca obiect al investigației sau al proceselor sociale. Teoria nu se postulează, ci se construiește în procesul însuși al cercetării nu se detașează de cunoașterea comună, ci o înglobează, cu scopul de a conștientiza mobilurile comune.

Chiar dacă uneori cele două direcții metodologice au ajuns să fie convergente, în mare parte ele s-au dezvoltat în opoziție, generând evidente polarități opționale pentru sociologul confruntat cu elaborarea unui proiect de cercetare.

Note

1. J. Galtung acordă o atenție deosebită condițiilor sau structurii sociale în care este elaborat un “produs științific valid”, bazei sociale a metodologiei sociologice. În opinia sa “nu există nimic de genul metodologiei generale universale. Epistemologia/metodologia pe care o avem produce rezultate compatibile cu structura care a produs-o, iar această structură, la rândul său, este o reflectare a structurii sociale generale în care suntem integrați. Ca atare, lucrul cu orice metodologie este un act politic de confirmare sau negare a structurii în care noi, oamenii în general și oamenii de știință în particular, trăim. Odată aleasă, se poate acționa în conformitate cu normele acelei gramatici metodologice bine sau rău, corect sau incorect. Dar aceasta-i o alegere, iar alegerea unei metodologii este în mod implicit și o alegere a unei ideologii, inclusiv ideologia “mistificatoare, monoteistă a existenței unei singure metodologii - cea universală”, în J. Galtung, *Methodology and ideology, Essays in methodology*; vol. 1, Copenhagen, Christian Ejlers, 1977, p. 40.
2. Ed. Husserl, *Logique formelle et logique-transcendentale*, Paris, P.U.F., 1965, p. 52.
3. Brian Fay, *Social theory and political practice*. London, Allen and Unwin, 1975.
4. M. Flonta, *Controverse actuale cu privire la metoda științelor social-istorice*, în Angela Botez, V. Tonoiu, C. Zamfir (coordonatori), *Epistemologia științelor sociale*, București, Editura politică, 1981, p. 12.
5. C. Zamfir, *Materialism istoric, note de curs*, Universitatea din București, 1979, pp. 80-106.
6. Ibidem, pp. 81-82.
7. Ibidem, p. 112.
8. Vezi Al. Boboc, *Fenomenologia și științele umane*, București, Editura politică, 1979.
9. Paul Diesing, Objectivism vs. subjectivism in the social sciences, în *Philosophy of science*, vol. 33, 1966, p. 124.
10. J. Galtung, op. cit., cap. 1.
11. A. Giddens (ed.), *Positivism and sociology*, London, Heineman, 1974, p. 3.
12. Max Weber, „Objectivity” in social science and social policy, în *The methodology of the social sciences*, New York, Glencoe, 1949, pp. 96-141.
13. G. A. Lundberg, *The natural science trend in sociology*, în “*The American Journal of Sociology*”, vol. LXI, 3, 1955, p. 191.
14. P. W. Bridgman, *The logic of modern physics*, New York, MacMillan, 1927, p. 37.
15. Ibidem, p. 5.
16. G. A. Lundberg, *Foundations of sociology*, New York, MacMillan, 1939, p. 68.
17. O. Hoffman, Sisteme conceptuale operaționale în sociologic, București, Editura științifică și enciclopedică, 1977, p. 209.
18. P. F. Lazarsfeld, What is sociology? Oslo, Universitets Studentkonferens, Skrivemaskinstua, 1948. Apud: C. Wright Mills, *Imaginația sociologică*, București, Editura politică, 1975, p. 104.
19. Ibidem, pp. 107 - 108.
20. David Miller, Judith Miller, *Systematic empiricism: critique of a pseudoscience*, New Jersey, Prentice Hall, Inc., 1973, p. 12 și urm.
21. J. S. Mill, *A system of logic*, London, Longmans, Green and Co., 1967.
22. Ibidem, p. 188.
23. K. Pearson, *The grammar of science*, New York, Meridian Books, Inc., 1957, p. 82.

24. ibidem. p. 165.
25. R. A. Fisher, *The design of experiments*, London, Oliver and Boyd, 1935, p. 3.
26. K. Pearson, op. cit., p. 165.
27. D. L. Phillips, *Knowledge from what? Theories and methods in social research*, Chicago, Rand McNally and Co., 1971, p. 175.
28. R. Boudon contestă. existența unei "metode structurale" autentice, admitând doar "teorii structurale particulare" de genul fonologiei structurale a lui Harris (Z. S. Harris, *Methods in structural linguistics*, Chicago, University of Chicago Press. 1951), teoria structurilor parentale formulată de Levi-Strauss (C. Levi-Strauss, *Les Structures elementaires de la parente*, Paris, P.U.F., 1949), teoria gramaticilor structurale a lui Chomsky (N. Chomsky, *Explanatory models in linguistics*, în E. Nagel, P. Suppes, A. Tarski (eds.), *Logic, methodology and philosophy of science*, Stanford, S.U.P., 1962). Demonstrația lui R. Boudon este sugestivă în privința contestării existenței unei metode structurale întrucât relevanța valorii metodologice a acestora a fost uneori exagerată, iar alteori desprinsă din contextul structuralismului. Asupra acestei probleme vom reveni în text (R. Boudon. *A quoi sert la notion de "structure"? Essai sur la signification de la notion de structure dans les sciences humaines*, Paris, Gallimard, 1968, pp. 205-217).
29. Vezi nota 28.
30. C. Levi-Strauss, *Antropologia structurală*, București, Editura politică, 1978, p. 43.
31. Ibidem, p. 45.
32. Prezentând structuralismul ca practică metodologică distinctă și în același timp corelată cu altele, a căror natură o caracterizăm prin adjectivul obiectivă, vrem să spunem de fapt că acesta este un model de abordare care se bazează pe anumite criterii de construcție teoretică și pe procedee sau tehnici specifice de analiză a faptelor concrete. În lucrarea deja citată, pe care o considerăm fundamentală pentru înțelegerea diferitelor variante de structuralism sau pentru caracterizarea metodologiei structuraliste, Raymond Boudon demonstrează (de exemplu, la pp. 115-121) demersurile specifice abordării structuraliste. În opinia sa este impropriu să se vorbească de o "metodă structurală (sau structuralistă)" din punct de vedere strict metodologic. În planul epistemologic (sau al filosofiei științei) și numai în acesta se poate vorbi de o metodă structurală ca mod specific de abordare care constă în conceperea obiectului supus cercetării ca un ansamblu sau ca o totalitate de elemente între care există relații de interdependență. Dar, așa cum spune Boudon, "existența sa este atât de evidentă că ar fi fără îndoială greu de găsit un psiholog, sociolog, economist, lingvist sau antropolog care să nu fie structuralist" (op. cit., p. 213, *passim*). În acest caz, numărul structuraliștilor ar fi mult mai mare decât se pretinde de către structuralismul contemporan; istoria științei sociale s-ar confunda în mare parte cu istoria structuralismului. Preferăm și noi să vorbim de analiză structurală, bazată pe câteva tehnici particulare care conferă specificitate unui mod de abordare considerat ca structuralist. Cum s-a aplicat acest mod de abordare concretizat în analiza structurală din sociologie vom încerca să detaliem în text.
33. J. Piaget, *Elements d'epistemologie genetique*, Paris, P.U.F., tome, *Logique et equilibre*, p. 34.
34. J. Piaget, *Structuralismul*, București, Editura științifică, 1973, 7.
35. C. Levi-Strauss, op. cit., p. 335.
36. R. Boudon. op. cit., p. 210.
37. M. Foucault, *Les mots et les choses*, Paris, Gallimard, 1966.
38. Structuralismul sociologic nu se confundă cu funcționalismul structural al lui Parsons, Merton etc. la nivelul metodologiei de cercetare. Analiza structurală _ ca tip de metodologie - este formalizată, operează cu tehnici logice și matematice, în timp ce funcționalismul structural s-a identificat metodologic mai degrabă cu empirismul. Funcționalismul structural explică diferitele aspecte ale sistemelor sociale, referindu-se la motive, valori sau percepții interpersonale. Analiza structurală vizează tipurile (patterns) fundamentale de comportamente, rețelele tipice de comportamente pentru situații sociale distincte și integrate în rețeaua mai extinsă a sistemului social. Funcționalismul structural se referă mai degrabă la modul de funcționare a "sistemului social total".
39. J. A. Davis, *Clustering and structural balance in graphs*, în "Human Relations", 20 (May), 1967. J. A. Davis, S. Leinhardt, *The structure of positive interpersonal relations in small groups*, în J. Berger, M. Zelditch, B. Anderson (eds.), *Sociological theories in progress*, vol. II, Boston, Houghton Mifflin, 1972.
40. E. Bott, *Family and social network : roles, norms and external relationships in ordinary urban families*, New York, Free Press, 1971.
41. H. C. White, *Chains of opportunity: systems models of mobility in organizations*, Cambridge, Harvard University Press, 1970.
42. "Efectele structurale" au fost considerate de P. M. Blau ca referindu-se la consecințele influențelor pe care le exercită asupra comportamentelor individuale sistemul de relații care se constituie la nivel grupal. Apud P. M. Blau, *Formal organizations : dimensions of analysis*, în "The American Journal of Sociology", 63, 1957. Lazarsfeld și Menzel au numit caracteristici structurale ale unei colectivități sau grupări umane pe acelea care

nu derivă din combinarea sumativă a particularităților, individuale, ci care se constituie pe baza informațiilor privind relațiile de la nivel de grup ca totalitate. Vezi P. Lazarsfeld, H. Menzel, *On the relation between individual and collective properties*, în A. Etzioni (ed.), *Complex organizations*, New York, Holt Rinehart & Winston, 1961, pp. 422-440. În statistica socială s-au dezvoltat tehnici specifice de analiză a efectelor interacționale ale variabilelor independente asupra variabilelor dependente considerate atunci când primele dispun de proprietatea aditivității (H. M. Blalock, Jr. .. *Social statistics*, McGraw-Hill, International Student Edition. 1972, pp. 337 - 347, 463-464, 483-489).

43. J.- M. Auzias, *Clefs pour le structuralisme*, Paris, Editions Seghers, 1971; C. Flarnent, *Theorie des graphes et structure sociale*, Paris, Mouton et Gauthier- Villars, 1965; J. Viet, *Les methodes structuralistes dans les sciences sociales*, Paris, Mouton, 1965.

44. L. Seborg, *Marxisme et structuralisme*, Paris, Payot, 1964.

45. P. Bourdieu, *Les sens pratique*, Paris, Les Editions de Minuit, 1980. pp. 51-86, *passim*.

46. Teoria sistemului social este una din componentele teoriei generale a acțiunii, celelalte fiind teoria personalității și teoria culturii. Vezi T. Parsons, *The social system*, New York, The Free Press, 1964, pp. 537.

47. T. Parsons, *op. cit.*, p. 21.

48. *Ibidem*, p. 22.

49. T. Parsons, *Some problems of general theory in sociology*, în J. C. McKinney, E. A. Tiryakian (eds.), *Theoretical sociology. Perspectives and developments*, New York, Appleton-Century-Crofts, 1970, p. 35.

50. Kingsley Davis menționează de altfel că "paradoxul funcționalismului constă în aceea că el a apărut în antropologie, dar criticile și dezbaterile asupra lui au loc pe terenul sociologiei". Vezi K. Davis, *The Mith of functional analysis as a special method in sociology and antropology*, în "*American Sociological Review*", vol. 24, 6, 1969, p. 771.

51. R. K. Merton, *Social theory and social structure*, New York, The Free Press, 1968, p. 73.

52. În literatura noastră sociologică au fost publicate câteva lucrări în care se analizează concepția funcționalismului structural. Vezi Elena Zamfir, *Modelul sistemic în sociologie și antropologia culturală*, București, Editura științifică, 1975; Stela Cernea, *Structuralismul funcționalist în sociologia americană*, București, Editura științifică, 1970; Dragan Stoianovici, *Aspectul logic al analizei funcționale*, în "*Forum*", 2, 1971.

53. R. K. Mer ton, *op. cit.*, p. 104.

54. *Ibidem*, p. 105.

55. *Ibidem*, p. 110.

56. Fr. Bourricaud, *L' individualisme institutonnel, essai sur la sociologie de Talcott Parsons*, Paris, P.U.F., 1977.

57. D. Wrong, *The oversocialized conception of man in modern societ y*, în "*American Sociological Review*", 26, 1961.

58. J. Piaget, *Structuralismul*, București, Editura științifică, 1973, p. 7.

59. Adrian V. Gheorghe, *Ingineria sistemelor. Modele și tehnici de calcul*, Bucuresti, Editura Academiei RS.R, 1979. Autorul prezintă în mod detaliat și competent ingineria sistemelor ca studiu al sistemelor complexe și de scară mare. Mai precis: "ingineria sistemelor s-a dezvoltat ca o metodologic de studiu aplicată la sistemele tehnice, în ingineria medicală etc. Ingineria sistemelor constă în aplicarea metodelor științifice într-o prezentare de ansamblu privind definirea, proiectarea, planificarea, dezvoltarea și evaluarea sistemului. Ei îi sunt specifici termeni ca abordare sistemică, analiza de sistem, analiza funcțională a sistemului, analiza siguranței în funcțiune întreținerea și securitatea, evaluarea performanțelor operaționale ale sistemului etc."

60. L. von Bertalanffy, *General system theory, Foundations, development applications*, New York, George Braziller, 1968; G. J. Klir, *An approach to general systems theory*, New York, Van Nostrand Reinhold, 1969.

61. L. von Bertalanffy, *op. cit.*, p. 32. Expresia "teoria sistemelor generale" a fost formulată de von Bertalanffy, după propria afirmație, mai întâi oral în 1930 și apoi în diferite publicații după al doilea război mondial. Vezi L. von Bertalanffy, *The History and status of general systems theory*, în G. J. Klir (ed.), *Trends in genelral systems theory*, New York, Wiley Interscience, 1972, p. 26. Interesul pentru studiile din acest domeniu au condus în 1954 la constituirea Societății pentru cercetarea sistemelor generale (Society for General Systermes Research) în cadrul Asociației americane pentru dezvoltarea științei (American Association for the Advancement of Science). G. J. Klir consideră că această asociație a jucat un rol important în promovarea și dezvoltarea teoriei sistemelor generale.

62. Urmând punctul de vedere inițial al lui L. von Bertalanffy, teoria sistemelor generale s-a dezvoltat în mai multe direcții. Vezi G. J. Klir, *An approach to general systems theory*, New York, Van Nostrand Reinhold, 1969; 111. D. Mesarovic, *A mathematical theory of general systems*, în G. J. Klir (ed.), *op. cit.*, pp. 251-268; M. D. Mesarovic (ed.), *Views on general systems theory*, New York, Wiley, 1964; A. W. Wyrnore, *A mathematica.l theory of systems engineering : the elements*, New York, Willey, 1967; 1. V. Blauberg, V. N. Sadovski, E. G.

Yudin, Abordarea sistemică în știința contemporană, în Metoda cercetării sistemice (traducere din limba rusă), București, Editura științifică, 1974.

63. A. W. Wyrnare, A watted theory of systems, în G. J. Klir (ed.), op. cit., p. 287.

64. L. Grunberg, Teoria generală a sistemelor: concepte, implicații metodologice, controversate, în M. Malița (coord.), Sisteme în științele sociale, București, Editura Academiei R.S.R., p. 80.

65. L. von Bertalanffy, Modern theories of development, Oxford, O.U.P., 1934, p. 64: "Din moment ce caracterul fundamental al lucrului viu este organizarea sa, investigarea obișnuită a părților și proceselor singulare nu poate oferi o explicație completă a fenomenelor vitale. Această investigație nu ne dă nici o informație despre coordonarea părților și proceselor. Ca atare, sarcina prioritară a biologiei trebuie să fie descoperirea legilor sistemelor biologice (la toate nivelurile de organizare)".

66. W. Weaver, Science and complexity, în American Scientist, vol. 36, 1948, pp. 536-544.

67. Expresia engleză „general systems theory” a fost tradusă în limba română prin "teoria generală a sistemelor". Traducerea nu se pare doar parțial adecvată. Într-adevăr, o astfel de teorie este generală în măsura în care studiază clase de sisteme analoage și echivalente prin formularea de "modele homomorfe". Dar obiectul de investigație în această teorie este sistemul general considerat ca reprezentant (model) pentru o clasă particulară de echivalență a sistemelor individuale, clasa de echivalență fiind obținută atunci când este aplicată o relație izomorfică (sau de echivalență) la anumite trăsături ale sistemelor individuale de referință. Modelul homomorfic este de fapt un model de sistem general, adică un model pentru o clasă de sisteme individuale echivalente. În consecință, nu se pare mai adecvată în limba română expresia "teoria sistemelor generale" decât "teoria generală a sistemelor". Probabil că teoria sistemelor generale este o teorie generală, dar generalitatea este un atribut al oricărei teorii. Obiectul de investigație al teoriei noastre de referință este sistemul general și deci aceasta este o teorie a sistemelor generale incluse în clase de echivalență menite să le clasifice, fără a le partiționa. Cf. G. J. Klir, The polyphonic general systems theory, în G. J. Klir (ed.), op. cit., pp. 2-3.

68. W. Buckley, Sociology and modern systems theory, New Jersey, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1968; W. Buckley (ed.), Modern systems research for the behavioral scientist: A sourcebook, Chicago, Aldine Publishing Co., 1968; W. Gray, N. Rizzo (eds.), General systems in the behavioral sciences, New York, Gordon and Breach, 1971.

69. W. Buckley, op. cit., p. 5.

70. W. Buckley, A systems approach to epistemology, în G. J. Klir, op. cit., p. 188.

71. L. J. Henderson, Pareto's general sociology: a physiologist's interpretation, New York, Russell and Russell, 1935. Lucrarea este rezultatul unui seminar condus la Universitatea Harvard, avându-l ca student și pe T. Parsons asupra căruia a exercitat o puternică influență; Ion Ungureanu, Contradicția dintre metodă și sistem în sociologia lui Vilfredo Pareto, teză de doctorat, Universitatea din București, 1979, p. 30 și urm.

72. V. Pareto, Traite de sociologie generale, Paris, Librairie Payot, 1919, cap. XII, p. 1306 și urm.

73. T. Parsons, The social system, New York, The Free Press, 1951, p. VII.

74. R. A. Orchard, On an approach to general systems theory, în G. J. Klir (ed.), op. cit., p. 230.

75. A. Etzioni (ed.), Complex organizations, New York, Holt, 1961; J. D. Thomson, Organizations in action, New York, McGraw-Hill, 1967.

76. M. Malița, Metoda sistemelor în științele sociale, în „Viitorul social”, 1, 1975, ef. M. Malița (coord.), Sisteme în științele sociale, București, Editura Academiei R.S.R., 1977.

77. J. G. Brown, A note on fuzzy sets, în Information and control, vol. 18, nr. 1, 1971, pp. 32-39.

78. Distincția își păstrează actualitatea în măsura în care numeroși sociologi occidentali opun programatic cele două "paradigme sociologice și clasifică toate curentele sociologice după cum sunt normative sau interpretative. Cf. T. P. Wilson, Normative and interpretative paradigms in sociology, în J. D. Douglas (ed.), Understanding everyday life. Toward the reconstruction of sociological knowledge, Londra, Routledge & Kegan Paul, 1973, pp. 57-79.

79. Max Weber, The theory of social and economic organization (trans. A. M. Henderson and T. Parsons), Oxford University Press, 1964, p. 88. Este semnificativ de remarcat că în timp ce "eticheta" de pozitivist, propusă de A. Comte, ca inițiator al practicii metodologice obiective, a ajuns să aibă un sens derogatoriu pe care poate nici un sociolog contemporan nu și-l va asimila sau nu-l va accepta ca atare, "eticheta" de sociologie interpretativă sau comprehensivă a fost folosită pentru a sugera o poziție critică și de avangardă teoretică în raport cu prima. A fi sociolog pozitivist înseamnă a ignora universul cotidian al vieții oamenilor (actorilor sociali) și a face chiar abstracție de implicarea socială a acestora, în timp ce a fi sociolog comprehensiv ar echivala cu adoptarea unei perspective "umaniste" în sociologie. Cf. J. Rex, Social structure and humanistic sociology: the legacy of the classical European tradition, în J. Rex (ed.), Approaches to sociology, Londra, Routledge and Kegan Paul, 1974, pp. 187-204.

80. Max Weber, op. cit., p. 88.

81. Max Weber. „Objectivity” in social science and in social policy, in A. Shils and H. A. Finch (eds.), *The methodology of the social sciences*, New York, The Free Press, 1949, pp. 89-90. Weber ia ca exemplu termenul de schimb reciproc (exchange). Atunci când avem în vedere acțiunile umane de schimb economic numai prin aspectul lor de diversitate le clasificăm în categoria tranzacțiilor specifice schimbului economic. Dacă vrem să includem această noțiune în teoria economică a utilității marginale, arunci construim un tip ideal de "schimb economic" (exchange) bazat pe un construct rațional pur.
 82. Max Weber , *The definitions of sociology, social action and social relationship*, in K. Thompson, J. Tunstall, *Sociological perspectives*, London, Penguin Books, 1971, p. 133.
 83. Ibidem.
 84. Max Weber , *The methodology of the social sciences* (A. Shils and H. A. Finch, eds.), New York, The Free Press, 1949, p. 74.
 85. Max Weber, op. cit. (nota 68), p. 129.
 86. Max Weber, *Economy and society* ; vol. 1, New York, Glencoe, 1968, p.12.
 87. Max Weber, op. cit., (nota 70), pp. 88-89.
 88. Marianne Weber, *Max Weber: ein Lebensbild*, Tübingen, 1926, p. 102. Apud H. H. Gerth, C. Wright Mills (eds.), *From Max Weber. Essays in sociology*, London , Routledge & Kegan Paul, 1970, în *Introduction, The man and his work*, p. 55.
 89. Max Weber , „Objectivity” in social science and social policy. *The meaning of ethical neutrality in sociology and economics*, în *Methodology of the social sciences*, New York, Russell Sage Foundation, 1976, p. 5.
 90. Max Weber, op. cit., pp. 21-22. În această accepție weberiană, obiectivitatea are două sensuri. Unul este metodologie și se referă la analiza științifică a acțiunilor saturate de semnificații subiective. Acesta se bazează pe distincția dintre scopuri și mijloace sau dintre judecățile evaluative și cele factuale, analiza interpretativă din sociologie concentrându-se asupra mijloacelor și formulării de propoziții factuale în condițiile conștientizării valorilor contextuale sau proprii ale cercetătorului. Celălalt sens al obiectivității se identifică cu "neutralitatea etică" a profesorului de sociologie (sau, în general, a celui care transmite cunoașterea socială) și constă în abținerea acestuia de a emite judecăți evaluative, de a propune scopuri și valori.
 91. L. Vlăsceanu, *Dileme și reconsiderări în științele sociale americane*, în "Era socialistă", 13, 1980, pp. 43-45.
 92. Așa cum vom demonstra mai departe, metodologia interpretativă s-a dezvoltat și înainte de această perioadă însă influența sa a devenit marcantă mai ales în timpul și după deceniile al șaselea și al șaptelea. Remarcăm, totodată, că interacționismul simbolic al lui Mead s-a dezvoltat inițial în mod independent de sociologia interpretativă a lui Weber. Ulterior însă convergența celor două orientări metodologice a devenit din ce în ce mai evidentă pentru a fi încadrate în aceeași direcție a practicii metodologice interpretative.
 93. G. H. Mead, *Mind, self and society from the standpoint of a social behaviorist* , Charles W. Morris (ed.), Chicago, University of Chicago Press, 1934.
 94. H. Blumer, *Social psychology*, în E. P. Schmidt (ed.), *Man and society : a substantive introduction to the social sciences*, New Jersey, Prentice Hall, 1938, pp. 144- 198.
 95. După N. C. Mullins (*Theories and theory groups in contemporary American sociology*, New York, Harper & Row, 1973, p. 78), "succesul care până la urmă a convertit gândirea lui Mead (filosofică) și a lui James (psihologică) într-o parte majoră a sociologiei a fost lucrarea lui W. L. Thomas și F. Znaniecki, *Țăranul polonez* (în Europa și America)".
 96. David Silverman, de orientare interacționalist-simbolică și etnometodologică, formulează (în *The theory of organisation*; London, Heinemann, 1970, pp. 126- 127) șapte propoziții care ar defini caracteristicile esențiale ale practicilor metodologice interpretative:
 1. Științele sociale și științele naturale se ocupă cu domenii de studiu radical diferite ...
 2. Sociologia se concentrează asupra înțelegerii acțiunii mai degrabă decât asupra observării comportamentului. Acțiunea rezultă din semnificațiile care definesc realitatea socială.
 3. Semnificațiile sunt date oamenilor de societatea lor. Orientări le împărtășite devin instituționalizate și sunt practicate (experienced) de generațiile următoare ca fapte sociale.
 4. În măsura în care societatea definește omul, la rândul său omul definește societatea. Constelațiile particulare de semnificație sunt susținute numai de reafirmarea lor continuă în acțiunile zilnice.
 5. Prin interacțiunea lor oamenii, de asemenea, modifică, schimbă și transformă semnificațiile sociale.
 6. Urmează că explicațiile acțiunilor umane trebuie să țină cont de semnificațiile pe care cei în cauză la atribuire actelor lor; modul în care lumea cotidiană este construită social, pentru ca totuși să fie percepută ca reală, iar rutina să devină o preocupare crucială a analizei sociologice.
 7. Explicațiile pozitivistice, care aserțază că acțiunea este determinată de forțe externe și constrângătoare social, sunt inadmisibile".
- Astfel de principii sunt în mod evident centre de convergență ale practicilor metodologice și interpretative.

97. G. H. Mead, Self, în K. Thomson and J. Tunstall (eds.), op. cit., p.146.
98. G. H. Mead, op. cit., p. 150.
99. Poziția interpretativă, opusă celei obiective de tip structuralist, rezultă cu claritate din următoarea remarcă a lui E. Sapir: "înțelegerea comună constituie cultura, care nu poate fi definită în mod adecvat printr-o descriere a acelor structurări (patterns) mai colorate de comportament în societate care se oferă direct observației", Edward Sapir, *Selected writings in language, Culture and personality*, University of California Press, 1949, p. 6
100. H. Blumer, *Symbolic interactionism, Perspective and method*, New Jersey, Prentice Hall, 1969; E. Goffman, *The presentation of self in everyday life*, Garden City, New York, Doubleday, 1959; *Interaction ritual, Essays on face-to-face behaviour*, Garden City, New York, Doubleday, 1967; H. S. Becker, *Sociological works : method and substance*, Chicago, Aldine, 1970; T. Shibutani, *Human nature and collective behavior: papers in honor of Herbert Blumer*, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1970; M. H. Kuhn, *Major trends in symbolic interaction theory in the past twenty-five years*, în „*The Sociological Quarterly*”, 5, 1964; A. M. Rose, *Human behavior and social processes : an interactionist approach*, Boston, Houghton Mifflin, 1962.
101. H. Blumer, op. cit., (1969), p.2.
102. E. Goffman, op. cit. sau *Behavior in public places*, New York, The Free Press, 1963.
103. E. J. Webb și alții, *Unobtrusive measures : nonreactive research in the social sciences*, Chicago, Rand McNally, 1966.
104. Termenul de etnometodologie a fost lansat de H. Garfinkel pentru a sugera un nou mod de abordare sociologică menită să se concentreze asupra aspectelor etnografice ale semnificațiilor sau simbolurilor vehiculate în situațiile umane cotidiene pe baza valorificării cunoașterii comune a persoanelor implicate în aceste situații. Referindu-se la istoria termenului, H. Garfinkel relatează o poveste cu iz suprealist : „Vrei să știi de unde am luat termenul? Lucram la Universitatea Yale cu sintezele de date privind diverse țări culturale. S-a întâmplat să mă uit pe o listă fără intenția de a găsi un astfel de termen. Priveam la diferitele etichete, dacă-mi permiți să spun așa, și am ajuns la o secțiune: etnobotanică, etnofiziologie, etnofizică ... - Etno părea să se refere, într-un fel sau altul, la disponibilitatea cunoașterii comune (common-sens knowledge) a societății pentru un membru al acestei societăți în calitatea sa de cunoaștere comună despre orice ». Dacă era vorba de etnobotanică atunci trebuia ca într-un fel sau altul să se refere la cunoașterea și la înțelegerea personală a ceea ce erau pentru celelalte persoane metodele adecvate de operare cu probleme botanice ... Membrul societății va folosi etnobotanica ca bază adecvată de inferență și acțiune în dirijarea propriilor sale activități în compania altora asemănători lui. Aceasta a fost situația, iar noțiunea sau termenul de etnometodologie a fost luat în acest sens". Apud H. Garfinkel, *The origins of the term „ethnomethodology”*, în R. Turner (ed.), *Ethnomethodology*, London, Penguin Education, 1974, pp. 16- 17. .
105. H. Garfinkel, *Conditions of successful degradation ceremonies*, în "American Journal of Sociology", 61, 1956, p. 422.
106. Din acest punct de vedere, I. Ungureanu are dreptate când spune că "dincolo de intențiile și ajustările sociale interne, în cadrul comunității sociologice, pe care etnometodologul le performează cu fiecare nouă cercetare, poziția socială de clasă în ultimă instanță a gândirii etnometodologice o va menține în cadrele înguste ale perspectivei și domeniului de studiu ale micii burghezii" (Valoarea și limitele etnometodologiei, în "Viitorul social", 3, 1979, p. 553). Sau, citindu-l pe A. Gouldner (*The coming crisis of western sociology*, London, Heinemann, 1971, p. 394): calea de schimbare socială propusă de etnometodologie „este o cale în care tânărul alienat, cu o relativă securitate socială, desfiindează ordinea stabilită și-și experimentează propriile potențe", în așa fel încât această poziție "este substitutul rebeliunii permise la revoluția inaccesibilă".
107. D. H. Zimmerman, D. Lawrence Wieder, *Ethnomethodology and the problem of order : comment on Denzin*, în J. D. Douglas (ed.), *Understanding everyday life. Toward the reconstruction of sociological knowledge*, London, Routledge & Kegan Paul, 1971, p. 289.
108. H. Garfinkel, *Studies in ethnomethodology*, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1967, pp. 1-34.
109. J. J. Gumperz, D. Hymes (eds.), *Directions in sociolinguistics : the ethnography of communication*, New York, Holt, Rinehart & Winston, 1972; H. Sacks, *Aspects of sequential organization of conversation*, New Jersey, Prentice Hall, 1975; R. Turner, *Words, utterance, and activities*, în J. D. Douglas (ed.), op. cit., pp. 169-187.
110. A. V. Cicourel, *Method and measurement in sociology*, London, The Free Press of Glencoe, Collier-Macmillan, 1964, p. 39.
111. A. V. Cicourel, op. cit., p. 157.
112. H. Garfinkel, op. cit., (1967), p. 54.
113. Ibidem, pp. 78-79.
114. R. Turner (ed.), *Ethnomethodology*, London, Penguin Education, 1974, pp. 19-81.
115. H. C. Elliot, *Similarities and differences between science and common sense*, în R. Turner, op. cit., p. 25.

116. N. K. Denzin, Symbolic interactionism and ethnomethodology , în J. D. Douglas (ed.), op. cit., p. 259 și urm.
117. J. D. Douglas, Understanding everyday life, în J. D. Douglas (ed.) op. cit., p. 9 și urm.
118. N. C. Mullins, op. cit., p. 204.
119. A. Schutz, Interpretative sociology, în A. Schutz, On phenomenology and social relation, (H. R. Wagner ed.), Chicago, The University of Chicago Press, 1970, p. 271.
120. Ibidem.
121. A. Schutz, op. cit., p. 272.
122. A. Schutz, Concept and theory formation in the social sciences, în K. Thompson, J. Tunstall (eds.), op. cit., p. 495.
123. A. Schutz, op. cit., p. 498.
124. A. Schutz, On phenomenology and social relations, Chicago University Press, 1970, p. 279.
125. H. H. Gerth and C. Wright Mills, Introduction . The man and his work, în From Max Weber: essays in sociology , London, Routledge and Kegan Paul, 1970, pp. 57 -58.
126. A. Schutz, The meaningful construction of the social world , in A. Schutz, The phenomenology of the social world , Northwestern University Press, 1967.
127. În contextul de față nu putem prezenta detaliat și nici măcar pe scurt conținutul fenomenologiei lui Husserl. Pentru înțelegerea acesteia vezi lucrările originale și, eventual, Al. Boboc, Filosofia contemporană. Orientări și tendințe în filosofia nemarxistă din secolul XX, București, Editura didactică și pedagogică, 1980, pp. 179-226; Al. Boboc, Fenomenologia și științele socioumane, București, Editura politică, 1979.
128. A. Schutz, Husserl' s importance for the social sciences, în A. Schutz, Collected papers, vol . 1: The problem of social reality, edited and introduced by M. Natanson, The Hague, Nijhoff, 1962, p. 149.
129. R. Williams, Les fondements phenomenologique de la sociologie comprehensive : A. Schutz et Max Weber, La Hague, Martinus Nijhoff, 1972, p. 121. După opinia acestui autor, M. Merleau-Ponty a analizat din punct de vedere fenomenologic problema intersubiectivității sociale în La structure du comportement (p. 117).
130. P. Lassman, Phenomenological perspectives in sociology, în J. Rex, Approaches to sociology , London, Routledge, 1974, p. 130.
131. Th. Abel, The operation called "Verstehen", în "American Journal of Sociology", 1948- 1949, vol. LIV, p. 216.
132. E. Nagel, Problems of concept and theory formation in the social sciences ; C. G. Hempel, Typological methods in the social sciences, în M. Natanson (ed.), Philosophy of the social sciences, a reader , New York, Random House, 1963, pp. 189-230.

Intrebări:

- *Ce clasificări ale orientărilor metodologice din sociologie cunoașteți? Comparati-le.*
- *Care sunt formele de manifestare ale orientării metodologice obiective și ale celei interpretative?*
- *Caracterizați pe scurt, sub forma unor enunțuri sintetice, fiecare formă de manifestare a orientărilor metodologice.*
- *Alegeți o metodologie care vi se pare mai productivă și una care vi se pare cel mai puțin productivă; comparați-le și justificați-vă opțiunea.*

Comparați atitudinile pozitivistice din sociologie cu o abordare interpretativă. Formulați o concluzie pe care să o argumentați.

Partea a II-a Geneza și structura unui proiect metodologic de cercetare socială

Deși o disciplină relativ tânără, sociologia și-a constituit o diversitate de orientări teoretice și metodologice, unele dintre ele convergente, altele evident contradictorii, opuse atât prin conceptele pe care le utilizează, cât și prin implicațiile ideologice mai mult sau mai puțin explicite sau prin tipurile de metode pe care le propun pentru apropierea empirică și teoretică a realității sociale investigate. Există o preocupare constantă a sociologilor de a înțelege, de a teoretiza în mod valid realitatea obiectivă și de a contribui la transformarea conștiinței a fenomenelor sociale, de a oferi mijloace eficiente de realizare practică a scopurilor și valorilor sociale, politice sau ideologice. În locul filosofului social, claustrat în "turnul de fildeș" al reflexivității speculative, s-a impus omul de știință, care vrea să utilizeze un sistem de metode pentru investigarea empirică a fenomenelor sau proceselor sociale, care formulează probleme și caută să ofere soluții. Formularea științifică a problemelor sociale solicită precizie conceptuală, procedee logice de asertare a propozițiilor sau de integrare a conceptelor și propozițiilor în construcții teoretice mai cuprinzătoare, desfășurarea de cercetări empirice.

Pentru realizarea acestor scopuri este necesară dezvoltarea metodologiei de cercetare sociologică, identificarea criteriilor de veridicitate și validitate ale unui proiect metodologic aplicabil în cercetare.

La ora actuală, așa cum am arătat în capitolul al doilea, nu există o metodologie unitară și universală. Sociologul se află într-o situație de confruntare a mai multor deschideri opționale. Alegerea unei alternative sau a alteia trebuie să fie în consens cu teoria sociologică referențială și cu implicațiile sau determinările tehnico-metodice ale acesteia. În capitolul al treilea ne vom referi tocmai la deschiderile opționale cu care se confruntă sociologul contemporan, la condițiile și principiile genezei unui proiect metodologic corespunzător. Problemele formulate aici vizează fundamentele și strategiile definitorii ale unui proiect metodologic de cercetare socială, fără a se concentra în detaliu asupra metodelor și tehnicilor de culegere și prelucrare a datelor empirice. Am decis să urmărim o astfel de cale din două motive. Primul este acela că progresele metodologice mai vechi sau mai noi din sociologie necesită o analiză atentă și aprofundată, o clarificare a presupunțiilor teoretice și a aplicațiilor tehnico-metodice derivate. Al doilea se referă la existența, în literatura de specialitate, a unor lucrări despre metodele și tehnicile de cercetare socială care sunt prezentate într-un mod

predominant normativ și "practicist", făcând abstracție de presupuziții teoretice, metodologice sau chiar pur și simplu metodice. Astfel de lucrări indică procedeele de fabricare a datelor empirice pe care apoi cercetătorul le prezintă în mod seriat, la niveluri sărace de prelucrare și în mare parte sugestive pentru interpretări "nedisciplinate" metodologic. Înainte de a prezenta în detaliu metodele și tehnicile de cercetare este necesar să relevăm premisele și principiile metodologice care le fundamentează, implicațiile practice ale acestora, validitatea și extensiunea aplicabilității lor. Cu alte cuvinte, este necesară o integrare a problemelor metodologice principale cu metodele și tehnicile de cercetare socială și o fundamentare coerentă și consecventă a acestei integrări din perspectiva cadrului teoretic referențial. O metodologie a sociologiei nu se poate desfășura nici de pe o poziție iconoclastă și nici de pe una a toleranței extremelor prin "împăcări" așa-zis dialectice. Reflecția și autorefecția critică pot conduce la aprofundarea cunoașterii diferitelor orientări metodologice în sociologie și la identificarea demersului particular care este specific unui proiect dat. Desigur că o astfel de orientare nu exclude necesitatea unei conștiințe *teoretice* lucide și critice, a unor preocupări constante pentru analize teoretice, metateoretice și chiar ideologice menite să contribuie la perfectarea logică și epistemologică a cunoașterii și la confruntări de un gen sau altul cu teorii sociologice dezvoltate în condiții sociale, valorice etc. mai mult sau mai puțin diferite. Noi am considerat că metodologia este dimensionată și logico-teoretic. De aceea reflecția și autorefecția critică trebuie să se afirme nu numai în plan strict teoretic, dar și din punctul de vedere al implicațiilor tehnico-metodice ale demersului de cercetare.

Ca atare, obiectivele invatarii specifice acestei părți, care de altfel cuprinde un singur capitol, sunt următoarele:

- *Cunoașterea opțiunilor metodologice alternative cu care se confrunta sociologul in elaborarea unui proiect de cercetare;*
- *Analiza fiecărui set de opțiuni alternative in vederea distingerii specificului si diferențelor , dar si a complementaritatilor;*
- *Argumentarea optiunilor metodologice individuale in conditii de elaborare a unui proiect imaginat;*
- *Cunoasterea componentelor fundamentale ale unui proiect de cercetare sociologica si a relatiilor care se stabilesc intre acestea;*
- *Exersarea capacitatilor de analiza critica si de „imaginatie sociologica”.*

Capitolul 3 Geneza proiectului metodologic

Analiza orientărilor metodologice din sociologie ne-a condus la distingerea a două strategii de cercetare socială: "obiectivă" și interpretativă. Deși ambele orientări își propun formularea unei metodologii care să ducă la afirmarea sociologiei ca știință, opțiunile lor sînt mai degrabă divergente, în pofida existenței unor tendințe spre convergență. Așa cum spune sociologul polonez Stefan Nowak, dacă, totuși, dorim să evităm situația în care avem două sociologii - una care înțelege cu acuratețe și este capabilă să descrie fenomenele studiate în toată complexitatea lor și alta care cu prețul simplificărilor dispune de posibilitatea de a substanțializa propozițiile care privesc obiectul său de cercetare - atunci problema interrelaționării și a integrării lor în cadrul unui model mai cuprinzător al științelor sociale devine crucială¹.

Indiscutabil că demersul de relationare și integrare nu se poate realiza printr-o "topire" indistinctă "a strategiilor sau practicilor diferențiate de cercetare socială". Sociologul, cunoscător al practicilor metodologice "obiective" și al celor interpretative, se află confruntat cu mai multe deschideri optionale, atât la nivelul postulării sau construcției teoretice, cât și la cel al genezei proiectului propriu-zis de investigare sociologică. Astfel de deschideri opționale îi sunt prezentate într-o formă polarizată: pozitivare (cantitativă) sau interpretare² (calitativă) a datelor; individualism sau holism metodologic. La acestea se pot adăuga și alte deschideri, care solicită opțiunea metodologică a cercetătorului social.

Una dintre ele se remarcă de-a lungul întregii istorii a sociologiei și se referă la raportul dintre *filosofia* socială și *știința* socială. Altele privesc autonomia cercetării sociologice sau realizarea sa în contexte interdisciplinare și, bineînțeles, perena controversă dintre adepții obiectivității cunoașterii sociale și cei ai implicării ideologice. În acest capitol ne vom concentra asupra analizei acestor deschideri opționale, pentru ca în funcție de această analiză să precizăm în ce ar consta structura generativă a unui proiect metodologic de cercetare socială. Desigur că pot fi menționate și alte grupări

polare similare cu cele de mai sus: conștiință comună versus cunoaștere științifică, intuiție-construcție, normalitate-anormalitate (anomie), cognitivism-activism, fatalism-voluntarism, naturalism-antinaturalism, reducționism-antireducționism etc. Am optat totuși să le analizăm în detaliu pe primele întrucât implicațiile lor metodologice ni s-au părut mult mai profunde, având importante consecințe în planul definirii de ansamblu a unui proiect de cercetare socială.

3.1 Deschideri opționale

Sociologia ca filosofie sau știință socială

O primă opțiune metodologică cu care se confruntă sociologul aflat în situația definirii unui proiect de cercetare socială este consonantă cu raportul dintre filosofia socială și știința socială. De cele mai multe ori, dezvoltarea sociologiei ca știință socială a fost opusă filosofiei sociale tradiționale. Orientarea către filosofia socială sau către știința socială își are propria sa istorie și nu ne-am referi la ea dacă nu și-ar fi conservat, așa cum vom vedea, actualitatea și nu ar avea implicații pentru organizarea și realizarea unei cercetări sociale.

Tentația eliminării filosofiei din discursul sociologic are o istorie veche, avându-se în vedere când un anumit gen de filosofie, când filosofia în întregime sa, ca mod de cunoaștere sau de prezentare a cunoașterii în sociologie. După ce Condorcet dezvoltase ideea unei "fizici sociale" - ca analiză exactă a societății -, Comte considera că în starea sa "pozitivă" spiritul uman recunoaște imposibilitatea obținerii de noțiuni absolute despre originea și evoluția fenomenelor și urmărește pur și simplu "să descopere cu ajutorul combinației juste dintre raționament și observație legile lor efective, adică relațiile lor invariabile de succesiune și similitudine"³.

Chiar dacă nu este vorba de eliminarea *integrală* a filosofiei, începuturile clasice ale sociologiei sînt marcate de necesitatea declarată a construcției unei filosofii de un gen nou în interiorul sociologiei, adică nespeculativă și rezultând din analiza concretă a fenomenelor sociale. E. Durkheim, urmînd ideea lui Comte despre stadiul "pozitiv" al societății și concepția lui Saint-Simon despre "industrialism", s-a preocupat în mod constant de relația dintre filosofie și sociologie. La început a considerat că sociologia este în mare parte o disciplină "filosofică" a cărei natură constă în combinarea eterogenă a unor generalizări abstracte, derivate din precepte *apriori*, și a propozițiilor rezultate din analiza empirică a faptelor sociale. Chiar de la începutul lucrării consacrate analizei fenomenului sinuciderii Durkheim consideră că sociologia "se află încă în stadiul construcției de sisteme și al sintezelor filosofice. În loc să încerce să arunce lumină asupra unui sector limitat al câmpului social, ea preferă generalitățile strălucitoare ..." ⁴.

Ulterior însă, în *Diviziunea muncii sociale*, Durkheim consideră că "această carte este înainte de toate o încercare de a trata faptele vieții morale în conformitate cu metoda științelor pozitive"⁵. Dacă în filosofii morale preexistente principiile morale erau deduse din postulate *apriori* despre caracteristicile esențiale ale naturii umane sau din psihologia umană elaborată filosofic, în studiul științific al vieții morale se procedează nu "prin extragerea eticii din știință, ci prin stabilirea unei științe a moralității".

Aceasta înseamnă că "știința fenomenelor morale" se dezvoltă prin "observarea, descrierea și clasificarea" transformărilor *concrete* produse în moralitate de schimbările sociale mai cuprinzătoare. Același lucru se poate spune și despre "știința socială"; în acest sens Durkheim formulează în *Regulile metodei sociologice* postulatul metodologic de natură

pozitivistă după care faptele sociale sînt "lucruri". Pentru Durkheim, prezența în sociologie a unor concepte filosofice generale este asociată cu existența unor idei confuze sau impresii vagi, care pot fi înlăturate prin considerarea faptelor sociale ca "lucruri" supuse unei cercetări obiective⁷.

Eliminarea generalităților sau conceptelor filosofice generale și studiul pozitiv al faptelor sociale sînt cele două condiții principale ale trecerii de la stadiul preștiințific al sociologiei la dezvoltarea sa științifică propriu-zisă. În opera lui Durkheim și, vreme îndelungată, în cercetările care au urmat sociologia s-a aflat într-o situație ambiguă în privința relației cu filosofia. Pe de o parte, se susținea necesitatea prezenței filosofiei (sau a raționamentului filosofic) în sociologie. Nu era însă vorba de filosofia clasică, construită prin deducții speculative din principii generale ipostaziate. Pe de altă parte, se afirma nu numai ideea eliminării raționamentelor filosofice speculative, ci și necesitatea folosirii metodelor de cercetare ale "științelor" pentru a reda fenomenele sociale concrete prin caracteristicile lor statice și dinamice. Această situație contradictorie se menține peste timp, putând fi ilustrată prin noi exemple⁸.

Sociologii din perioada mai recentă s-au orientat cu precădere către dezvoltarea sociologiei ca *știință* socială, care, chiar dacă nu implică urmarea exemplului științelor naturii (Weber și Schutz au fost împotriva unei astfel de dezvoltări), presupune dezvoltarea unei metodologii științifice proprii de studiere a socialului. Pe de o parte, în cadrul sociologiei așa-zis comprehensive problema nu se pune *tale quale* în termenii aplicării în sociologie a metodelor de cercetare dezvoltate în științele naturii, ci se referă la producerea acelor generalizări teoretice despre faptele sociale care să fie similare, din punct de vedere *logic*, cu cele din aceste științe.

O astfel de poziție poate fi statuată cu claritate: a) dezvoltarea unei metodologii de cercetare sociologică diferită de metodologia cercetării din științele naturii; b) producerea de propoziții teoretice (de tipul "legilor" sau "generalizărilor empirice") care să fie logic similare cu cele din științele naturii. Pe de altă parte, abordarea pozitivistă se îndreaptă către afirmarea modului de *producere* a propozițiilor teoretice în sociologie pornind de la analiza produselor cercetării specifice "științelor pozitive", adică de la analiza propozițiilor lor teoretice, în vederea aplicării în sociologie a acelorași procedee logice și metodologice. Numai că o astfel de tentativă a generat reacții nu mai puțin contradictorii. Două dintre aceste poziții apărute la sfîrșitul deceniului al șaselea, au fost deosebit de influente în perioada care a urmat.

Una dintre ele a pornit de la procedeele de analiză logic-pozitivistă dezvoltate de către Wittgenstein (în perioada ultimă a creației sale) și s-a concretizat în celebra lucrare a lui Peter Winch - *Ideea de știință socială și relația ei cu filosofia*⁹. Winch contestă posibilitatea de constituire a unei științe sociale independente de filosofie, care să fie fundamentată de dezvoltarea unei metodologii diferite de cea a științelor naturii și care să conducă la formularea de generalizări teoretice similare logic cu cele din aceste științe¹⁰. Pentru Winch relația dintre filosofie și sociologie este diferită de relația dintre filosofie și științele naturii într-o asemenea măsură, încît sociologia nu se poate dezvolta independent de filosofie, ci este parte componentă a acesteia. "Adesea se presupune că disciplinele care s-au dezvoltat recent, fără nici o bază teoretică pe care să se construiască mai departe cercetarea, sînt în mod special tentate să elimine încurcăturile (*puzzles*) filosofice; se admite astfel că acesta este un stadiu temporar, care trebuie petrecut și apoi înlăturat cît mai repede posibil. Dar, din punctul meu de vedere, consideră Winch, ar fi greșit să se spună așa ceva despre sociologie; pentru că problemele filosofice care apar aici nu sunt corpuri străine plictisitoare, care trebuie înlăturate înainte ca sociologia să poată avansa de-a lungul liniilor sale independente din punct de vedere științific. Din contră, însăși problema centrală a

sociologiei, care rezidă în justificarea explicativă a naturii fenomenelor sociale în general, aparține filosofiei"¹¹.

Acțiunea umană este încărcată de semnificații (*meaningful*) și intențională (*purposive*), în sensul că este guvernată de reguli. Folosind expresia lui Wittgenstein - "urmarea unei reguli" - aplicată în studiul logic al limbajului, Winch consideră că semnificația, inteligibilitatea, sensul sau intenționalitatea acțiunilor sociale pot fi înțelese numai prin raportare la *regulile de conduită* care dirijează acțiunile umane și au valabilitate în contextul social și temporal considerat. A studia acțiunile sociale nu înseamnă a căuta cauzele, ci motivele acțiunii, iar identificarea motivelor coincide cu "înțelegerea acțiunii". În consecință, rosturile cercetării sociale nu rezidă în formularea de legi, raporturi cauzale, generalizări empirice similare cu cele din științele naturii, ci în identificarea uniformităților specifice acțiunilor sociale diverse prin raportarea la regulile generative. Deci, "noțiunea de societate umană implică o schemă de concepte care este incompatibilă logic cu tipurile de explicații oferite de științele naturii"¹². Sociologia nu se dezvoltă teoretic în mod independent de filosofie, ci numai în cadrul filosofiei. Ea este o disciplină filosofică, nu științifică.

Demersul "obiectiv" de cercetare socială, care constă în utilizarea de tehnici statistice sau de altă natură pentru validarea ipotezelor sau rezultatelor empirice, aspiră la desprinderea sociologiei de filosofie și dezvoltarea ei ca știință. Postulatul implicit al unei astfel de poziții admite că această aspirație nu trebuie refutată de analizele epistemologice comparative ale cunoașterii din științele naturii și din sociologie, pentru că sociologia este mult mai tânără, iar progresele sale științifice sunt deocamdată de natură descriptivă și mai lente.

Conform metaforei lui R. Merton¹³, în fizică a existat un Newton și un Einstein, iar pigmeii aflați pe umerii uriașilor văd oricum mai departe. Sociologia poate progresa lent, poate aduna date și informații care cândva vor fi integrate științific prin trecerea de la propoziții simple la "teorii cu rază medie de generalitate" și apoi la teorii generale mai cuprinzătoare. Pentru aceasta, este nevoie să se asigure obiectivitatea cunoașterii și să se aibă drept cadru de referință progresele științelor naturii. Winch însă consideră că o construcție științifică a sociologiei este în contradicție cu natura fenomenelor sociale și umane, care nu pot fi studiate la fel ca fenomenele naturii. Numai urmând demersurile filosofice de analiză se poate ajunge la un studiu sociologic autentic al vieții umane în specificitatea sa ireductibilă, iar aceasta ar fi singura alternativă viabilă opusă demersului pozitivist.

Tot la sfârșitul deceniului al șaselea a fost publicată lucrarea lui C. Wright Mills - *Imaginația sociologică*¹⁴, care propune o perspectivă oarecum diferită de a lui P. Winch. Pentru Wright Mills "este evident faptul că în Statele Unite sociologia, așa cum este cunoscută, a devenit... focarul de reflecție asupra științelor sociale. A devenit focarul considerațiilor de ordin metodologic, aria de manifestare prin excelență a preocupărilor de « teorie generală »"¹⁵. Din ansamblul tendințelor conturate în cercetarea sociologică, Wright Mills distinge trei: dezvoltarea unei teorii a istoriei, construcția unei teorii sistematice, generale, "academice" și extinderea studiului empiric al fenomenelor și problemelor sociale.

Critica metodică a sociologului american se îndreaptă atît către teoria generală, dezvoltată mai ales de Talcott Parsons în forma unei "superteorii" aride și complicate, cât și către "empirismul abstract", detașat de orice perspectivă teoretică mai cuprinzătoare. Teoria sistematică, generală, prezentată de Parsons ca o "superteorie", s-a dezvoltat parțial sub influența formaliştilor germani Simmel și von Wiese și s-a concentrat asupra înlănțuirii, aglomerării și continuei rearanjări a conceptelor: „... pretinzând că instituie « o teorie sociologică generală », superteoreticianul instituie, de fapt, un imperiu al conceptelor, din care sînt expulzate numeroase trăsături structurale ale societății umane

recunoscute de mult timp ca fiind absolut indispensabile pentru înțelegerea societății"¹⁶.

Teoria structural-funcționalistă a lui T. Parsons ar fi construită în concordanță cu principiile deductiv-speculative ale discursului tradițional, clasic, formalist: "cauza fundamentală a înfățișării specifice a superteoriei o constituie alegerea încă de la început a unui nivel de gândire atât de general, încât, adepții ei nu pot logic să se sprijine pe observație. În calitatea lor de superteoreticieni, ei nu vor putea să coboare niciodată de pe culmile generalităților pînă la problemele concrete în contextul *lor* istoric și structural"¹⁷.

În consecință, construcția filosofică tradițională a discursului teoretic *sociologic* amestecă nivelurile de abstracție și nu are nici o incidență concretă; enunțurile sînt obscurizate de evaluări și cuvinte parazitare, iar atunci cînd îndeamnă la cercetarea concretă a realității sociale părăsește terenul propriei teorii sau conduce adesea la concluzii care contrazic teoria luată ca referință.

O astfel de "construcție filosofică tradițională" nu trebuie însă confundată cu perspectiva "analistului social clasic" (de tipul lui A. Comte sau E. Durkheim, E. A. Rose sau K. Mannheim, K. Marx, Max Weber, T. Veblen sau W. E. H. Lecky). În timp ce prima alternativă conduce la serii de abstractizări, nediferentiate și învăluite într-un limbaj mistificator, cealaltă este rezultatul "imaginației sociologice", eliberată de speculațiile lingvistice și de inhibiția metodologică, orientată către real, individ și istorie. Condiția fundamentală a dezvoltării sociologiei rezidă în cultivarea imaginației sociologice, pentru că aceasta "permite celui care o posedă să înțeleagă scena largă a istoriei în funcție de semnificațiile acesteia pentru viața interioară și cariera diferiților indivizi", pentru că ea este "capacitatea de a trece de la o perspectivă la alta", "de la cele mai impersonale și mai îndepărtate transformări la aspectele cele mai intime ale eului uman și de a vedea raporturile dintre aceste două genuri de aspecte"¹⁸.

Analizând caracteristicile "superteoriei" sociologice de tip parsonsonian, Wright Mills nu optează pentru menținerea filosofiei ca atare în cadrul discursului sociologic sau pentru dezvoltarea sociologiei prin sau în cadrul filosofiei. Mai degrabă am putea spune că prin importanța pe care o acordă "imaginației sociologice" Mills consideră că utilizarea genului de raționament filosofic imaginativ în "știința socială" este condiția fundamentală a dezvoltării sociologiei. Sociologia nu se dezvoltă, cum ar spune Winch, numai pe terenul filosofiei ci, după Wright Mills, mai degrabă ca o "regiune teoretică" specifică, ca știință socială, în măsura în care se eliberează de pretențiile filosofante abstracte (ca în cazul lui Parsons) sau de inhibițiile metodologice extinse și cultivate de „empiriști sistematici”. Dacă se păstrează "raționamentul filosofic", atunci acesta este orientat sociologic și imaginativ, istoric și empiric, personal și transpersonal într-un limbaj caracterizat prin claritate și distincție.

Pentru pozitiviști prezența filosofiei în sociologie are efecte inhibitoare asupra dezvoltării "științei", tot așa cum filosofia naturii a urmărit să împiedice dezvoltarea științelor naturii. Pentru adepții tendinței de "umanizare" a discursului sociologic este fundamentală prezența filosofiei în sociologie sau dezvoltarea acesteia din urmă ca "disciplină filosofică". Controversa astfel conturată își păstrează actualitatea și influențează puternic construcția teoretică a sociologiei prin pozitivarea discursului sociologic sau umanizarea sa, în sensul de redare a specificului subiectivității umane; obiectivitatea concluziilor cercetării sau redarea expresivă a experienței umane a cercetătorului ca observator social; exactitate discursivă sau literaturizare sistematică. Astfel de probleme au fost și continuă să fie prezente în practica metodologică a sociologiei.

Individualism sau holism metodologic

Orientările obiective și cele interpretative se deosebesc nu numai în privința practicilor efective de cercetare, dar și a principiului sau principiilor generale care le călăuzesc.

Astfel, în timp ce primelor (mai ales variantelor structurale și sistemice) le corespunde principiul holismului metodologic, celelalte se conformează principiului individualismului metodologic. Distincția aceasta este marcantă în istoria cercetărilor sociologice, iar actualitatea sa este incontestabilă în măsura în care generează proiecte metodologice specifice.

Teoriile sociologice din secolele XVIII-XIX și parțial chiar și cele din secolul nostru s-au orientat cu precădere către înțelegerea și explicarea ordinii sau schimbării sociale globale, de la nivelul societal total. Cercetarea sociologică actuală, odată cu dezvoltarea tehnicilor și metodelor "nucleare" de investigare, se orientează însă spre aspectele microsociale. Cum spune R. Boudon, "astăzi, ambițiile sociologilor sunt în general mai modeste. Date fiind posibilitățile instrumentelor de care sociologul dispune, analiza sociologică modernă vizează mai degrabă să reperize logica schimbării în sistemele de interacțiune de dimensiuni suficient de restrânse pentru a fi abordabile, decât să prezică schimbarea societăților pe termen lung"²⁷.

Chestiunea are un dublu aspect. Pe de o parte, este vorba de extensiunea întrebărilor teoretice formulate: vizează acestea societatea în ansamblul său, ca tip de organizare sau funcționare socială, sau se reduc la subsisteme sociale "suficient de restrânse pentru a fi abordabile"? Pe de altă parte, este vorba de o problemă metodologică mai generală, care vizează raportul dintre individualismul și holismul metodologic²⁸. Astfel de probleme au devenit importante din punct de vedere metodologic odată cu trecerea de la filosofia socială la știința socială și este firesc ca implicațiile lor să-și găsească expresie în modul de realizare a cercetărilor sociale.

Individualismul metodologic este un principiu al cercetării sociale care stipulează că faptele, fenomenele, procesele sociale trebuie să fie explicate în termenii datelor despre persoanele umane individuale²⁹. Indivizii sau actorii individuali implicați în situații interacționale sunt "atomii" logici ai analizei sociologice, referințele prime și ultime ale oricărei cercetări sociale. Sociologul nu analizează "agregatele" sociale, adică totalități postulate care sunt insuficient de limitate în timpul și spațiul social sau care nu dispun de organe reprezentative. De exemplu, propoziția "țara X nu respectă normele de drept internațional și se dedă la acțiuni războinice" are, din punctul de vedere al individualismului metodologic, sens teoretic, întrucât subiectul propoziției desemnează un "actor policefal", (guvernul) implicat în mecanismul deciziei colective. Adică, în acest caz, se face referință la o "totalitate" socială bine delimitată care dispune de reprezentativitate definită social. În schimb, propoziția "clasa muncitoare din țara X este împotriva angajării în acțiuni războinice", dacă nu se aduc precizări suplimentare privind subiectul ei, nu are sens teoretic, din punctul de vedere al aceluiași principiu, întrucât se referă la un "agregat" sau "conglomerat de persoane fără reprezentativitate și nedelimitat social și spațio-temporal"³⁰.

Presupozițiile cercetărilor orientate de principiul individualismului metodologic ar fi următoarele:

- a) constituenții primari ai lumii sociale sînt persoanele individuale;

- b) indivizii umani se manifestă prin acțiuni și interacțiuni sociale;
- c) acțiunile sunt purtătoare de semnificații iar în interacțiuni au loc negocieri între indivizi privind schimburile de semnificații pentru a ajunge la statuarea și urmarea unor reguli sau norme;
- d) acțiunile, individuale sunt mai mult sau mai puțin conforme cu dispozițiile (motivele, așteptările, anticipările și înțelegerea particulară a situațiilor sociale);
- e) situațiile sociale complexe rezultă dintr-o configurare particulară a indivizilor, a dispozițiilor lor a interacțiunilor, negocierilor și regulilor instituite și se constituie în anumite condiții de mediu social;
- f) fenomenele sociale transindividuale, organizarea instituțională a societății nu pot fi explicate decât după ce am ajuns la o înțelegere, descriere, explicare a fenomenelor sociale generate individual.

O examinare, fie și sumară, a acestor presupoziii nu poate să nu pună în evidență asemănarea lor, uneori până la identitate, cu aspectele principale ale oricăreia din practicile metodologice interpretative. Dealtfel, principiul individualismului metodologic a fost formulat în mod detaliat³¹ mai întâi de către Max Weber și a fost reluat apoi în esența sa de toți reprezentanții "sociologiei interpretative".

Acest principiu se referă atât la tipurile de date cu care operează sociologia, cât și la formele pe care trebuie să le ia explicațiile teoretice, considerând că acestea sunt semnificative în măsura în care sînt formulate în termenii specifici faptelor despre indivizii umani singolari. În consecință, un astfel de principiu conduce la:

- a) atomism sociologic, în sensul că orice teorie socială se referă la persoanele individuale și ia forma unei teorii despre semnificațiile vehiculate interindividual;
- b) nominalism filosofic, în măsura în care entitățile sociale de tipul instituțiilor sau asociațiilor sunt considerate ca modele abstracte, construite cu scopul de a interpreta acțiunile individuale, iar "tipurile ideale" sunt ținta și finalitatea oricărei explicații;
- c) psihologism, pentru că orice fenomen social este explicat în mod direct prin fenomene de ordin psihologic (dispoziții individuale, tranzacții interindividuale de semnificații, raportarea comportamentelor la motive, norme, reguli, tradiții etc.) ;
- d) ceea ce St. Lukes numește "teorie negativă"³², pentru că refuză statutul epistemologic al propozițiilor de tip legic, considerându-le ca false, și admite numai formulări de tipul "generalizărilor empirice" (în sensul pe care l-am menționat în capitolul precedent) sau de tipul "regulilor" mai cuprinzătoare elaborate pe baza cunoașterii comune a actorilor sociali.

Individualismul metodologic consideră necesară nu numai analiza persoanelor umane singulare, ci și a situațiilor sau a interrelațiilor dintre indivizi. Opoziția sa programatică față de holismul metodologic își pierde oarecum sensul, pentru că este greu de înțeles cum pot fi descrise situațiile sau interrelațiile fără a cunoaște integralitatea sau totalitatea integratoare.

Holismul metodologic este un alt principiu al practicii de cercetare, care o orientează către investigarea și analiza sistemelor sau structurilor sociale, adică ale totalităților care dispun de proprietăți de integralitate ireductibile la componentele lor. Chiar dacă orice "întreg" (structură, sistem) social este compus din actori individuali, proprietățile sale sunt specifice și se răsfrîng asupra persoanelor umane conferindu-le acestora acele caracteristici care n-ar putea fi detectate prin simpla lor considerare individuală. Funcționarea globală a socialului nu poate fi redusă la acțiunile indivizilor componenți, deși se realizează prin acestea. Empirismul generat de individualismul

metodologic trebuie depășit prin analiza legilor de structurare și funcționare integrală specifice totalităților sociale mai cuprinzătoare.

Principiul holismului metodologie solicită operarea cu date obiective care transcend subiectivitatea actorilor sau agenților sociali, utilizarea de metode de cercetare predominant calitative, care să depășească reflecțiile introspective și proiective ale observatorului social. Conform acestui principiu, cercetarea se finalizează în formularea de legi privind organizarea și funcționarea independentă a structurilor sau sistemelor în raport cu indivizii componenți. Reluând metafora lui W. Weaver, individualismul metodologie orientează cercetarea către "complexitățile dezorganizate", în timp ce holismul metodologic postulează necesitatea investigării "complexităților organizate", adică a relațiilor multiple dintre obiectele sistemelor structurate sau structurabile. În conformitate cu primul principiu, individul uman este activ, singurul generator al vieții sociale, în timp ce al doilea ipostiază agentul uman ca obiect al structurărilor sociale, atâta vreme cât numai totalitățile dispun de proprietăți structurante.

A urma principiul holismului metodologic înseamnă a considera ca obiect al cercetării totalitățile sociale structurate, a viza relațiile, interrelațiile și comportamentele sau proprietățile acestora, adică a caracteriza sistemele sau structurile prin relevarea succesiunii, organizării și transformării diferitelor stări identificate în timpul și spațiul social. Se face distincție între ordinea vizibilă, accesibilă, fenomenală și ordinea invizibilă, ascunsă, esențială, care are capacități generative în raport cu prima. În cercetarea sociologică, modurile active sau reactive individuale nu trebuie considerate ca fiind generate atât psihologic, cât social, adică explicate prin factori, condiții, cauze care sînt transindividuale, structurale, sistemice. Faptele sau fenomenele sociale se explică prin alte fapte sau fenomene sociale și nu prin factori psihologiei, "mentalități". Legile sociale sunt structurale și statistice, ireductibile la factori psihologiei. Termenul metodologic cel mai utilizat este cel de model, elaborat teoretic și având caracter de idealitate teoretică. Modelul nu e o copie a realului, ci o simulare a acestuia, generată prin raționamente analogice. Simulările pe model pot duce la elaborări predictive privind devenirea realului sau la dirijarea devenirii acestuia conform cu cerințele de optimizare a funcționării sociale. În consecință, un astfel de principiu conduce la:

a) globalism sociologic, în sensul că sînt considerate în analiză totalitățile structurate sau structurante, comportamentul actorilor sociali fiind determinat sau generat de sisteme sau subsisteme sociale;

b) o sociologie fără subiecți umani, în măsura în care aceștia sunt eliminați de pe scena vieții sociale pentru a identifica factorii sociali mai generali care determină organizările sociale cuprinzătoare, constrângătoare și generatoare de comportamente individuale (nu individul construiește structura, ci aceasta îi determină comportamentele);

c) obiectivism analitic, în măsura în care cunoașterea socială se finalizează în legi obiective, asemenea legilor naturii, iar metodele de cercetare trebuie să producă nu date subiective, "interpretative", ci date pozitive, structurate, prelucrabile statistic și integrabile în modele matematice sau simulatorii

Tendința de a opune individualismul și holismul metodologic străbate istoria cercetărilor sociologice și se manifestă activ și astăzi. Primul principiu a fost aplicat pentru desfășurarea și realizarea de cercetări la nivel *microsocial*, iar celălalt pentru orientarea cercetărilor de la nivel *macrosocial*. Totuși, încercările de divizare a cercetărilor și metodologiilor în micro sau macroanalitice, respectiv, individualiste sau

holiste au avut consecințe nu numai în sensul opunerii lor, dar și în diminuarea dezvoltării de ansamblu a sociologiei ca știință și a metodologiei sociologice. Unele teorii microsociologice (cum ar fi teoria grupurilor sociale, a socializării, a disonanței cognitive etc.) sau unele cercetări desfășurate la nivelul unor subsisteme sau instituții sociale (structura socială, organizațiile, familia, opinia publică etc.) au fost lipsite de o perspectivă societală globală și integratoare. *Limitarea* microreferențială a devenit o piedică în calea dezvoltării lor teoretice și pentru formularea adecvată a unor consecințe iminent globale. De aceea a fost necesară reconstrucția lor din perspectiva sistemului social global și includerea dimensiunii critice a schimbării nu numai la nivelul microsocial, dar și la cel macrosocial ".

Fără îndoială că tehnicile actuale de analiză sociologică empirică nu pot fi proiectate astfel încât să vizeze globalitatea socială, ci numai aspecte, segmente ale acesteia. Formularea problemelor specifice unui proiect particular de cercetare se înscrie de regulă, în cadrul microsociologiei și al individualismului metodologic. Cercetarea poate astfel debuta cu o *întrebare orientativă*: care sînt factorii care determină sau explică variațiile sociale sau culturale ale stilurilor de viață? În funcție de ce criteriu se constituie categoriile sociale și se distribuie indivizii în categorii sociale distincte?

Se poate distinge un *obiect* de cercetare în analiza de caz sau în analizele structurale (subcultura adolescentină, relațiile de rudenie într-o comunitate rurală etc.). Alteori sociologul își pune întrebări în legătură cu un fapt sau eveniment *singular* (cum se produce gradul înalt de absenteism în întreprinderea X?, de ce în zona Y există un număr mare de navetiști?). Altă dată urmărește identificarea și explicarea unui *proces* (diversificarea diviziunii sociale a muncii într-un sector productiv, evoluția structurii familiei în timp și pe comunități rurale și urbane etc.). Astfel de probleme de cercetare pot fi investigate cu tehnicile sociologice disponibile și nu vizează globalitatea sistemului decât în mod indirect și pe baza unor deducții sau presupuneri deductive. De asemenea, pentru ca proiectul de cercetare să fie cât mai bine elaborat și realizat, nu se poate limita doar la identificarea unor mecanisme structurale fără să se preocupe de reactivitatea individului concret, real (în concordantă cu cerințele individualismului metodologic). Teoria sistemelor aplicată în analiza sociologică³⁴ a urmărit să ofere o tehnică de investigare globală a societății ca întreg însă neajunsul său principal este acela ca persoana (sau agentul social) a ajuns să fie eludată din analiză, fiind redusă la un element implicat în sistem care se subordonează în întregime regulilor de funcționare ale acestuia (un fel de "agent neacțional", ceea ce-i o contradicție în termeni). Analiza sistemică a atras atenția asupra globalității socialului, *dar* a sacrificat agentul social particular, ca subiect al oricărei acțiuni sociale; în aceasta rezidă meritul și neajunsul său metodologic.

Este necesar, deci, ca în investigația sociologică, în teoria și metodologia sa, să dispunem în aceeași măsură de referințe la dimensiunile întregului social, cât și la inițiativa, angajarea sau participarea individului singular în acțiunile, interacțiunile și interdependențele sociale. Interacțiunea ca "acțiune reciprocă" a oamenilor este temeiul de manifestare istorică a individului sau agentului singular, considerat în relațiile sale cu ceilalți. Tocmai aceasta stă la baza unei duble referințe științifice: a) pe de o parte, globalitatea socială considerată prin mecanismele sale supraindividuale; b) pe de altă parte, acțiunea individuală și interacțiunea socială ca moduri de manifestare a agentului social singular³⁶. Primul nivel este integrator, al doilea vizează mecanismele care se desfășoară în sistem. Axarea exclusivă pe un nivel sau altul poartă cu sine efectele unei limitări. Concentrarea asupra acțiunii și interacțiunii sociale singulare sau

atomiste conduce la o sociologie care se orientează spre "concret", spre "dat", fără a construi conceptul referinței sale integratoare. Rămâne astfel pradă unei ideologii empiriste. Limitarea la analiza construcțiilor sau efectelor globale scapă din vedere tocmai câmpul generării. Rezultă că globalismul sintetic și atomismul analitic sau individualismul și holismul metodologic nu se pot considera ca polarități sau orientări divergente, ci mai degrabă ca elemente ale aceluiași continuum. Și nu-i vorba de o pretinsă dialectică a împăcării contrariilor, de o topire într-un univers indistinct a unor extreme care s-au dezvoltat în opoziție. Logica analizei sociologice se constituie științific prin medierea structurală între domeniul teoretic referențial și global și domeniul acțiunii și în interacțiunii agenților sociali particulari

Pozitivarea sau înțelegerea datelor empirice

O altă deschidere opțională cu care se confruntă cercetătorul social și care a ajuns să aibă o formă antinomică se referă la tipurile de date empirice, la modul de producere și interpretare teoretică a acestora: să se utilizeze metode cantitative sau calitative? să pozitivăm datele prin procedee adecvate de măsurare sau să le culegem în expresivitatea lor lingvistică primară, pentru a ajunge la interpretări adecvate ale acțiunilor și interacțiunilor umane?, să aplicăm modele logico-matematice și statistice pentru structurarea sau integrarea explicativă a datelor empirice sau să descriem cunoașterea socială comună introducând treptat concepte mai generale, dar oricum direct accesibile actorilor sociali reali? Răspunsurile la astfel de întrebări au o dublă incidență metodologică: pe de o parte, vizează modul de elaborare a metodelor de investigare sociologică empirică, iar pe de altă parte, ridică probleme privind elaborarea explicațiilor teoretice.

Pozitivarea datelor constă într-un set de procedee metodologice prin care datele empirice iau o formă cantitativă sau sînt prezentate ca și când ar fi cantitative. Orizontul de referință al acestor procedee este cercetarea din științele naturii. Cele mai uzitate procedee metodologice de pozitivare a datelor empirice ar fi următoarele:

a) măsurarea, adică stabilirea de corespondențe între proprietățile fenomenelor sau evenimentelor sociale și o scală numerică;

b) operaționalizarea, prin care conceptele generale definite teoretic sunt concretizate în variabile sau indicatori, astfel încît să se înregistreze variabilitatea proprietăților specifice segmentului din realitatea socială definită conceptual;

c) procedeele de măsurare sunt asociate cu rezultatele operaționalizării, pentru a se ajunge la o aproximare cantitativă a variabilității indicatorilor;

d) pentru culegerea datelor empirice s-au dezvoltat instrumente metodice corespunzătoare, luînd forma predominantă a chestionarelor și interviurilor³⁷;

e) în vederea aproximării sintetice a variabilității indicatorilor în diferite contexte sociale se utilizează tehnici statistice de prelucrare a datelor empirice care au o formă cantitativă sau cvasicantitativă. Datorită coeficienților statistici și procedeele statistice de agregare a datelor (analiză de corelații, factorială, de discriminanță, grupare etc.) ar fi posibil să eliminăm decalajul dintre semnificația teoretică a conceptelor și variabilitatea incidențelor lor empirice;

f) cercetătorul postulează de la început teoria de referință, construiește instrumentele de culegere a datelor, iar după prelucrarea statistică a datelor procedează la

interpretarea lor, adică testează ipotezele și detaliază implicațiile lor teoretice. Întreaga cercetare este orientată epistemologic de o concepție verificacionistă asupra cunoașterii teoretice și empirice. Pentru creșterea preciziei și eleganței teoretice se consideră că este preferabilă formalizarea teoriei sociologice sau construcția de modele matematice ale fenomenelor sociale.

Ca atare, pentru pozitivarea datelor empirice s-au dezvoltat în metodologia sociologică tehnici de masurare și operaționalizare, instrumente de culegere a datelor, precum și o statistică socială necesară pentru prelucrarea datelor empirice ce urmează a fi interpretate teoretic. Adepții acestei strategii de cercetare socială și-au propus să elaboreze explicații sau teorii explicative prin identificarea și integrarea corelativă a *factorilor* care determină un mod de organizare, schimbare sau echilibru social, anumite tipuri de atitudini și comportamente ale agenților sociali, o distribuție specifică a evenimentelor sociale. Dintr-o astfel de perspectivă, sociologul nu se interesează de fiecare actor social, în parte. Atenția sa este orientată către un *ansamblu* de indivizi, grupuri, instituții sau oricare alte unități sociale, pentru a obține informații comparabile între ele și reductibile la coeficienți sintetici a căror menire este de a ilustra "tendențele centrale" și nu reactivitatea individuală a fiecărui subiect. Din moment ce nu-i nici economic și nici profitabil științific să fie analizate *toate* cazurile individuale, se procedează la eșantionarea acestora în vederea investigării extensive a unui grup detectat și prezentat ca având caracteristici de reprezentativitate. Presupoziția fundamentală a proiectării unei astfel de cercetări este că elementele investigate sunt *comparabile* între ele în funcție de variabilele sau indicatorii propuși și că indicatorii înșiși sunt dispuși într-un *spațiu omogen, corelativ, de atribute ale* contextului social investigat. Un astfel de demers este tipic pentru orice anchetă prin chestionar - metodă esențială a strategiei de cercetare orientată către pozitivarea datelor empirice.

Astfel de cercetări ajung, totuși, adeseori să fie orientate empirist și atomist, să genereze chiar un gen de asociologism, în măsura în care vizează unități sau cazuri individuale abstracte, adică dissociate de mediul lor social. Considerându-se cazurile *individuale* cu caracteristicile lor specifice, prin agregare și exprimare cantitativă sintetică (în forma indicilor statistici) se așteaptă să se releve caracteristicile mai generale ale mediului social investigat. Procedul tipic este cel al abstractizării : prin abstragerea și agregarea noțelor comune ale individualităților investigate se reconstruiesc caracteristicile mediilor sociale integratoare, ignorându-se tocmai acele aspecte care rezultă din interacțiunea specifică a individului cu mediul său social. O astfel de analiză "atomistă" a fost depășită de procedeele structurale sau sistemice, care s-au concentrat asupra relațiilor stabilite în contextele sociale integratoare. De data aceasta însă s-a tins să se elaboreze modele teoretice ale mediilor sociale, mai mult sau mai puțin extinse, făcând abstracție de agentul social individual care particularizează funcțional structura sau sistemul analizat. Strategiile de cercetare cantitativă sau structurală sunt confruntate deci cu limite inerente. Atunci când își iau ca termeni de referință actorii sociali individuali procedează prin abstracție, adică impersonalizează indivizii și propun indici sintetici de natură statistică meniți să caracterizeze contextele sau mediile sociale fără a se fi analizat relațiile dintre individ și mediul său social; atunci când își propun să caracterizeze mediile sau contextele sociale relaționale nu se mai referă la agenții sociali implicați, adică prezintă structuri fără subiecți sociali sau cu subiecți care doar se conformează mecanismelor de funcționare a structurilor.

Aceste remarci sunt menite să arate că există limite considerabile ale utilizării metodelor cantitative în sociologie. Adepții orientărilor metodologice interpretative și-au îndreptat critica tocmai către accentuarea acestor limite, propunându-și să dezvolte strategii de cercetare care să fie *specific* sociologice, neorientate predominant

cantitativ. Metoda fundamentală a "sociologiei interpretative" este, așa cum am spus, înțelegerea (*Verstehen*). Prin observație participativă și introspecție se caută să se ofere posibilitatea interpretării obiective a semnificațiilor subiective vehiculate de actorii sociali în situații interacționale. Pentru cercetătorul "interpretativ" datele cantitative produse prin procedeele de analiză obiectivă nu sînt o ilustrare sau o reflectare a "adevăratelor" valori ale fenomenelor sociale, ci efecte firești ale măsurării lor. Instrumentele de măsurare se autoilustrează, adică produc date incluse deja în construcția lor în mod implicit. Respondentul la un chestionar, de exemplu, nu face altceva decât să ofere datele care i se propun prin instrumentul de măsurare, fără ca acesta să aibă o legătură strînsă cu universul său real, cu schimburile de semnificații sociale la care el participă și în funcție de care acționează și își construiește traiectoria vieții sale reale. Cunoașterea produsă prin metodele cantitative de cercetare este limitativă din următoarele puncte de vedere: a) se bazează în cea mai mare parte pe relatările oamenilor despre comportamentul lor și nu pe observarea directă a acestuia în interacțiunile reale; b) explicațiile și predicțiile relațiilor dintre fenomenele sociale nu se caracterizează prin niveluri superioare de acuratețe, validitate și fidelitate, sunt restrânse la domeniul investigat, ceea ce face ca posibilitățile de generalizare a concluziilor teoretice să fie limitate; c) se subestimează influența procedeele sau tehnicilor de colectare a datelor asupra fenomenelor pe care urmăresc să le măsoare; d) cercetătorul social folosește în mod excesiv interviuri și chestionare, adesea în condiții inadecvate sau care ar solicita alte tehnici investigative³⁸

Cercetarea care se bazează pe date "pozitive" (cantitative) are în vedere numai sau mai ales comportamentele, atitudinile, interesele manifestate, declarate, vizibile. Orientarea metodologică interpretativă vrea să surprindă mai ales universul subiectiv interior al actorului social, unicitatea ireductibilă a evenimentelor sociale produse de indivizii umani în interacțiunile lor cotidiene. În timp ce în cazul cercetării "obiective" sociologul elaborează inferențe despre angajarea subiectivă a agenților sociali pe baza relatărilor acestora despre manifestările comportamentale vizibile, în cercetarea interpretativă se urmărește analiza observațională și introspectivă a semnificațiilor subiective atașate acțiunilor sociale de către actorii individuali în vederea decelării structurii obiective a interacțiunilor sociale. Sociologul orientat "obiectiv" utilizează tehnici de producere a datelor empirice pe care apoi le prelucrează și le interpretează. Altfel spus, interpretarea urmează producerea datelor și se realizează în funcție de perspectiva teoretică luată de la început ca referință sub forma ipotezelor cercetării. Sociologul interpretativ produce cunoașterea socială în procesul însuși al "înțelegerii" datelor pe care le culege prin introspecție empatică, prin proiectarea și identificarea sa situațională cu actorul sau actorii sociali implicați în situații participative concrete. Disputa metodologică dintre cele două strategii de cercetare este generată tocmai de poziția pe care o deține interpretarea în demersul general de cercetare. Deși ambele își propun să ajungă la o cunoaștere științifică a socialului, căile sunt diferite și adeseori opuse..

Cel mai adesea, strategiile "obiectivă" și interpretativă de cercetare au fost considerate ca mutual exclusive. Fiecare a vrut să propună o "unitate metodologică" a cercetării sociologice pe paza prezentării unei strategii unice de abordare a fenomenelor sociale centrate pe pozitivarea *sau* pe înțelegerea datelor empirice. În realitate, este greu de admis posibilitatea elaborării unei metodologii unitare centrată unilateral pe un punct de vedere sau altul. Mai degrabă este necesar să se aibă în vedere diversitatea ontologică a fenomenelor sociale. Astfel, unele evenimente sociale sunt „construite” subiectiv, ca urmare a schimburilor de semnificații în interacțiuni

definite situațional de actorii sociali. Este cazul specific al elaborării normelor și regulilor morale sau al activării acestora când actorul sau actorii sociali într-adevăr "urmează o regulă" sau elaborează normativitatea interacțiunilor în condiții de spațiu și timp social. Este, de asemenea, cazul unor fenomene sociale caracterizate prin unicitate sau al cercetărilor care se orientează spre surprinderea unicității ireductibile a unui eveniment social. Există, pe de altă parte, fenomene sociale de tip demografic sau ecologic, sau cu o determinare de acest tip, care nu pot fi caracterizate corect fără a avea în vedere dimensiunile sau atributele lor cantitative. Există, de asemenea, situații sociale determinate factorial. Așa cum holismul și individualismul metodologic nu sunt principii reciproc disjunctive, tot astfel cele două strategii de cercetare trebuie raportate la diversitatea ontologică a socialului și considerate în interrelația lor.

Sugestiv în acest sens ni se pare modul în care D. Gusti și-a definit metoda monografică. Intenția sa a fost de a oferi o metodă în care "descrierea se completează cu explicația, observația întâmplătoare și fragmentară se organizează în cercetarea sistematică și integrală"³⁹. Realitatea socială este diversă, se prezintă "sub forma unor unități concrete, multiple și complexe, răspândite pretutindeni, cu variații în timp și loc", astfel că este nevoie de o metodologie în care să dispară "...deosebiri ce se fac, de obicei, între sociologia teoretică și aplicată, generală și specială, universalistă și individualistă, ori genetică, analitică și sintetică..."⁴⁰. Diversitatea ontologică a realității sociale pledează pentru complementaritatea metodelor de investigare, acordând importanță deosebită metodei monografice bazate pe observarea directă și multilaterală a unităților sociale. Ancheta cu chestionar poate fi utilizată, dar datele culese astfel trebuie considerate în relativitatea lor, întrucât redau relatările subiecților și nu se bazează pe observarea directă a comportamentului real. Gusti consideră, pe bună dreptate, că "tipul metodei empirice îl constituie procedeul anchetei, care culminează în cercetările statistice". În opinia sa, "ancheta, fiind acumularea unui cât mai mare număr de fapte, pe cea mai vastă suprafață posibilă, prin mijlocul unui interogatoriu de la distanță, conține, desigur, o mare primejdie. Căci, firește, rezultatele anchetei atârnă de condițiile sub imperiul cărora se săvârșește: cum se fac întrebările, cui se adresează și cum se răspunde? Cum și cine prelucrează răspunsurile, în sfârșit, de cine și cum se utilizează?". La rândul său, "statistica socială prezintă un nespus de prețios și indispensabil material comparativ, ea nu poate însă în nici un caz lua locul științei societății, pentru că oferă numai indicații asupra faptelor, nu și explicații"⁴¹. Deși admite posibilitatea complementarității metodelor de investigare socială, Gusti va considera că sistemului său teoretic îi corespunde mai ales o metodă unică și globală de cercetare - metoda monografică axată pe "... alegerea unui domeniu social bine determinat (*manos*, unul singur) pentru a câștiga o noțiune cât mai completă a lui..."⁴²

Gusti consideră că "unitățile sociale au o structură lăuntrică obiectivă, formată din totalitatea raporturilor funcționale dintre indivizii care le compun" și care pot avea un caracter static sau dinamic⁴³. Dincolo de interpretarea voluntaristă a realității unităților sociale⁴⁴ demersul de investigare sociologică gustiană propune menținerea unei comunicări strânse între nivelul de determinare al "structurii obiective" a unităților sociale și observarea empirică și obiectivă, multilaterală și aprofundată a acestora. Altfel spus, "întrucât socotim monografiile sociologice ca mijloace perfecționate de observație, care îmbină intuiția, trăirea și înțelegerea cu măsurătoarea, cu statistica și reconstituirea trecutului, nu ne-am gândit să înlăturăm prin ele nici una din metodele existente, ci trebuie să legăm pe acestea mai strâns de

realitate și să dăm întâietate observației directe cât mai amănunțită și cât mai precisă, într-o nouă ordine metodologică, pentru scopurile cele mai înalte ale cunoașterii⁴⁵.

În numele complementarității metodelor de investigare, D. Gusti a propus o unificare metodologică a sociologiei în jurul unei metode unice, de tipul observației participative a unității sociale analizate. Monografierea unităților sociale ajunge să fie scopul și totodată mijlocul de realizare a cunoașterii sociologice. În cadrul său se realizează scopuri de cercetare și acțiune socială⁴⁶.

Cercetarea vizează în aceeași măsură organizarea structurală obiectivă a unităților sociale și universul subiectiv (investigat prin înțelegere, intuiție și interpretare) al actorilor sociali. De aceea "unificarea metodologică" propusă de Gusti, deși se realizează în jurul unei metode, nu exclude ceea ce în sociologia contemporană se numește strategie obiectivă sau interpretativă de cercetare, ci le prespune pe ambele într-un mod specific. De aici rezultă originalitatea metodologiei sociologice gustiene. Numai că la Gusti putem identifica *în germene* doar o soluție pentru ceea ce R. Boudon a numit "*les fausses querelles des methodes*"⁴⁷. Soluția lui Gusti definește parțial ceea ce noi am numit "complementaritatea metodelor de investigare". Din punctul de vedere al unui proiect de cercetare, complementantatea ar consta în: a) utilizarea extensivă a unui set de metode cantitative și calitative pentru culegerea de date empirice care privesc aceleași fenomene sociale; b) posibilitatea de a da prioritate unei anumite metode de investigare atunci când se studiază un anumit aspect al realității sociale, fără ca aceasta să coincidă cu construcția unei metodologii de cercetare în jurul unei metode *unice* (de tipul metodei monografice, genetice, structurale, sistemice, funcționale. etc.). Astfel de metode "unice" pot indica, așa cum menționam mai înainte, căi de abordare sau construcție epistemologică, dar nu se pot oferi ca singurele surse sau mijloace de investigare a socialului sau de culegere a datelor empirice.

Există și o altă soluție, care evidențiază complementaritatea metodelor diversificate de investigare socială în funcție de comunicarea posibilă dintre fundamentele lor metodologice. Strategiile de cercetare menționate în capitolul al doilea diferă între ele prin presuposițiile teoretice la care se raportează și prin aspectele tehnice și normative de dirijare a investigării empirice. Diferențele menționate nu împiedică însă comunicarea posibilă dintre fundamentele metodologice ale aceluiași metode folosite în contexte strategice diferite. Metodologia interpretativă a dezvoltat o critică aprofundată a modalităților de pozitivare a datelor empirice⁴⁸, dar ea însăși s-a concretizat în prea puține cercetări concrete pentru a-și proba validitatea. Contribuțiile sale rămân mai ales la faza de proiect. Metodologia cantitativă a condus la realizarea unor numeroase cercetări empirice, dar tehnicile sau instrumentele standardizate de investigare au evidențiat și considerabile erori de măsurare și interpretare. Prin intensificarea comunicării metodologice dintre strategiile cantitative și cele interpretative de cercetare socială este posibilă eliminarea și elaborarea unei metodologii a cărei unitate să fie exprimată prin varietatea metodelor de investigare sociologică corespunzătoare diversității ontologice a realității sociale.

Opțiunea noastră metodologică se orientează către acceptarea ideii că diversității ontologice a fenomenelor sociale trebuie să-i corespundă o diversitate de metode și tehnici de investigare, calitative și cantitative, de analiză obiectivă a datelor empirice sau de analiză a mecanismelor subiective ale acțiunii și interacțiunii sociale. Prezentarea antinomică a două strategii de cercetare ("obiectivă" sau interpretativă) trebuie suplinită de intensificarea comunicării dintre fundamentele lor metodologice, pentru a le releva complementaritatea tehnico-metodică. De aici nu trebuie să rezulte că deja există o complementaritate a celor două strategii și ea trebuie doar

particularizată într-un proiect de cercetare. Complementaritatea implicită trebuie explicitată în funcție de orizontul teoretic luat ca referință⁴⁹.

Aceasta credem că este una din direcțiile principale de dezvoltare a cercetărilor metodologice actuale. Ea nu trebuie să degenereze însă în interminabile dispute metodologice care să ducă (dacă nu au dus încă) la situația ironizată de Poincare la începutul secolului, când spunea că sociologia dispune de prea puține rezultate ale cercetării și de foarte multe metode de cercetare. Metodologia se substanțializează în cercetarea efectivă, metodele sau tehnicile de cercetare își probează viabilitatea în măsura în care conduc la cunoașterea socială validă.

B. Bernstein remarcă într-unul din eseurile sale că "în mare parte «noutățile» din sociologia contemporană par să fie noutăți despre condițiile necesare pentru crearea noutăților acceptabile. Studenții sînt mai degrabă familiarizați cu diferitele abordări decît să fie încurajați să creeze noutăți ... Deși tensiunile dintre paradigmele de abordare pot într-adevăr asigura posibilitatea unei chestionări continue, ele nu garantează în mod necesar vreun răspuns"⁵⁰. Este nevoie ca metodologia să nu devină exclusivistă și predominant normativă, ci să se dezvolte în strînsă legătură cu teoria referențială și mai ales cu cercetarea efectivă a realității sociale: pentru că numai astfel sociologia se poate afirma ca o autentică știință socială.

Obiectivitate sau implicare ideologică

Obiectivitatea este domeniul "sacru" sau de consacrare al oricărei metodologii de investigare socială. Într-o formă sau alta, fiecare demers metodologic practicat în sociologie își propune să demonstreze modalitățile de producere a cunoașterii "obiective", al cărei adevăr ar transcende diversitatea opțiunilor sociale de natură valorică sau ideologică.

Metodologiile de natura pozitivistă au cautat să aplice metodele și tehnicile de cercetare dezvoltate în științele naturii considerînd că acestea și-au probat eficacitatea cognitivă în oferirea de răspunsuri valide și obiective la problemele cercetării științifice. Oamenii ar elabora o lume „obiecte” sociale în forma faptelor, fenomenelor, manifestărilor comportamentale vizibile.

A studia științific societatea înseamnă a porni de la vizibil sau de la ceea ce este făcut vizibil de agenții sociali în forma atitudinilor, opiniilor, comportamentelor și, pe baza acestor constatări, a elabora inferențe despre aspectele sociale care nu sunt direct vizibile. Factorii determinatori, care au putere generatoare la nivel social, nu sunt direct accesibili și de aceea pornim de la ceea ce este sau de la ceea ce știm că este manifest, pentru a descoperi invarianții structurali și factorii "ascunși" care explică diversitatea fenomenală. Cunoașterea sociologică se concretizează în generalizări empirice și în legi, adică în enunțuri teoretice care transcend opțiunile valorice ale oamenilor, scopurile acțiunilor sau interacțiunilor lor cotidiene și le oferă mijloace pentru o mai bună organizare socială, pentru satisfacerea cerințelor de optimalitate specifice funcționalității sociale moderne. După pozitiviști, legile sociale ar exista oricum, ar fi legi naturale ale societății umane, iar cunoașterea lor ar condiționa functionarea sau organizarea socială optimă și eficientă.

O cunoaștere socială obiectivă este o cunoaștere a principiilor și legilor naturale ale societății. A ajunge la aceasta înseamnă ca cercetătorul să practice detașarea de orice univers valoric, de orice scopuri sau opțiuni sociale. Cercetătorul social trebuie să se considere exterior situației, neutral; în colectarea, analiza și interpretarea datelor să facă abstracție de valorile, dorințele, preferințele proprii, pentru că numai astfel

observarea repetată a aceluiași fenomen de către diferiți investigatori va produce rezultate similare și obiective. Sensurile obiectivității în metodologia orientată pozitivist sunt deci următoarele: a) considerarea fenomenelor, proceselor, relațiilor sociale ca "obiecte" ale investigației; b) separarea valorilor, preferințelor, scopurilor personale ale cercetătorului social de procesele tehnice de colectare analiză și interpretare a datelor; c) utilizarea procedeeleor de cercetare consacrate în științele naturii pentru investigarea fenomenelor (obiectelor) sociale, deoarece numai o metodologie științific orientată poate duce la cunoașterea obiectivă a socialului.

Apare totuși o contradicție în modul de înțelegere pozitivistă a cunoașterii sociale obiective. Pentru un cercetător care aderă la procedeele acestei metodologii este esențială postularea inițială a unei teorii sau a unei explicații teoretice în funcție de care se conduce demersul de prelucrare, analiza și interpretare a datelor. Dar există oare o teorie socială neutrală valoric sau ideologic, independentă de anumite interese de clasă? În ce măsură este posibil ca cercetătorul social să fie „deasupra claselor” sau ideologiilor? Orice teorie socială este implicit sau explicit ideologică, gândirea cercetătorului este modelată în strânsă legătură cu condițiile sale de viață, este influențată și nuanțată de poziția socială de evaluările și opțiunile valorice. Cunoașterea este un proces social. Istoria cunoașterii a demonstrat că interesele sociale determină selectarea obiectivelor cunoașterii, iar structura societății influențează formele proceselor mentale prin care este propusă cunoașterea. Demersul pozitivist de înțelegere a obiectivității se fundează, deci, pe contradicția dintre caracterul ideologic al teoriei luate ca referință explicativă și pretenția separării valorilor de tehnicile colectării analizei și interpretării datelor. Teoriile orientate pozitivist au accentuat rolul metodologiei în realizarea cunoașterii "obiective" și de aceea au condus la o dezvoltare considerabilă a metodelor, tehnicilor și procedeeleor de cercetare socială. Numai că, procedând astfel, întregul demers de cunoaștere este subordonat metodologiei pentru a-i verifica cerințele normative? "Imaginația sociologică a ajuns să fie stopată de normativitatea metodologică, iar progresul cognitiv a fost mai degrabă lent, întrucât nu s-a ajuns la sperata cumulativitate a ipotezelor teoretice parțial demonstrate.

Metodologiile interpretative s-au orientat cu aceeași consecvență spre elaborarea cunoașterii sociale științifice, dar dintr-o perspectivă oarecum diferită. Spunem "oarecum diferită", pentru că tocmai Max Weber, inițiator al sociologiei interpretative, a teoretizat principiul obiectivității sau al "neutralității etice" a cercetătorului social, în sensul separării enunțurilor factuale de enunțurile valorice, al cercetării mijloacelor acțiunii sociale în mod independent de implicațiile lor etice sau valorice. Chiar dacă Weber a considerat că valorile înseși ale colectivității pot constitui obiect al investigației științifice, el a pledat pentru conștientizarea lor de către cercetător cu scopul de a le elimina din discursul social teoretic. Un astfel de sens al obiectivității a fost practicat cu asiduitate în sociologia occidentală, atât de adepții metodologiilor orientate pozitivist cât și de către cei orientați interpretativ⁵¹.

Dezvoltarea unei metodologii sociologice diferită de metodologia științelor naturii este necesară din punctul de vedere al sociologiei interpretative, întrucât: a) cercetătorul social este el însuși actor social; b) cercetarea socială nu investighează „obiecte” inerte, neânzestrate cu conștiință de sine, ci ființe umane care dispun de o cunoaștere comună a vieții zilnice în societate. Studiul acțiunilor și interacțiunilor sociale, al semnificațiilor investite de actorii sociali în acțiunile lor zilnice trebuie făcut, pe cât posibil, de pe poziția actorului social implicat. Cercetătorul înțelege și interpretează introspectiv datele în termenii propriei experiențe de viață și a conduitelor pe care le manifestă social. Cercetătorul nu este doar un observator

obiectiv și exterior al realității sociale. Cunoașterea socială nu este exterioară, nu trebuie doar să o proiecteze asupra universului investigat pentru a-l forța să-și destăinuie semnificațiile. Cunoașterea există, este implicată în cunoașterea comună actorilor sociali și totul este să fie descoperită. Prin implicarea cercetătorului în activitatea practică, prin înțelegerea introspectivă a semnificațiilor subiective vehiculate de actorii sociali și printr-o atitudine „științifică” (A. Schutz) este posibil să se realizeze cunoașterea obiectivă. Pentru metodologiile interpretative sensurile obiectivității cunoașterii sociologice rezultă din: a) considerarea problemei științifice ca singurul determinant al relevanțelor cognitive teoretice, indiferent de valorile care ar guverna comportamentul sau conduita actorilor sociali; b) respectarea exigențelor, a criteriilor și principiilor specifice construcției logice a problemei sau teoriei specifice.

În analiza obiectivității cunoașterii sociologice sau a adevărului ei pornim de la premisa că aceasta este procesuală și multinivelară, Obiectivitatea nu se opune implicării valorice sau ideologice a cercetătorului social, ci o include. Problematică sunt modul și gradul în care se explicitează dimensiunea implicit valorică sau ideologică a ceea ce se consideră a fi cerința de obiectivitate a cunoașterii sociologice.

Obiectivitatea, considerată din punctul de vedere al metodologiei sociologice, dispune de sensuri multinivelare. Un prim sens este cel *ontologic*. Din acest punct de vedere obiectivitatea cunoașterii sociologice rezultă din modul în care este conceput universul social investigat. Realitatea socială se constituie și ni se prezintă în forme diversificate: instituționale sau neinstituționale, procesuale sau relativ invariante, individuale sau colective, rationale sau nerationale etc.

Universul social nu este pur și simplu "obiectual", ci în structura sau modurile sale constitutive este implicat subiectul uman activ, cunoscător, valorizator, generator și receptor de acțiuni. Când spunem, odată cu Marx, că omul este "subiect istoric" semnificăm dubla sa ipostază: de obiect al lumii sociale preexistente și de creator al existenței sociale la care se raportează, în care trăiește, participă, se integrează, construiește. Realitatea socială există ca atare, dar este și construită prin activitatea umană creatoare. Tocmai de aici rezultă dubla referință a eforturilor de cunoaștere sociologică. Prima este reprezentată de universul material de viață al oamenilor, al relațiilor sociale și de producție. A doua rezidă în analiza modului în care oamenii manifestă atitudini, opinii și trăiri subiective. Cele două referințe ontologice ale cunoașterii sociologice sunt sau ar trebui să fie strâns unite și nu văzute dintr-o perspectivă dualistă. De multe ori însă cunoașterea sociologică este elaborată numai pe baza analizei opiniilor și atitudinilor declarate sau manifestate ale oamenilor și, pornind de aici, se fac inferențe despre universul obiectiv, material și spiritual al vieții lor. Concluziile despre universul practic, concret rezultă din investigarea aspectelor subiective, personale, individuale, iar alteori cele care privesc viața subiectivă, generatoare de semnificații sau de motivații acționale individuale sînt deduse exclusiv din analiza relațiilor sociale și materiale de viață. Ambele perspective sînt aplicate disjunctiv (ori una, ori cealaltă), iar la nivelul teoretizării concluziile sînt formulate după regulile implicației reciproce (dacă una, atunci și cealaltă).

Condiția ontologică a asigurării obiectivității procesuale a cunoașterii sociologice constă în investigarea, analiza și afirmarea unitară a celor două niveluri ale realității sociale referențiale, în corelare a lor metodologică și în evitarea elaborării unilaterale a unor inferențe neverificate (respectiv interferențe care definesc un nivel al realității sociale pe baza unor date care privesc celălalt nivel). O strategie de cercetare istorică consacrată are în vedere numai viața mentală a individului și mai ales ceea ce acesta declară sau relatează a fi această viață. Ce altceva facem printr-un chestionar decât

să culegem date seriale despre atitudinile oamenilor cu privire la anumite stări, obiecte sau itemi sociali? Ce urmărim printr-un interviu sau observație participativă dacă nu să sintetizăm opiniile unei persoane, cunoașterea sa comună despre o problemă sau set de probleme? Cealaltă strategie vizează doar relațiile umane făcând abstracție de individul real, activ. Analiza structurală sau sistemică reconstruiește relațiile pentru a le conferi viabilitate structurală. Ambele strategii de cercetare nu satisfac însă, din punctul nostru de vedere condiția ontologică a "obiectivității" cunoașterii sociologice, ci ajung fie la o viziune "mentalistă", fie la una "obiectivisă". Nu vrem prin aceasta să negăm posibilitatea desfășurării de cercetări urmând una din aceste strategii.

Condiția ontologică de obiectivitate solicită însă, pe de o parte, evitarea transferului de concluzii neverificate sau nevalidate de la un domeniu la celălalt și, pe de altă parte, complementaritatea celor două tipuri de strategii centrate pe cele două universuri corelate ale vieții sociale. Un alt sens al obiectivității este de natură *epistemică și metodologică*. Din punct de vedere epistemic, obiectivitatea este procesuală, întrucât cunoașterea însăși și acțiunea umană nu sunt imobile, constituite odată pentru totdeauna, ci într-o permanentă mișcare, tendențiale, mereu reînnoite și niciodată finite sau definitiv realizate.

Nu există obiectivitate în sine, adică un dat ce trebuie realizat într-un timp limitat; cunoașterea își construiește propria obiectivitate prin capacitatea sa de a se adecva la real, de a-l asimila în forma unor noi orizonturi și perspective, a unor noi coordonări operatorii, care presupun coordonările diverselor puncte de vedere, elaborări provizorii și construcții integratoare și deschise la noi angajări cognitive. Totodată, nu se poate spune că există rețete metodologice unice incluse într-un model statornic al producerii de cunoaștere obiectivă, pentru că fiecare normă metodologică se manifestă în procesul însuși de cunoaștere, își probează valabilitatea în măsura adecvării sale la realul investigat. Adecvarea gândirii la obiect este procesuală, contradictorie, se realizează în actul însuși al cunoașterii, iar metodologia nu se poate sustrage demersului cunoașterii pentru a-i stabili normele statorniciei, ci se forjează odată cu producerea cunoașterii.

Metodologia trebuie înțeleasă procesual, adică raportabilă la devenirea însăși a cunoașterii și nu ca un ansamblu de tehnici menite să conserve o practică dată de producere a cunoașterii. Posibilitatea teoretică a metodologiei cercetării rezidă în imposibilitatea tehnică a acesteia de a se erija în comandament al unor căi unice și eficiente de producere a cunoașterii obiective și valide. Ea include teme de reflecție critică privind acțiunile de cercetare și prin aceasta își dobândește propria tehnică la niveluri date de precizie și rigoare. Tehnicitatea metodică a generării cunoașterii obiective este rezultatul reflexivității critice a cunoașterii înseși. Obiectivitatea ne apare astfel ca o valoare deschisă, în construcție permanentă, prin eforturi de structurare, restructurare, angajare.

Sensul epistemic și metodologic al obiectivității cunoașterii se configurează în strânsă legătură cu spiritul științific al timpului istoric considerat. "Ideea a ceea ce are valoare de adevăr și drept de cetate în cunoașterea asigurată este influențată de fiecare dată în mod specific de climatul intelectual general al unei epoci. Și din acest punct de vedere putem spune: adevărul este fiul timpului"⁵⁴. Obiectivitatea cunoașterii nu poate fi permanent și intransigent raportată la fapte, la datele diverse și uneori contradictorii ale realității, urmând o poziție empiristă și relativistă, Cunoașterea se obiectivează și se afirmă ca obiectivă în strânsă legătură cu activitatea colectivă de cercetare științifică și cu practica social-politică. Aceasta din urmă se

edifică în aceeași măsură prin acțiunile interacționale și relațiile socioumane, dar și prin scopurile sau orientările valorice propuse realizării sociale. Cu aceasta am ajuns la un alt sens al obiectivității cunoașterii sociologice, care este de natură *ideologică și praxiologică*.

Criteriul principal al obiectivității instituit în cercetarea sociologică a fost cel al detașării cercetătorului social de valorile sociale și politice, situarea acestuia pe o poziție axiologică neutrală în vederea stabilirii corespondenței dintre enunțurile teoretice și datele factuale, a adecvării teoriei la realitate. Condiția fundamentală a adecvării sau corespondenței nu ar putea fi satisfăcută atît timp cît lumea valorilor este acceptată în sanctuarul producerii de cunoaștere. Enunțurile teoretice ar trebui să fie enunțuri despre mijloacele acțiunii și nu despre scopurile ei. Dar practica social-istorică este o practică orientată valoric, politic, ideologic. Aplicabilitatea cunoașterii sociale se face în funcție de opțiunile și evaluările valorice și ideologice. Distincția clasică dintre omul politic și omul de știință, dintre practician și cercetător este consonantă cu distincția artificială dintre fapte și valori. Din moment ce sociologul trăiește în lumea socială pe care o cercetează, iar poziția socială este coerentă cu distribuția raporturilor de clasă și de putere în societatea respectivă, conștientizarea valorilor socialmente existente sau proiectate și a propriilor sale valori nu trebuie făcută cu scopul de a le elimina, ci de a le cerceta odata cu studierea enunțurilor teoretice sau datelor factuale. Lumea valorilor sociale pătrunde oricum în orizonturile interpretative teoretice și de aceea a asigura obiectivitatea cunoașterii sociologice înseamnă a face explicite valorile de referință

Valoarea este o categorie deschisă; ea include scopuri și interese sociale, preferințe și evaluări apreciative. Cunoașterea socială obiectivă este dimensionată valoric pentru a statua nu numai lumea existentă, ci și lumea proiectată și preferată. În locul adoptării *implicite* a valorilor existente, al *subordonării necritice*, de pe o poziție neutrală, față de valorile statuate, al prezentării *mijloacelor* de acțiune de pe poziția contemplativă a nonacțiunii este necesară includerea explicită a valorilor în proiectul metodologic de cercetare socială, afirmarea sociologiei ca știință obiectivă în măsura în care este critică, acțională, transformatoare, angajată valoric în proiectarea socială conformă cu scopurile propuse. Dintr-o astfel de perspectivă dilema obiectivitate - implicare ideologică își relevă propriul reducționism. Obiectivitatea cunoașterii sociologice este realizabilă numai în condițiile implicării ideologice explicite⁵⁵

Sensurile obiectivității pot fi sintetizate într-o schemă ilustrativă în forma următoare:

Sensuri/ referințe	Domeniul social explorat	Teoria referențială	Datele factice	Valorile statuate	Acțiunile de implementare
ONTOLOGIC	X				
EPISTEMIC		X			
METODOLOGIC			X		
IDEOLOGIC				X	
PRAXIOLOGIC					X

În conformitate cu aceste sensuri, obiectivitatea cunoașterii sociologice nu se realizează la un nivel sau altul ci rezultă din omogenitatea implicării lor reciproce. A înțelege sociologia ca o știință constructivă și critică înseamnă a admite implicarea valorică sau ideologică a cercetătorului social.

Acesta trebuie să se considere pe sine în strânsă comunicare cu factorii de decizie politică, să elimine distincția separatoare dintre "domeniul teoretizator" și "domeniul aplicativ", dintre "cercetare" și "cercetarea-acțiune" pentru a face loc ideii că o teorie este validă în măsura în care se angajează și se finalizează practic. Conceptul de obiectivitate fundamentat pe diviziunea dintre politică și știință, teorie și valoare, aserțiune teoretică și aplicare practică corespunde unor moduri fragmentare de realizare a cercetării sociologice. Un concept integral de obiectivitate nu este reductibil la un sens sau altul, ci le include pe toate, generând o practică științifică integrală, a cărei normalitate este progresiv și total construită, excluzând fragmentarismul limitativ. Dacă dăm prioritate sensului de orientare și angajare valorică a cercetării, atunci aceasta trebuie să o facem nu statuând valori imuabile, ci profund flexibile, care să dea sens staticii și dinamicii sociale, poziției critice și evaluative, constructive și ameliorative a cercetătorului.

Dacă acesta ar fi sensul *integral* al obiectivității cunoașterii atunci și proiectele metodologice de producere a acestora urmează să-și elaboreze demersurile adecvate.

3.2 Componentele proiectului metodologic

Așa cum am văzut, deschiderile opționale cu care se confruntă cercetătorul pentru definirea unui proiect metodologic au fost detaliate și prezentate cel mai adesea exclusivist în dezvoltarea istorică a cercetării sociale. Adică, un proiect metodologic odată definit a fost considerat ca unic și universal valabil. În locul susținerii diversității și complementarității proiectelor metodologice s-a pledat pentru identificarea unei strategii de cercetare menită să fie opusă altora existente sau posibile și să fie generalizată în orice condiții și pentru orice problemă. Intenția noastră este de a fundamenta *un* proiect metodologic de cercetare sociologică pe care să nu-l considerăm nici unic și nici universal, ci mai degrabă complementar cu altele posibile. În specificarea acestui proiect ne-am bazat pe istoria dezvoltării teoriei și metodologiei sociologice și am luat ca referință teoria sociologică marxistă. În consecință, am optat pentru următoarele principii generale ale căror semnificații sperăm că au rezultat din analizele precedente:

1. Sociologia se dezvoltă ca știință socială și aplică procedeele generale ale oricărei analize care se consideră științifică. Aceasta nu înseamnă că urmează să

transpunem tehnicile de cercetare din alte științe mai dezvoltate (în special din științele naturii) în sociologie, pentru a investiga realitatea socială, ci a considera specificitatea ontologică a fenomenelor sociale și, în legătură cu aceasta, a releva procedeele de investigare și teoretizare sociologică. Afirmarea sociologiei ca știință socială nu exclude comunicarea cu filosofia, ci implică un raport în care cele două discipline se dezvoltă concomitent și diferențiat; sau reflecția filosofică operează cu concluziile investigației științifice de natură sociologică. Subordonarea *exclusivă* a demersului teoretic specific construcției sociologiei față de enunțurile filosofice poate genera o practică ideologică deformatoare sau o conștiință teoretică falsă (în termenii lui Marx), adică inadecvată în raport cu realitatea socială⁵⁶. Totodată, raporturile dintre sociologie și științele naturii nu pot fi excluse, dacă sunt puse în alți termeni metodologiei sau epistemologici decât cei menționați în tradiția pozitivistă sau neopozitivistă. Comunicarea și compararea teoretică sunt de dorit și profitabile metodologic atât pentru una, cât și pentru celelalte; mai ales că știința contemporană evoluează nu numai în direcția diversificării, ci și a unificării sau integrării. Mărturie în acest sens este, de exemplu, modul în care tinde să se dezvolte sociologia industrială în legătură cu disciplinele tehnice și tehnologice pentru a sugera noi căi de proiectare a sistemelor sociotehnice, ținând seama și de dinamica factorului uman din întreprinderile industriale și nu numai de cerințele eficienței economice sau tehnologice⁵⁷. Metodologic vorbind, sociologia nu se poate dezvolta numai prin afirmarea propriei autonomii disciplinare, ci trebuie să se integreze în raporturi de comunicare activă cu alte științe, pentru a practica strategii interdisciplinare de cercetare. Tensiunea dintre propria autonomie științifică și abordarea interdisciplinară este oricum profitabilă teoretic și metodologic. Acest prim principiu se referă deci la științificitatea cercetării sociale orientată către o comunicare interdisciplinară.

2. Cercetările sociologice mai recente sunt în mare parte fragmentate atâta vreme cât se concentrează asupra unui segment al realității sociale pe care intenționează să-i analizeze intensiv și, pe cât posibil, exhaustiv. Semnificațiile faptelor sociale derivă însă nu numai din analiza lor individuală sau fragmentată, ci și din raportarea la totalitățile sociale mai largi cu virtuți integratoare. O metodologie realmente operatorie este ghidată în același timp de principiul abordării individualiste și de cel al abordării holiste a faptelor sociale. De regulă, cercetarea sociologică urmărește stabilirea de comparații și corelații între diversele fenomene, manifestări, organizări, fapte sau procese sociale. La nivel microsocial, orientarea strict individualistă a abordării riscă să ignore proprietățile derivate holistice ale unui fenomen social, în timp ce la nivel macrosocial orientarea strict globală a investigației poate duce la reificarea structurilor sociale, la pierderea din vedere a agentului uman creator. Un al doilea principiu metodologic de referință este, deci, cel al complementarității abordărilor micro și macrosociale, al orientării individualiste în concordanță cu considerarea totalităților integratoare de referință.

3. Un al treilea principiu metodologic se referă la tipurile de date cu care să opereze sociologia ca știință empirică. Folosirea de procedee tehnico-metodice pentru producerea și colectarea datelor empirice este indispensabilă pentru orice cercetare sociologică. Numai că în locul folosirii exclusive a procedeelelor cantitative sau a celor descriptiv-literaturizate este necesar să elaborăm dimensiunea tehnicometodică a metodologiei, astfel încât aspectele calitative să fie complementare cu cele cantitative. Instrumentele investigative axate pe pozitivarea datelor empirice trebuie reelaborate în așa fel încât să se aibă în vedere natura faptelor sociale ca purtătoare de semnificații

investite conștient de actorii sociali. Orice fapt social uman este, cel puțin prin unele din laturile sale esențiale, un fapt de conștiință, astfel că datele cu care operează cercetătorul nu trebuie să reflecte instrumentul însuși de investigare, ci fenomenele sociale supuse investigării. Pentru aceasta sunt necesare următoarele reguli metodice:

a) *Regula comparabilității*: semnificațiile instituite de instrumentul de investigare trebuie să fie coerente în raport cu unul și același univers al discursului, adică să nu existe decalaje între universul de semnificații vehiculate de instrumentul investigației și cele practicate de actorii sociali. O astfel de regulă se referă la modul de frazare a întrebărilor într-un chestionar, la categoriile observaționale propuse într-un protocol de observație, la ordonarea "stimulilor" într-un montaj experimental etc. De asemenea, ea vizează relațiile dintre semnificațiile mai mult sau mai puțin diversificate folosite de actorii sociali investigați, în sensul că datele care privesc diferitele "unități" analizate trebuie să fie comparabile între ele nu numai din perspectiva instrumentului de colectare a datelor, dar și a actorilor investigați.

b) *Regula clasării sau a "distribuirii" reacțiilor, comportamentelor sau semnificațiilor individuale în categorii*, pentru a ajunge la comparații sau corelații. O astfel de regulă presupune producerea de date pe baza cărora să se poată stabili uniformitățile sociale pornind de la semnificațiile sociale pe care le configurează. Omul este o ființă care diferențiază și se diferențiază, iar instrumentul de investigare trebuie să surprindă mecanismele prin care se deosebesc sau se aseamănă grupările sociale. Procedeele de măsurare socială, folosite pentru producerea de date pozitive, sunt utile dacă ajung să fie concordante sau în corespondență cu semnificațiile vehiculate social în mod diferențiat. A stabili corelații înseamnă a ajunge la surprinderea elementelor sociale purtătoare de semnificații care covariază (în același sens sau în sensuri diferite), iar pe această bază a continua demersul de prelucrare a datelor în așa fel încât să identificăm factorii explicativi ai covarianței semnificațiilor practicate social în schimburile interacționale dintre actorii sociali.

c) *Regula veridicității sau fidelității* vizează poziția cercetătorului în raport cu universul observat, astfel că observarea repetată a aceluiași univers de către același observator sau de către observatori diferiți să producă date similare. O astfel de regulă este respectată atunci când instrumentul de investigare a fost pretestat, pentru a se ajunge la concordanță între semnificațiile investite de cercetător în instrumentul de cercetare și semnificațiile vehiculate practic de actorii sociali sau atunci când se precizează condițiile de spațialitate socială și de timp social în care un instrument de cercetare este utilizabil.

d) *Regula validității* este de fapt un corolar al regulilor precedente, vizând măsura în care datele produse și utilizate în analiză se referă într-adevăr la universul observat și la intențiile cercetării în așa fel încât pot fi stabilite relații între universul manifestat/cercetat și cel al ontologiei sociale latente despre care urmează să elaborăm inferențe. Cunoașterea sociologică este validă nu numai prin referința la tipurile de date produse și analizate, ci și în legătură cu gradul de înțelegere al realității sociale la care ajungem în finalul cercetării.

A satisface aceste reguli metodice echivalează cu respectarea cerințelor principiului saturării cu semnificații reale a datelor empirice.

4. Un ultim principiu metodologic general vizează obiectivitatea cunoașterii sociologice bazate pe implicarea ideologică și explicitarea valorică a cercetătorului social în conformitate cu acest principiu, în orice cercetare sociologică enunțurile empirice și cele teoretice sunt congruente cu enunțurile valorice explicate și orientate constructiv. Proiectul metodologic de cercetare este astfel realizat, încât să părăsească matca neutralității axiologice sau a neimplicării ideologice a cercetătorului. Obiectivitatea este și o problemă pragmatică, de acțiune critică și constructivă, care presupune angajarea sociologului în fundamentarea teoretică a acțiunilor sociale și în realizarea lor efectivă. Proiectul de cercetare se finalizează nu numai în producerea de cunoaștere despre mijloacele acțiunilor și interacțiunilor sociale, ci și în angajarea valorică și programatică a sociologului pentru transpunerea cunoașterii în acțiune. În locul detașării sau disimulării ideologice propunem o metodologie a angajării în acțiunea de formare și transformare socială.

În conformitate cu aceste principii metodologice proiectul de cercetare sociologică urmează să aibă o structură tripartită: ontologică, tehnico-metodică și discursivă/acțională.

Componenta ontologică a proiectului de cercetare se definește prin universul analizei sociale, adică prin modul în care realitatea socială existentă este considerată din punctul de vedere al cercetării pentru a o face să-și releve semnificațiile sale reale. Proiectele metodologice s-au diferențiat în funcție de modul în care au definit unitățile analizei sociale: indivizi sau totalități, comportamente sau semnificații etc. Dacă avem în vedere modul de considerare a timpului social în cercetare, vom descoperi alte surse de diferențiere (cercetări transversale sau longitudinale, sincronice sau diacronice, statice sau dinamice). În considerarea acestor surse de diferențiere trebuie să plecăm de la diversitatea ontologică a relațiilor sociale. De regulă, fiecare componentă a diversității ontologice a condus la definirea unui alt proiect metodologic, care s-a prezentat ca unic și universal valabil: empirismul a practicat o metodologie inductivă bazată pe investigarea actorilor sociali individuali ; structuralismul sau analiza sistemică s-au concentrat asupra studiului relațiilor din totalitățile globale; fenomenologia sau alte orientări metodologice interpretative s-au fixat asupra investigării semnificațiilor din schimburile interacționale etc. Analiza unei singure componente a socialului sau, mai precis, analiza socialului din perspectiva unei singure componente, ipostaziată ca fundamentală, a făcut ca fiecare din proiectele metodologice menționate să fie unilaterale.

Problema ontologică fundamentală a oricărui proiect metodologic constă în specificarea relației dintre parte și întreg, individ și structură proces și stare. Diversității ontologice a realității sociale trebuie să-i corespundă în plan metodologic o diversitate a strategiilor de abordare, iar proiectul metodologic trebuie astfel construit, încât să ofere posibilități diverse de realizare a cercetării. În acest sens, ne propunem să insistăm în capitolul următor asupra referințelor ontologice ale proiectului metodologic de cercetare socială.

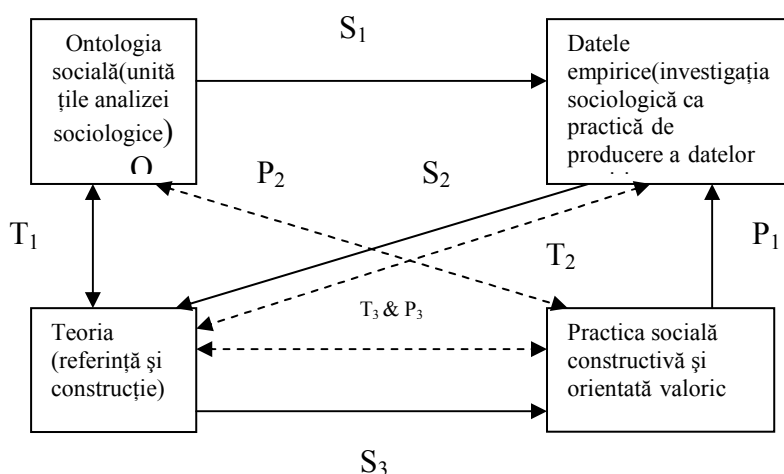

Fig. 3.1 Relații între componentele proiectului metodologic de cercetare socială

Dacă în felul acesta răspundem la întrebarea "ce anume cercetăm?", următoarea problemă în proiectarea analizei sociologice este: "cum procedăm pentru a capta, colecta și prelucra mesajele empirice ale realității sociale?". Răspunsurile la această întrebare sunt menite să releve aspectele tehnico-metodice ale proiectului metodologic de cercetare socială. Vom avea în vedere probleme referitoare la raportarea empirică a cercetătorului la realitatea socială: definirea unui instrument de investigare, culegerea datelor empirice și tehnicile disponibile pentru prelucrarea și analiza datelor.

O altă componentă a proiectului metodologic este de natură discursivă și acțională. Cum construim teoria socială, cum definim mijloacele și valorile acțiunii sau practicii fundamentate teoretic - sunt problemele principale care ne vor concentra preocupările la acest nivel.

Schema din fig. 3.1 propune o vizualizare a relațiilor dintre componentele proiectului metodologic.

Relațiile pot fi analizate din punctul de vedere al succesiunii și al simultaneității raportărilor. Pe axele succesiunii se evidențiază demersul *hic et nunc* de desfășurare a unei cercetări concrete:

O → D : considerarea unui anumit aspect al ontologiei sociale conduce la o practică tehnico-metodică de producere a datelor empirice, ca mesaje ale realității sociale investigate;

D → T : datele empirice culese, prelucrate și analizate sunt interpretate și integrate într-o teorie cu valoare descriptivă, explicativă și predictivă ;

T → P : teoria este astfel formulată, încât să aibă valoare critică și constructivă față de realitatea socială investigată, adică să conducă la fundamentarea unei practici sociale constructive coerente cu sistemul de valori adoptat.

În acest demers de cercetare, etapizat în timpul de realizare a proiectului metodologic de cercetare și construcție socială, avem în vedere succesiunea vizibilă a actelor cercetătorului. Ne aflăm însă numai la nivelul aparențelor, căci în desfășurarea sa proiectul metodologic implică un set complex de comunicări. Axele simultaneității raportărilor relevă tocmai interferențele care se stabilesc între instanțele care aparent se derulează într-o succesiune lineară. Poziții critice pe axele simultaneității sunt deținute de teoria și practica socială. Teoria eșantionează ontologia socială pentru a se referi la un anumit fragment al acesteia: individ și/sau structură, comportamente și/sau semnificații, stări și/sau procese etc. Formularea problemei științifice și a

ipotezelor explicative este principala modalitate de stabilire a raportului între teorie și ontologia socială (T_1) iar aceasta este posibilă numai atunci când teoria referențială este în corespondență cu caracteristicile ontologice ale realității cercetate. Teoria nu este pur și simplu un produs inductiv al analizei datelor empirice, ci tipurile de date generate în cercetare sunt concordante cu postulatele teoretice referențiale (T_2). Datele și teoria se construiesc și reconstruiesc în contextul raporturilor de intercomunicare permanentă. Teoria este referință pentru datele produse și, totodată, rezultat al construcției bazate pe datele empirice disponibile. Practica socială este orientată valoric și constructiv în funcție de teorie și, în același timp, oferă formulări teoretice noi probleme de reflecție (T_3 & P_3). Din acest punct de vedere expresia cercetare-acțiune este tautologică, din moment ce orice cercetare este științifică și obiectivă în măsura în care este acționată (K. Lewin spunea că cea mai bună teorie este practică). Ontologia socială este modificată prin acțiunea practică umană și este produs al acțiunii, tot așa cum practica socială se exercită în condiții ontologice (istorice) date (P_2). Datele empirice sunt culese printr-o practică de investigare care nu-i altceva decât o formă a practicii sociale mai generale, iar acțiunea umană practică este sursa a noi date empirice (P_1).

Comunicările multiple dintre instanțele proiectului metodologic sunt posibile în condițiile stimulării imaginației sau creativității metodologice. Un rețetar metodic și tehnic formulat în termeni strict normativi riscă să genereze ceea ce Wright Mills numea "inhibiția metodologică" a cercetătorului. De aceea concepem proiectul metodologic ca fiind deschis unor multiple combinații pe axele simultaneității. Axele succesiunii sunt numai aparente, linearitatea lor ascunzând dramatismul creației teoretice și metodologice.

Sociologului contemporan îi este oferit astăzi un evantai destul de larg de opțiuni metodologice prezentate cel mai adesea în mod antinomic. Polaritățile antinomice ascund complementarități metodologice aflate în corespondență cu diversitatea ontologică a realității sociale. Sunt posibile mai multe proiecte metodologice de cercetare socială în măsura în care metodologia este deschisă și receptivă la nou, adică nu se transformă într-un sistem de procedee orientate spre conservarea și statuarea repetată a acelorași principii teoretice. Pentru aceasta considerăm că un proiect metodologic trebuie să aibă o structură tripartită: ontologică, tehnice-metodică și discursivă/acțională.

Note

1 Ștefan Nowak, *Methodology of sociological research, General problems*, Warszawa, PWN - Polish Scientific Publishers, 1977, p. VIII.

2 Termenul de "interpretare" îl folosim aici în sensul sociologiei comprehensive a lui Max Weber. El este prezent și în proiectul metodologic obiectiv (orientat pozitivist) de cercetare, dar cu alte semnificații asupra cărora vom insista în alt capitol.

3 A. Comte, *Cours de philosophie positive* (1830), tome I, *Avertissement et debut de la premiere leçon*, ed., "Société positiviste", cinquième édition, pp. 2-3, passim.

4 E. Durkheim, *Suicide, a study in sociology*, London, 1952, p. 35.

5 E. Durkheim, *The division of labour in society*, London, 1964, p. 32.

6 *Ibidem*.

7 E. Durkheim, *Regulile metodei sociologice*, București, Editura științifică, 1974.

8 O dezbateră amplă privind raportul dintre filosofie și sociologie, în special dintre materialismul istoric și sociologie, s-a desfășurat în literatura noastră de specialitate în deceniul al șaptelea. Vezi în *Sociologia*

- militans*, vol. I., *Obiectul sociologiei*, studiile *Unitate și diversitate în sociologie*, de Ion Drăgan; *Obiectul sociologiei: sociologia - materialismului istoric*, de Ovidiu Trăsnea etc. Un punct de vedere este exprimat în această privință de profesorul Ion Drăgan în felul următor: "Problema de fond a dezvoltării unei teorii sociologice marxiste nu este aceea a (defilosofării) sau a abandonării principiilor și categoriilor materialismului istoric. Ea rezidă în necesitatea de a se depăși situația actuală în care comunicarea dintre concepția materialismului istoric ... și cercetarea concretă a realităților din societățile contemporane nu se efectuează în modalități satisfăcătoare. Din această cauză, în ciuda declarațiilor antispeculative și antiempiriste ale tuturor sociologilor marxiști și a bunelor lor intenții, suntem departe de comuniunea, de osmoza dorită între teoria generală și investigarea fenomenelor concrete ... (p. 79).
- 9 P. Winch, *The idea of a social science and its relation to philosophy*, London, 1958.
- 10 Un punct de vedere diferit de al lui P. Winch este demonstrat epistemologic, între alții, de Ernest Nagel în *The structure of science. Problems in the logic of scientific explanation*, New York, Harcourt, Brace & World, Inc., 1961, cap. 13 și 14. În opinia lui Nagel " ... generalizările cercetării sociale nu par să difere în mod radical de generalizările dezvoltate în mod curent în domeniile considerate de obicei ca subdiviziuni fără îndoială. respectabile ale științei naturale ... " (p. 449).
- 11 P. Winch, *op. cit.*, p. 43.
- 12 *Ibidem*, p. 72.
- 13 R. K. Merton, *Social theory and social structure*, New York, The Free Press, 1968, part. I, pp. 1- 171.
- 14 C. Wright Mills, *Imaginația sociologică*, București, Editura politică, 1975. Chiar dacă Mills se referă la tendințele din sociologia americană, considerațiile sale sunt, într-o măsură, reprezentative pentru dezvoltarea sociologiei postbelice, în general, și a celei occidentale în special.
- 15 C. Wright Mills, *op. cit.*, p. 55.
- 16 *Ibidem*, p. 73.
- 17 *Ibidem*, p. 71.
- 18 *Ibidem*, p. 33 și urm.
- 27 R. Boudon, *La logique du social. Introduction a l'analyse sociologique*, Paris, Hachette, 1979, p. 136.
- 28 H. Feigl and M. Brodbeck (eds.), *Readings in the philosophy of science*, New York, 1953; K. R. Popper, *The open society and its enemies* (cap. 14), London, 1945; *The poverty of historicism* (cap. 7, 23, 24 și 31), London, 1957; E. Gellner, *Holism and individualism in history and sociology*, în P. Gardiner (ed.), *Theories of history*, Glencoe, Illinois, 1959; W. H. Dray, *Holism and individualism in history and social science*, în P. Edwards (ed.), *The encyclopedia of philosophy*, New York, 1967; E. Nagel, *The structure of science*, London, 1961, pp. 535- 546.
- 29 F. A. Hayek menționează că "nu există nici o altă cale de înțelegere a fenomenelor decât prin intermediul înțelegerii de către noi a acțiunilor individuale direcționate către alții și ghidate de comportamentul lor așteptat" (în *Individualism and economic order*, London, 1949, p. 6). Un alt susținător al individualismului metodologic este K. R. Popper, care consideră că " ... toate fenomenele sociale și mai ales funcționarea instituțiilor sociale trebuie să fie întotdeauna înțelese ca rezultând din deciziile, acțiunile, atitudinile etc. indivizilor umani și nu trebuie ca vreodată să fim satisfăcuți de o explicație în termenii așa-zimitelor "colective » ... " (în *The open. society and its enemies*, London, 1945, p. 98).
- 30 Cf. R. Boudon, *op. cit.*, pp. 61-62. Reamintim, de asemenea, considerațiile lui Max Weber despre "sociologia interpretativă", în special ceea ce noi am formulat ca al doilea principiu al practicii metodologice interpretative, Nu intrăm deocamdată în detalierea unei contraargumentări a afirmațiilor de tipul menționat. Ea va rezulta din critica pe care o vom face individualismului metodologic.
- 31 Formulări concordante cu acest principiu apar la Hobbes și la filosofii iluminismului, în controversa dintre Durkheim și Tarde, la Simmel și Cooley, Gurvitch și Ginsberg, iar mai recent în polemicile angajate de K. Popper sau F. Hayek.
- 32 St. Lukes, *Methodological individualism reconsidered*, în D. Ernnet , A. Macintyre (eds.), *Sociological theory and philosophical analysis*, London, MacMillan, 1970, p. 80.
- 33 Un exemplu ilustrativ în acest sens este reprezentat în literatura noastră de specialitate de lucrarea lui Achim Mihu, *Sociologia americană a grupurilor mici*, București, Editura politică, 1970.
- 34 W. Buckley, *Sociology and modern systems theory*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1967. Cf. M. Malița, S. Marcus, *Matematica și abordarea sistemică în științele omului*, în "Studii și cercetări de calcul economic și cibernetică economică", 3, 1975.
- 36 Se relevă astfel necesitatea complementarității celor două principii metodologice în analiza sociologică și nu a prezentării lor antinomice. Vezi și J. Israel, *The principle of methodological individualism and marxism epistemology*, în "Acta sociologica", 14, 1971, pp. 145-150; J. Elster, *Logic and society*, New York, John Wiley and Sons, 1978.
- 37 Este semnificativă, în acest sens, remarca lui S. Chelcea: "adesea profesiunile sunt simbolizate prin instrumentele cel mai frecvent utilizate în domeniile respective: micro scopul îl definește pe biolog, rigla și compasul pe inginer, chestionarul pe sociolog. Pentru nespecialiști, sociologul nu este decât (,omul cu chestionarul), iar investigarea fenomenelor sociale nu înseamnă altceva decât "lansarea chestionarelor » (*Chestionarul în investigația sociologică*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1975, p. 5). S. Chelcea și-a propus "să spargă această stereotipie", dar simbolistica de mai sus continuă să se perpetueze în contextul eforturilor de "pozitivare" a datelor empirice, mai ales când se compară sociologul cu inginerul sau biologul ("oameni de știință").
- 38 D. L. Phillips, *Knowledge from what? Theories and methods in research sociology*, Chicago, Rand McNally and Co., 1971, p. II.
- 39 D. Gusti, *Opere*, vol , I, București, Editura Academiei R.S.R., 1968, p. 310.
- 40 *Ibidem*, p. 311.
- 41 D. Gusti, *op. cit.*, p. 285.
- 42 *Ibidem*, p. 312.
- 43 *Ibidem*, p. 273.

- 44 O critică a acestei orientări este prezentă în O. Bădina, *Cercetarea sociologică concretă*, București, Editura politică, 1966, p. 80 și pp. 141- 154. O analiză mai nuanțată a problemei realizează H. H. Stahl , în studiul *D. Gusti, Personalitatea și opera*, în *Dimitrie Gusti. Studii critice* (coord. H. H. Stahl), București, Editura științifică și enciclopedică, 1980, p. 19 și urm.
- 45 D. Gusti, *Un sistem de cercetări sociologice la teren*, în *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, București, 1940, p. 6.
- 46 Pentru D. Gusti monografia are "misiuni" științifice, educative, administrativ-politice, etice și culturale. Cf. D. Gusti, *Opere*, vol. 1, Editura Academiei R.S.R., 1968, pp. 312-335.
- 47 R. Boudon, *Les methodes en sociologie*, Paris, P.U.F., 1970, pp. 17-30.
- 48 D. L. Phillips, *op. cit.*; A. Cicourel, *op. cit.*; N. K. Denzin, *The research act*, Chicago, Aldine, 1970; J. D. Douglas (ed.), *op. cit.*; A. W. Gouldner, *The coming crisis of western sociology*, New York, Basic Books, 1970; T. P. Wilson, *Conceptions of interaction. and forms of sociological explanation*, în "American Sociological Review", 35, 1970.
- 49 Astfel de preocupări există în metodologia interacționismului simbolic (A. M. Rose și M. Kuhn s-au apropiat de strategiile obiective de cercetare, depărtându-se de doctrina susținută de H. Blumer sau E. Goffman interacționiști simbolici consecvenți) sau în etnometodologie (A. Cicourel a scris o lucrare de metodologie pe baza presupunțiilor etnometodologice și a celor obiective - pe care le-a considerat critic). J. Galtung, în ultima sa lucrare de metodologie (*Methodology and ideology. Essays in methodology*; vol. 1, Copenhagen, Christian Ejlers, 1977), și-a corectat mare parte din considerațiile expuse de pe o poziție "obiectivă" în lucrarea sa precedentă (*Theory and methods of social research*, 1967), având în vedere progresele metodologice de orientare "interpretativă".
- 50 B. Bernstein, *Sociologia și sociologia educației: o sinteză sumară*, în B. Bernstein, *Studii de sociologie a educației*, București, Editura didactică și pedagogică, 1978, p. 37.
- 51 Mai recent însă au început să apară revizuiți ale acestei poziții, declanșându-se dezbateri ideologice și teoretice de clasificare și corectare a principiului weberian clasic. Ilustrative în acest sens sunt analizele din sociologia americană contemporană axate pe luarea în considerare a implicațiilor ideologice ale teoriilor sociale și ale aplicațiilor acestora, analize care l-au făcut pe Ch. Frankel să afirme că "regulile moștenite ale conduitei din cadrul comunității științei sociale (americane) au devenit neclare" și este necesar să se pornească în analiză de la "recunoașterea faptului că a disparut consensul care sprijină științele sociale" (în sensul aderării la principiul weberian al "neutralității etice"). Problema pe care ar trebui să și-o pună acum cercetătorul social american ar fi: "știință socială pentru cine și a cui variantă de progres social?". Ch , Frankel (ed.), *Controversies and decisions*, New York, Russell Sage Foundation, 1976, p. 5 și p. 23.
- 52 Se consideră că prin natura sa cunoașterea științifică "exactă" (din științele naturii) este obiectivă, în timp ce cunoașterea sociologică (în general, din științele sociale) este mai degrabă neobiectivă. Prima ar fi neutrală ideologic, a doua ar fi orientată valoric și ideologic. Distincția credem că este de grad și nu de natură (esență). Demonstrațiile recente din sociologia cunoașterii (vezi G. W. Remmling, ed., *Towards the sociology of knowledge*, London, Routledge & Kegan Paul, 1973), ca și de filosofia științei, relevă din ce în ce mai mult acest lucru. Gradul de explicitare al presupunțiilor valorice (ideologice) implicate în cele două tipuri de cunoaștere este diferit (mai explicit în științele sociale ca în științele naturii), dar existența sa poate fi cu greu contestată. J. Galtung a demonstrat într-unul din eseurile sale incluse în *Methodology and ideology* (vol. 1, Copenhagen, Christian Ejlers, 1977, pp. 13-39) că există corespondențe strânse între structura socială existentă într-o societate dată și structura socială a producției științifice, sau ceea ce se consideră a fi "structura produsului științific" (vezi nota 1, cap. 3).
- 54 V. Tonoiu, I. Pârvu, *Teoria adevărului*, în *Materialismul dialectic. Prelegeri*, București, Editura politică, 1973, p. 629.
- 55 După cum se poate remarca, nu am specificat în nici un fel natura valorilor implicate, adică orientarea lor socială. Într-o lume care tinde spre diversitatea valorilor și spre reconstrucții axiologice permanente, este totuși important să precizăm că nu se poate admite existența unui model unic și universal de societate; cercetarea socială explorează modele diversificate, mai mult sau mai puțin integrate, dar oricum consonante cu orientări valorice fundamentale.
- 56 L. Goldmann, *Conscience réelle et conscience possible, conscience adequate et fausse conscience*, în L. Goldmann, *Marxisme et sciences humaines*, Paris, Gallimard, 1970, pp. 121-129.
- 57 C. Zamfir (coord.), *Dezvoltarea umană a întreprinderilor*, București, Editura Academiei R.S.R., 1981.